REVISTA ISTORICĂ

Anul XV, N-le 10-12. Octombre-Decembre 1929.

DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE

N. IORGA
cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL:

N. Iorga: Cărți representative în viața omenirii. — III.
VIII. Viața lui Sforza.
IX. Bonfinio.
X. Jurnalul lui Barrillon.
XI. Macchiavelli și noua politică europeană.
XII. Erasm.
N. Iorga: Incă o bucată a lui Ienăchiță Văcărescu.
C. I. Karadja: Notele lui Ralamb despre Muntenia (1657).
N. Iorga: Un traducător și lexicograf: Constantin G. Florescu.
„ „ Incă un scriitor romîn din secolul al XVII-lea.
Dări de samă, Cronică și Notițe de *N. Iorga*.

1929
TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul **30 Lei.**

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMA. DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Anul al XV-lea, n-le 10-12. Octombre-Decembre 1929.

Cărți representative în viața omenirii. — III

VIII.

Viața lui Sforza.

Lodisio Crivello, episcopul care scrie Viața lui Sforza, pomenește prietenia acestuia cu Braccio, cel cu ambiții de rege la Neapole[1], frăția lor, cari-și deosebiau trupele numai printr'un semn pus pe aceleași colori, și deplînge ruperea ei, care a provocat „veșnice discordii, de pe urma cărora Italia toată a fost tulburată de mari mișcări războinice"[2].

Acestălalt biograf de condottier e bucuros numai că osteneala sa de cercetare, descoperire și scriere „salvează lucruri care era păcat" să fie date uitării[3]. Istoricul mai are misiunea de a corecta părerile vulgului, care linguşesc pe biruitori și apasă pe învinși[4]. De aceia, de și se consideră „om cu puține mijloace și necunoscut"[5], — și totuși a cunoscut pe Papa Nicolae[6] și pare a spune că știe din experiență „invidia, înșelăciunea de supt coperișurile regilor"[7], și amintește cît s'a trudit cetind „istorii"[8] —, el se va încumeta să trateze greul subiect.

[1] C. 670, 707 și urm. A fost „defensor urbis" la Roma; c. 672.

[2] Constat eam rem, dissolutis tum primum tam solidis amicitiae nexibus quae inter Sfortiam Bracciumque intercesserant, causam perennibus discordiis praebuisse quae Italiam omnem magnis postea bellorum motibus perturbaverunt; ed. Muratori, c. 671.

[3] Cum habeat in se emolumenti quiddam magnarum omnis pertractatio rerum, labor ipse perscrutandi inveniendique et conscribendi quae silentio tegere nefas est me delectat; c. 629.

[4] Incerta et instabilia esse sciret vulgi studia, quae ut vincentibus favent, ita victis adversantur; c. 679.

[5] Homo exiguae suppellectilis et latentis famae; c. 629.

[6] Quem nuper vidimus; *ibid.*

[7] Sed quantum livoris fallaciaeque superba regum tecta contineant illi inprimis maxime norunt, qui experimenta didicerunt; c. 661.

[8] Longo in perlegendis historiis labore.

www.dacoromanica.ro

Se înțelege că avem a face cu un om al Renașterii. El laudă pe cîți au încurajat pe represintanții noii direcții: pe Giangaleazzo, care a strîns „și din regiuni foarte depărtate talentele vestite“ [1], pe Papa Nicolae al V-lea, pe regele Alfons. Înșiră între obiectele admirației sale pe Leonardo Aretino, „om foarte elocvent, ale cărui opere sînt pretutindeni cunoscute“ [2], Florența, „hrănitoarea erudiției“ *(altrix eruditionis)*, luîndu-l cu plată și încărcîndu-l cu onoruri, pe Flavio Biondo, pe care nu-l aprobă în toate, dar care e „un om deprins bine la scris și învățat“ [3], pe Francisc Filelfo, „celebrul poet“ *(poeta clarus)* și chiar pe mai puțin cunoscuții Niccolò Camulio, Iacopo Bracello, din Genova, Francesco Bembo și Lionardo Giustiniano, din Veneția. Ca și dînșii citează pe clerici, dar și pe Ptolomeu, pe Pomponiu Mela [4], și caută bombarde la Plutarh [5]; ca și dînșii cercetează urmele trecutului roman: în apeductele Romei, la Capitoliu [6]. La Pisa caută o etimologie greacă, la Padova numele lui Antenor, la Gaeta al doicei lui Enea și consultă opera latină a lui Boccaccio pentru numele vechiu al Ferrarei [7].

Și el, ca și Campano, găsește că meritul unui șef de oaste stă, ca la vechii comandanți, în „disciplina militară“ și în bune socoteli [8].

Dar aici pentru întăia oară se discută chestia derivării din latină a limbii vulgare. Supt prelucrarea formei literare, a existat, cum se dovedește cu un pasagiu din Plaut și cu afirmația lui Cicerone, o latină veche, care concordă cu italiana; năvălirea barbarilor a adus, tărziu, scisiunea. E contra celor cari evită, în latina vie, întrebuințarea numelor nouă pentru noțiuni nouă; căpitan, conetabil, ca și pentru atîția magistrați cari nu erau pe vremea Romanilor. Timpurile de azi n'au toate comune cu Roma și, tot citînd, pentru dreptul de a face așa, pe Pliniu și pe Horațiu, el nu se va împiedeca, deci, de a spune și: gonfalonier, amiral, general, consilier, locotenent. Căci

[1] Ingenia certe clara etiam a remotissimis partibus; c. 635.
[2] Homo directissimus, cuius opera circumferuntur.
[3] Vir in scribendo aeque exercitatus ac doctus.
[4] C. 688.
[5] C. 711.
[6] C. 680-1.
[7] C. 641, 649, 655.
[8] Quem unum maxime constat ...invicti nomen ducis retinere et minime omnium fortunae, sed militari disciplinae, sed rationi ipsi sese committere.

www.dacoromanica.ro

atitudinea celorlalți i se pare „o vanitate cu totul ridiculă“ [1]. Dar, când e vorba de a se face deosebirea între vechea cavalerie și cea de acuma, în grupe de trei cu șele înalte și suliți, avînd alături trei servitori, el recomandă să se caute autorii și operele arheologice, adecă, în lipsă de pictură, marmurele [2].

Această familiarisare cuminte cu antichitatea nu-l împiedecă însă de a fi superstițios ca un creștin medieval din rîndurile poporului. O victorie a lui Sforza o anunță cerbul care pătrunde noaptea în tabără, dar aiurea Sf. Cristofor, alături de astrologi, e anunțătorul, și Sf. Leonard apare [3].

Și el, ca și Campano, îmbrățișează cu privirea Italia întreagă. Știe că Giangaleazzo, avînd Pisa, Perugia, Siena, Brescia, Verona, Treviso, era pe cale de-a ajunge rege italian [4]. În urmașul lui, Filippo-Maria, vede un om de o „necrezută înțelepciune“, care uită că mărimea sufletească îl ridică mai presus de oameni [5]. Vorbește de „regina Mării“ care e Pisa [6]. În Calabria se păstrează, știe el, urmele limbii grecești [7], pe care o crede cea din antichitate, cum o face, greșit, și cutare filolog italian de astăzi. Urmărește împrejurările din regatul de Neapole: cea d'intăiu Ioană cu cei patru soți: Andrei de Ungaria, Ludovic de Tarent, Iacob de Taragona, Otto de Braunschweig, care, în lupta cu Carol della Pace [8], e prins, orbit, ucis cu un vas de aramă; Maria, văduva lui Ladislau, mama, din altă căsătorie, a celor doi Orsini, care e aruncată la închisoare după moartea regalului ei soț [9]; Ioana a II-a, văduva ducelui de Austria, cu amicul ei cavalerul Pandolfello, căruia nu-i lipsește decît titlul de rege. Cînd iea pe Jacques de la Marche, dîndu-i numai calitatea de vicariu și prinț de Tarent, ceia ce nu-l împiedecă de a fi salutat rege la Manfredonia, regina-și pierde amantul, care stă mai multe zile neîngropat, și ea însăși face cunoștință cu tem-

[1] Horum mihi vanitas magnopere ridenda videtur; c. 638-9.

[2] Nam picturae lateritiive operis vestigia in tanta vetustate vix supersunt: c. 63[illegible]-6.

[3] C. 668-9, 679, 724-5.

[4] C. 640.

[5] Incredibilis sapientia et animi magnitudo supra hominem esse videretur; c. 707.

[6] C. 641.

[7] Plerique etiam in hanc aetatem graeci sermonis vestigia retinuerunt, c. 688.

[8] C. 634.

[9] C. 664.

www.dacoromanica.ro

nița. Francesul se încunjură de Francesi, liberează pe Paolo Orsini și pe contele de Tarent, înlătură pe conspiratorul, pus de Ioana, care poartă numele lui Iuliu Cesar, biruie și o răscoală a Napoletanilor, dar se mulțămește a fi iarăși prinț de Tarent și nu ține decît patruzeci de oameni din neamul său. Ioana, ieșită din închisoarea ei de la Capua, se ține cu Urban Amilio, cu acel Giovanni Caracciolo, fiu de poet și, prin soție, conte de Avellino, care, numit seneșal, se poartă ca un rege[1]. El face ca Ioana să fie încoronată la 1419 de trei episcopi, dar nu poate să puie capăt intrigilor care tulbură una din cele mai frumoase țeri din lume[2]. O întreagă istorie napoletană pe câțiva ani de zile.

Cunoaște și Spania, de unde vine regele Alfons. Lăudînd Barcelona, el înseamnă „ura de necrezut" între Catalani și Spanioli. Statele catalane nu sufăr pe Aragonesi și Castillani. Ele cer odată să se gonească acești străini. — Și fetele reginei?, întreabă Alfons. Și Raimund Desplà Catalanul răspunde: „Și catîrii pe cari i-ai adus din Spania, dacă vorbesc limba lor de acasă, trebuie trimeși înapoi[3]". Regele preferă să plece și merge în Sardinia să asedieze nouă luni Bonifacio.

In ce privește Italia sa, Crivello nu condamnă fățiș partidele care supt diferite nume — ca *raspanti* la Perugia — continuă lupta dintre Ghelfi și Ghibelini[4]. Nu e nevoie să se spuie cît admiră pe condottierii cari servesc aceste pasiuni, dar, înainte de toate, învie virtutea italiană, arătînd-o superioară celei a altor națiii[5], pe cînd odinioară soldații erau Germani și Francesi. Îi înșiră cu iubire pe toți, cu cariera lor: Baldrino Romanul, Broglio din Piemont, care ajunge senior de Assisi, Alberic și Ioan, conți de Zagonara și Barliano, cu compania Sf. Gheorghe[6], Francisc zis Beccatello, „micul măcelar", pentru cruzime[7], Bernardone di Trino, Pie-

[1] Praeter regium nomen cuncta indulserat; c. 661.

[2] C. 664, 667, 672-4, 685, 687, 692.

[3] Et mulae quas ex Hispania deduxisti, si patrio sermone uterentur, dimittendae, prorsus a te essent; c. 701.

[4] C. 635-7, 672.

[5] Potiores esse ceteris omnibus; cf. c. 630-1. Între străini, Ioan, „Auguth" Hawkwood, „regio genere vir, care capătă de la Papă Bagnacavallo și Cotignola.

[6] Alberic, prins, e oprit de a domni; îl liberează Giangaleazzo; c. 639. El ajunge conetabil al Siciliei.

[7] Ob praecipuam animi ferociam.

www.dacoromanica.ro

montes, Angelo Lavello, zis Tartaglia, Bertoldo și Paolo Orsino, Toma di Tiferno, Pergolano, Gaspare Pazzo din Siena, Antonuccio din Aquila, Guido Torello, Niccolò Guerrerio, Polo din Orvieto, Tinetto și Zaccolino Michelotto din Perugia, Nanne Spinelli, Furlano Grande, Florimonte, Mostarda, Foschino Attendolo, Ruffino, Pietro Pelacane — „Jupoaie-Cîne", — Girasio, Pietro Flasco, Napolione Donnino, Accattabriga — „Cată-ceartă" [1].

Îi admite așa cum sînt, schimbători și gata de trădare: Polo Orsini ucide pe un alt condottiere înaintea Papei, dă Roma lui Ladislau, apoi revine la vechiul stăpîn[2]. Violenți, cînd, cu mănușa însîngerată pe uliță, provoacă la luptă[3] ori, aruncînd pălăria în aier, chiamă la o luptă de doi[4]. Povestește liniștit oribilele răsbunări ale lor, ca aceia contra lui Michele Attendolo, care, prins la Parma, e udat noaptea cu apă care înghiață, timp de patru luni[5]. Îi presintă însă și cavaleri: restituindu-și reciproc prisonierii[6], poftind la masă pe învinși, ca Henric al Angliei pe alt cîmp de luptă[7].

Totuși scriitorul e un iubitor de pace, ca orice om cuminte din această vreme de anarhie. Shisma, a cării istorie o face, e cea mai mare plagă, și el nu cruță pe Urban al VI-lea cel aspru, cu cardinalii lui stricați, cu politica lui agresivă față de Neapole[8]. „Seninătatea păcii" e idealul său[9].

Și aici voiu înfățișa icoana timpului prin biografia însăși a eroului.

Sforza nu e un om de rînd, ci fiul unui părinte cunoscut și bogat[10], Iacob Attendolo din Cotignola. Are rude bune, cărora, ca lui Michele și Foschino Attendolo, lui Sanparente Petracino, li va împărți orașe[11]. Numele de Sforza i-l va da Alberic, supt care începe a servi[12].

[1] C. 638-9, 641, 645-6, 649, 659, 670, 682, 687, 707 și urm.
[2] C. 649.
[3] C. 677.
[4] C. 666.
[5] C. 644.
[6] C. 696.
[7] C. 663.
[8] C. 646 și urm.
[9] C. 629-30.
[10] Clari et locupletes; c. 631.
[11] C. 661.
[12] C. 631.

www.dacoromanica.ro

Şi el debutează printr'o ceartă sîngeroasă, în lupta pentru o femeie, între Attendolii lui şi Pasulinii. Ajunge, după ce s'a ascuns doi ani, la acel Alberic, de la care trece la Albert, marchisul de Este, cu cîţiva tovarăşi. După doi ani se întoarce la vechiul şef, aducîndu-i noi tovarăşi (1392). Cînd vine Ludovic de Anjou, înfiat de întăia Ioană, pentru a muri, răpede, de ciumă la Bisello, Alberic joacă un rol mare, ajungînd conetabil, dar ai lui se împart. La 1400 Sforza lupta pentru Perugini contra lui Giangaleazzo (1400). Ciuma-i iea pe fratele mai mare, Bartolo, şi pe teribilul Beccaleto. De la Perugia, luată de Milanesi, trece la aceştia. Scăpat de o rudă, care-l pîrăşte că este ghelf, se duce la Florenţa duşmană: un fiu i se naşte la San Miniato. E amestecat în războaiele veneţiene pentru Padova, şi regele Romanilor, Palatinul Ruprecht, coborît în Italia contra lui Giangaleazzo, îi dă o stemă (1401)[1]. Continuă a servi contra Milanului, pănă la moartea acelui care se visa rege al Italiei. Se amestecă apoi în războiul de patru ani al Florenţei contra Pisei, luată în 1406. Nicolae de Este-l chiamă contra tiranului din Parma, Otto Terzo, care e ucis de Michelle Attendolo: o ligă întreagă se formase contra usurpatorului (1408).

Cînd regele Ladislau atacă Roma, Sforza e în cealaltă tabără, unde aduce 2.400 de călări, 600 de pedeştri. Călare el însuşi, pe calul său Cervo, el contribuie la înfrîngerea noului concurent la coroana italiană. Merge apoi cu adversarul lui Ladislau, regele frances al Neapolei, Ludovic de Anjou, la Siena. Papa, care-i datoreşte 17.000 de galbeni, îi dăruieşte satul de naştere, Cotignola, unde reface casele arse (1409).

Dar iată-l lîngă Ladislau, supt zidurile Perugiei, pe care o va apăra[2]. I se dau şase oraşe şi fiul Francisc, de doisprezece ani abia, presintat regelui, devine un *conticello* la Tricarico. Tatăl atacă marca Anconei contra Papei, în anul cînd Ladislau ocupă Roma. Cu acesta, împăcat cu Florenţa, el merge în Umbria şi revine apoi, prin Roma, acasă.

După moartea, în 1414, a regelui, va servi, revenind la Roma şi amestecîndu-se în cearta dintre Savelli şi Colonna, de o parte, şi

[1] C. 638. O fată. Lysia; c. 640. Alta, Antonia. Fiu Ioan, c. 543. Fiu Alexandru. Mai tărziu fii, meniţi a fi clerici, Carol, Gabriel; c. 721-2.

[2] C. 655. Florentinii îi asigurară o pensie pe viaţă; c. 642-3. Şi sora Margherita poartă arme; c. 668.

www.dacoromanica.ro

Orsini, de alta, pe noua regină Ioana. La Neapole, e arestat, cu fiul, prin intrigile atotputernicului favorit Pandolfello, dar nu-l lasă nici vasalii, nici, mai ales, rudele, Lorenzo, Michele, Foschino, Sanparente; e liberat cu zălog. Cum supune Capua răsculată, e răsplătit cu titlul de conetabil. Şi Jacques de la Marche îl închide la Castel dell'Uovo, casa-i e prădată, oraşele i se ieau, ai lui chiar trec la Braccio, care-i ocupă castelele [1]. Trebuie să aştepte răscoala contra lui Iacob pentru a redeveni conetabilul cu zestre de oraşe. Lăsînd pe Lorenzo pentru paza regatului, măritîndu-şi fata Lysia cu contele de San-Severino, pe Antonia, altă fată, cu fiul contelui de Carrara, el însuşi merge cu Francisc, care va lua pe Polissena Rufo, cu douăzeci de oraşe şi 20.000 de galbeni zestre [2], la Roma, contra lui Braccio şi a lui Piccinino. Ocupă cetatea şi o dă Papei Martin al V-lea.

La întorsul acasă, noul favorit, Caracciolo, unit cu Francesco Orsini, îi întind curse şi isprăvesc prin a-l ataca. Regina-i împacă, admiţînd, el, conetabilul, pe Caracciolo ca seneşal; un legat pontifical îl face gonfalonier al Bisericii în Ianuar 1419.

Iarăşi va porni spre Roma contra lui Braccio, dar intrigi noi îl rechiamă acasă, unde Iacob, soţul reginei, e silit a fugi la Tarent pe un vas genoves, apoi, prin Cefalonia, în Franţa, unde moare în haină de călugăr. Se dau apoi lupte la Viterbo cu acelaşi Braccio, pănă ce Papa, în interesul liniştii, aduce o împăcare.

Cînd Alfons de Aragon, adoptat, cu voia Papei, de regină, asedia Bonifacio, Sforza rupe legătura aşa de strînsă, de atîţia ani, cu Ioana, pentru a servi pe al treilea pretendent frances cu numele de Ludovic de Anjou. Pentru acesta iea Aversa, cînd soseşte flota lui. Regina dă zălog Castel Nuovo, Castello dell'Uovo şi tot malul; flota genovesă a lui Alfons pleacă. Sforza e adus în Neapole de populaţie, numai pentru a fi gonit imediat.

După trecerea iernii, Ludovic, care vine la Roma, face pe Francisc Sforza vice-rege [3]. În faţa bătrînului răsare însă Braccio, chemat de Alfons. O trevă se încheie numai în 1422. O împăcare generală, visite reciproce, trădări dedesupt. Dar, când Alfons ares-

[1] C. 669, 679.

[2] C. 688-9. I se destinase Giovanella Standarda; c. 684-5. Polissene moare otrăvită; c. 702.

[3] Titulo vice-regis praefectum; c. 708.

www.dacoromanica.ro

teză pe Caracciolo și asediază pe regină la Capua, Sforza aleargă în ajutorul „cumetrei“ lui. Iea Aversa și prinde o sută douăzeci de nobili catalani. Dar flota lui Alfons îl silește a pleca din Neapole, adăpostind și pe Ioana cu 5.000 de oameni în Aversa, care arde. Aici, Caracciolo fiind răscumpărat, e înfiat Ludovic. Pe cînd lupta între cei doi „fii“ ai miserabilei regine urmează, strămutată și până la Marsilia, Sforza e chemat și de Filippo-Maria, care dăduse drumul marelui condottiere nou, pe care-l întrebuința cu folos încă din 1420, Francesco Carmagnola. Dar un accident îi taie cariera la 1424, fiul Francisc rămânînd să ducă în aceste părți napoletane lupta cu Braccio până la moartea acestuia. Aici, ca în expunerea unui duel antic de un poet epic, se încheie biografia eroică.

IX.

Bonfinio.

Veacul al XV-lea a cunoscut și Italieni dintre ai Renașterii cari și-au căutat la alte Curți decît cele italiene subiectele, concepute însă totdeauna ca una sau mai multe biografii de eroi, de puternice individualități presentate în lumea, în societatea lor, ca niște statui antice.

Printre acești desțerați e și acel Bonfinio Napoletanul, care a devenit istoricul lui Matiaș Corvinul și, prin el, al întregii Ungarii până în zilele regelui cu fruntea încununată de lauri ca a Cesarilor.

Autorul, original din Ascoli, a scris un tratat *De virginitate et pudicitate coniugali,* altul despre Arhitectură și a primit, la asediul de la Neustadt, pentru Matiaș Corvinul, care-i cere o Istorie a Hunilor[1] și pe Herodian, și sarcina de a traduce pe Filostrat[2]. E deci un om foarte învățat care, poate cita pe Homer, pe Platon, pe Iamblis, *divus Iamblicus*, pe Dio Cassius — *Dion Pruseus, qui Getica scripsit* —, pe Tit Liviu, „părțile istorice romane“, Viețile Cesarilor, pe Iordanes, pe Procopiu, pe Priscus, pe Liutprand (lîngă care Metrodorus Scepsius), pe călugărul Roger, despre năvălirea Tatarilor, Analele Veneției, pe atîția „scriitori stupizi și

[1] Prefața.
[2] C. 24, 463-4.

www.dacoromanica.ro

somniferi de cronici“[1]. Laudă, şi el, pe Biondo, cel cu stilul latin ales, *scriptor de romana lingua optime meritus*[2]. Dar nu ignorează tratatul revoluţionarului religios Wyclef, *De rerum universalibus*[3]. Se complace în etimologii, care duc la originile romane: Crişul de la Chrysus, Pannonia de la zeul Pan, Moldova de la „Mollis Davia“, Caşovia de la Cassius, Pojonul de la Pisoni, Vács de la Vacia lîngă Butrintò, Pesta de la Paestum, Severin de la Sever, Zagabria de la Gaza, Alba de la Albanii Italiei[4], Sopron de la Semproniu; Clujul singur, „scholasticum oppidum“, are origini scitice[5]. „Valahii“ au o legătură cu familia Valeria şi Hunyadeştii sînt adevăraţi Corvini, cum îi spunea regele că a aflat de la părinţii săi[6]. Şi de aceia cunoscutul pasagiu privitor la Romîni: „De şi felurite năvăliri ale barbarilor invadaseră Dacia, provincie a poporului roman, şi regiunea Geţilor, împreună cu Panoniile, n'au putut peri totuşi coloniile şi legiunile romane, care crescuseră de curînd. Strivite între barbari, ele par a fi păstrat limba romană şi aşa se luptă ca să n'o părăsească, în ruptul capului, încît parcă nu s'ar fi luptat atîta pentru viaţă, cît pentru limbă. Căci cine să nu se mire foarte că, după continuile revărsări ale Sarmaţilor şi Goţilor, apoi ale Hunilor, Vandalilor şi Gepizilor, după raidurile Germanilor şi Longobarzilor (dacă a socotit bine) că s'au păstrat încă la Daci şi Geţi, cari se zic astăzi Valahi, pentru excelentul lor meşteşug de a săgeta, rămăşiţele limbii romane[7]“.

[1] Inepti et somniculosi Annalium scriptores; p. 17.

[2] Pp. 157, 196.

[3] P. 276.

[4] Dar Alba-Iulia de la Gyula; p. 96.

[5] P. 4-5, 13, 15, 17-9. Cf. p. 160, 250.

[6] Se veluti saepius a parentibus acceperat quum adolevisset; p. 371 şi urm.

[7] Quamquam variae barbarorum eruptiones Daciam, populi romani provinciam, et Getarum regionem, una cum Pannoniis inundassent, colonias tamen legionesque romanas, quae recenter excreverant, non potuisse interire. Inter barbaros obrutae, romanam tandem linguam redolere videntur et ne omnino eam deserant, ita reluctantur ut non tantum pro vitae quantum pro linguae incolumitate certasse videantur. Quis enim assiduas Sarmatarum inundationes et Gothorum, item Unnorum, Vandalorum et Gepidarum eruptiones, Germanorum excursus et Langobardorum (si bene supputavit) non vehementer admiretur servata adhuc inter Dacos et Getas romanae linguae vestigia, quos nunc Valachos ab optima sagittandi disciplina dicimus? (p. 374). V. şi originea Saşilor, p. 447. Cf. Multas illic colonias deduxit, in hodiernum usque diem romanam linguam referentes, p. 5. Pentru literele bulgăreşti, p. 15.

www.dacoromanica.ro

Același spirit de iubire pentru tot ce este antic se desface din caracterisarea, în treacăt, a lui Cola di Rienzo: „Nicolae, sever și clement, tribun al libertății, al păcii și al justiției și ilustru liberator al Sacrei Republici Romane[1]". La Unguri va căuta tot ce-i apropie de Italia lui, ca presența la botezul Sfîntului Ștefan a unui Teodat de la San-Severino[2], iar, mult mai tărziu, isprăvile lui Pippo dei Scolari, Spano, șpanul de Timișoara, domnul de Ozora, în luptă și cu Venețienii și cu Turcii[3].

E un cunoscător de locuri străine, pănă la Viena, descrisă cu luxul și bețiile ei, cu negoțul cel vioiu care i se poartă pe străzi[4]. Îl interesează produsele țerilor, ca mercuriul din Carpați, care face din aramă fier în Maramureș[5].

El pleacă de la concepția, comună cu mai toți oamenii generației sale, că divinul stăpînește lumea, dar că-i trebuie omul cu însușiri divine, eroul, pentru a se manifesta. „Pretutindeni stăpînește unitatea divină prin care există toate lucrurile și acestea printr'un cerc perpetuu și reciproc se întorc minunat la însuși Dumnezeu, de la care și în care sînt, căci altfel toate în nimic s'ar preface", pe cînd, așa, „toate pornesc de la unitatea divină și, plecînd de acolo, păstrează o oarecare unitate cu care au fost întipărite, icoană a unității dumnezeiești[6]". Ordinea care resultă din această armonie e deci întăia calitate. Ca îngerii cari stăpînesc cerul, așa sînt prinții pe pămînt, cari întrec pe oameni cît oamenii înșiși întrec animalele.

Deci eroul principal va fi regele — Matiaș, de și a doua decadă a acestui imitator al lui Tit-Liviu e dedicată urmașului acestuia, lui Vladislav. Stăpînul său, care l-a chemat, impunător prin firea lui „ascunsă", „abstrusă", „gravă"[7], scotocitoare, e totuși un om

[1] Nicolaus, severus et clemens, libertatis, pacis iustitiaeqi e tribunus ac Sacrae Romanae Reipublicae liberator illustris; p. 239.

[2] P. 115.

[3] Pp. 289, 292.

[4] Pp. 431-2.

[5] V. și p. 4.

[6] Ubique divina unitas viget, per quam res quaeque consistunt ac perpetuo quodam mutuoquo circulo ad Deum ipsum, a quo et in quo sunt, mirabiliter rediguntur, alioquin in nihilum cuncta prorueren. Ab unitate divina omnia prodeunt prodeuntiaque unitatem quandam ipsis impressam retinent, divinae unitatis imaginem.

[7] Reconditus et occultus animus, mens omnibus abstrusa, cum mira gravitate coniuncta.

www.dacoromanica.ro

bun, blînd, iertător și pentru trădare, pașnic cînd nu-l atîță *competitorum invidia*. Un adevărat Numa Pompiliu; numai Turcilor li-a declarat el războiul. E „un vorbitor lent, scurt, grav, cu greutate, cunoscînd toate limbile afară de grecește și turcește“ [1]. Mai ales după căsătoria cu Beatricea de Neapole el se asimilează cu prinții italieni. Nu mai sînt la Curte vechile moravuri tradiționale [2]: masa cu nobilii și calicii la ușă, pomenile, mîncările puține pe fețe de masă murdare, familiaritățile, ca frecarea degetelor lui Nicolae Ujlaki, făcut vice-rege al Bosniei, bețiile, glumele. Acuma se aduc, din Franța, din Germania, cîntăreți, „histrioni“, grădinari. Palate se ridică, și la Alba Regală, poduri ca acel din Semendria [3]. Toate și în ciuda Ungurilor lui [4].

În urma lui vin înaintașii, zugrăviți cu atenție, mai ales cei cari, după Arpadieni, sînt din Occident. Destul Ludovic-cel-Mare Angevinul [5], a cărui moarte e prevestită printr'o cometă, dar și, pretendentul Carol della Pace, un Napoletan, prin aceasta interesant pentru omul din Ascoli. Dramatic se înfățișează uciderea lui, cu discursul la mormînt, cu steagul lui, ale cărui bucăți au efecte miraculoase, cu excomunicarea ce apasă asupra corpului însîngerat [7]. Același ton se păstrează pentru tulburările următoare: uciderea văduvei lui Ludovic, Elisabeta, prinderea fiicii lui, Maria — și aici se plînge soarta care atinge pe cei mari [2],— chiar și scena întîlnirii lui Sigismund, soțul Mariei, cu Vodă-Ștefan cel vechiu al Moldovei [8]. Incidente tragice sînt amestecate și în domnia acestui Si-

[1] Eius oratio tarda gravis et concisa, multum ponderis habens..., nihil insulsum ab eo unquam auditum... Praeter turcicum et graecum omnia Europae glossemata calluit; p. 476.

[2] Vivendi mores Matthias Beatricis adventu sane mutavit; pp. 458-9.

[3] Pp. 460-1. Pentru grădina zoologică și leii din Buda, p. 473.

[4] Pp. 458-9. La Buda, podul ca „al lui Traian“, p. 293.

[5] Genealogie; lupta cu Basarab, apărat la Curte de „Danchus, Zolii ac Lypthae comes“; prisonierii bătuți cu cuie în cap, între alții preoții capelei regale, Cumanii cari pier ori sînt prinși; morții neîngropați; piere și ruda lui, Lucius Asculanus; lauda regelui și tributul lui Alexandru de o mie de galbeni, lupta lui Andrei contele contra Tatarilor cari atacă pe Secui, prinderea și tăierea lui Atlam, steagurile duse la Vișegrad, unde trei zile se fac rugăciuni: Tatarii fug spre Pont, iar Secuii trec în Muntenia. Expediția în Italia cu Germani la Verona și Zara; pp. 232, 223-4, 236, 243, 245.

[6] P. 261.

[7] P. 264.

[8] P. 268. Stabilind axioma că prinții cei buni n'au noroc, el vorbește și de Petru al Portugaliei, care, ceva mai tărziu, a ajuns și în Carpații noștri (pp. 281-2).

www.dacoromanica.ro

gismund: glasul care se ridică peste doi, trei ani, cerînd confesiunea, din oasele lui Losoncz, Voevodul Ardealului mort în lupta cu Turcii, răscoala țeranilor [1]. E presintat răpede Austriacul Albert, căruia i se dă caracterisarea fisică: mic și negru [2].

Va lua un mare loc imaginea lui Ioan de Hunyadi, tatăl regelui. A cunoscut pe fiul acelui la care Ioan și-a început cariera. Comandà la Hall.

„N'a fost om mai de frunte pe vremea noastră în viața civilă și în oaste... Din tată Valah, rudă cu Domnii munteni, din mamă greacă, s'a ridicat prin sîrguință și virtute peste socotința tuturora." Valahii tatălui sînt coloni romani, cum îi arată limba, iar Corvinii, din „vicus Corvinus", aparțin marii familii romane. Mama e „de sînge vechiu și imperial", după unii din Teodosiu [3]. I se arată serviciile lui Ioan supt Csáky și Francisc episcopul de Ceanad, care-l tratează ca pe un fiu și căruia-i rămîne obligat, apoi la Zagreb, în urmă averea căpătată de la nu știu ce călugări balcanici, petrecerea în Italia după Sigismund, deprinderea lui la Curte, în danțuri cu *nobilissimae matronae*. Nu uită nici povestea cu inelul regelui-Împărat Sigismund, lăsat în poala țărăncuței romînce pe care ar fi iubit-o. Înseamnă el, care ține la rege, dar nu la tot poporul lui, ura nobilimii maghiare, cu Cilly în frunte, contra acestui *„regulus* valah", de nesuferit [4]. Ladislau Hunyadi, mort supt toporul călăului, a simțit-o [5].

Între contemporanii lui Hunyadi — și regele Ioan de Cipru; se pomenește și Ioana d'Arc [6] — nu se uită Vlad Dracul, Domnul Țerii-Românești. „De și cu puține trupe, dar cu sufletul lui mare și cu înțelepciunea, precum și prin aleasa vitejie a ostașilor săi, a suportat mult timp războiul turcesc, pe care abia-l puteau sprijini toți creștinii, și aceasta fără vre-un ajutor din afară, și așa prăpădenie

[1] Pp. 286, 288.

[2] P. 298.

[3] Quo praestantorem domi militiaeque virum illa tempora non viderunt... Hic enim valacho patre, matre vero groeca natus, industria et virtute supra omnium opinionem suum genus illustravit... E romanis superfuisse colonis, velut linguae similitudo testatur, sane creduntur... In corvino vico, in corvinam familiam genus retulit. Mater vero, e Graecis edlta, e veteri et imperatorio sanguine promanasse credita est. Nonnulli in Theodosii huic genus refeer andent; p. 304.

[4] Valachum regulum non esse ferendum.

[5] Pp. 359, 361.

[6] Pp. 362, 420.

www.dacoromanica.ro

a făcut prin necontenitele lupte oamenilor din țara sa, de abia rămăseseră cari să caute de ogoare“ [1]. Cînd Hunyadi a pornit asupra Sultanului cu așa de puțini ostași, de avea Sultanul mai mulți cînd mergea la vînat, Dracul a fost învinuit că a trădat causa creștinilor, dar „lucrurile înseși au dovedit că Dracul n'a zis nimic care să fie străin de adevăr și de sfatul cel bun [2]“. El a dat în expediție 4.000 de oameni cu fiul său și doi călăuzi tineri, dar și doi cai iuți de fugă. E adevărat că la întors Hunyadi a fost reținut „fără multă cinste“, dar la plecare i s'au făcut daruri. În schimb, regentul Ungariei îl ucide și orbește pe fiul cel mai mic al lui [3].

În schimb, Țepeș, a cărui soție e ruda lui Matiaș, e descris ca un cumplit tiran, care bate cuie în capete, ucide pe calici, jupoaie picioarele și le presară cu sare sau le dă caprelor să le lingă, care ucide pe negustorul florentin, etc. Bonfinio adauge că, după enigmatica lui ucidere în 1476, i s'a trimes Sultanului teribilul cap amenințător [4].

Ștefan-cel-Mare e scăzut cît trebuie pentru a nu umili pe Matiaș, odată dușmanul eroului moldovean. Totuși el e calificat de „harnic și aprig la războiu“, „iar în noaptea aceia (de la Baia), (Ungurii) s'au luptat mai mult pentru viață decît pentru demnitate [5]“. E discret, dar de ajuns.

Între curtenii lui Matiaș, acel care se învrednicește de mai multe

---

[1] Modicis copiis, magnitudine animi et sapientia, necnon excelenti suorum militum virtute, Turcarum bellum, vix christianis omnibus tollerabile, praeter omnium opinionem, sine ullis externae gentis auxiliis, diu toleravit, tantamque assiduo bello provincialibus iacturam fecit, ut vix superessent qui agros colerent.

[2] Res ipsa testabatur nil Draculam dixisse a veritate et salutari consilio alienum; p. 331.

[3] Pp. 331, 334-6.

[4] Pp. 384-5. Se pomenește și de executarea, din ordinul lui Matiaș, a unui „Michael Transalpinus, nobili Vaivodarum genere natus“; p. 397.

[5] Ea nocte pro vita potius quam dignitate pugnatum; p. 397. V. și p. 396. E vorba și de episcopul catolic de la Baia, p. 396. Pe scurt lupta din 1475, p. 421. La prada turcească din 1476 se socot 40.000 de robi; p. 425. Pentru Cimpul Pînii și participarea Românilor, p. 445. Turcii lui Baiezid în Moldova, 1492; p. 513. More de la Severin aduce două care de Turci morți; p. 511. Pentru vînzare de orz la Turci, p. 476. Pentru Bartolomeiu Drágffy, pp. 526-530.—El știe și de numele *Munteniei:* Istro propior Montanina nunc dicitur; p. 4. Montana Valachia; p. 19. E curios cum și Ștefan Báthory apare ca „Dacorum transalpinorum dux“; p. 4. Strigătul *hay, hay*, p. 473.

www.dacoromanica.ro

laude e episcopul de Oradea, Ioan, un umanist [1]. Un loc de cinste se face lui Bartolomeiu Drágffy, coborîtorul Voevozilor maramureșeni, împăciuitorul lui Ștefan al Moldovei cu Ioan Albert al Poloniei. E înfățișat ca om de partid în lupta cu Ladislas de Losoncz, ca aprig urmăritor al hoților, pe cari-i spînzură, îi trage în țeapă, îi arde [2]. Tot așa „chinezului", cneazului romîn din Banat, Pavel, care luptă contra Turcilor pănă la moarte, cînd îi urmează în această sarcină un Iosif, crescut de dînsul [3].

Un alt Drágffy, Toma, merge la Papa Sixt. Era un profesor de drept, mulți ani de zile, în Ungaria. Bonfinio, care l-a cunoscut, îl arată ca „un om de un foarte mare și subtil spirit și născut pentru situațiile cele mai mari, iar, în afară de aceasta, foarte elocvent în ungurește". A îndeplinit foarte bine, adaugă el, misiunea cu care fusese însărcinat [4]. Un nume de adaus la acelea, multe, pe care le-am dat faptelor de glorie și înțelepciune ale vechii Ungarii.

X.

Jurnalul lui Barrillon.

Franța are o literatură a Renașterii în secolul al XIV-lea supt sceptrul pacific al lui Carol al V-lea, iubitorul de cărți cu miniaturi și de clădiri artistice. Pentru al XV-lea ea n'o are în limba latină a noului stil. E ca o întoarcere de ev mediu, cu viața singuratecă a lui Carol al VII-lea și Ludovic al XI-lea, cu visurile de Ierusalim și de cruciate ale lui Carol al VIII-lea și Ludovic al XII-lea, cu debuturile strălucitoare ale tînărului senior italian Francisc I-iu, fiul Luisei de Savoia. Evul mediu aduce însă cu el vechea-i francesă naivă. Atîta numai că acuma la basa povestirilor în aceiași formă simplă și grațioasă stau două lucruri care pot fi privite ca nouă: documentul de Stat și argumentația juridică.

Un foarte modest exemplu de acest fel *cancelaresc*, birocratic

[1] Pp. 464, 469.
[2] Pp. 523-4.
[3] P. 524.
[4] Cuncta mandata cum summa laude ac munificentia peragentem, item maximi calidissimique ingenii virum et ad maxima quaeque negotia natum, praetereai scythica lingua nimis eloquentem. Multos in Ungaria annos ius dixerat.

www.dacoromanica.ro

de a scrie istoria îl presintă Jean Barrillon, secretarul cancelariului Duprat, în primii ani ai Domniei lui Francisc[1].

Autorul e un Auvergnat din Issoire, ca și Duprat, pe care-l servește, ca și diplomatul, cunoscut prin misiunea la Soliman-cel-Măreț, La Forest, fost notar și secretar al regelui[2]. Căsătorit cu o Duprat, el trăiește pănă pe la 1550.

A vorbi numai de el ar fi puțin lucru; interesante pot fi părerile *birourilor,* ale întregii clase căreia-i aparține.

Evul mediu stăpînește și pe acești oameni în mai mult decît un domeniu. Regatul Franciei, zice cancelariul, vorbind către orașe, e „un corp mistic al cărui cap este regele", așa încît „binele regatului e și binele său"[3]. Regalitatea e întovărășită de vechile pompe[4]. Întrarea în Paris a lui Francisc e „foarte triumfătoare, atîta și mai mult ca oricare altele ale înaintașilor"[5]. *Triumfale* sînt toate evenimentele mai însemnate: o călătorie a ducesei de Savoia, botezul delfinului Francisc, care nu va trăi[6]. La Bologna, regele trece, în 1515, supt „arcuri de triumf după obiceiul Italiei, cu multe sentențe pentru lauda acelui senior"[7]. Vechile *tournois* nu sînt părăsite: unul se face a treia zi după întrarea lui Francisc în Paris[8]. În 1520, la Cognac sînt „mai multe triumfuri și lupte, făcute de nobili îmbrăcați în costum de cavaleri rătăcitori de pe vremea regelui Arthur și a Mesei Rotunde[9]". La vestita adunare, zisă *du Drap d'or,* cu invidiosul rege engles, un „tournoi" ține zece, douăsprezece

[1] *Journal de Jean Barrillon, secrétaire du chancelier Duprat, 1515-1521,* publié.. par Pierre de Vaissière, 2 vol., 1897, în colecția „Societății pentru istoria Franciei".

[2] I, VI, note 1, VIII.

[3] Un corps misticque dont le roy est le chef... Le bien du royaume est le sien; p. 283.

[4] V. *Cérémonial françois... recueilly par Théodore Godefroy, conseiller du roy en ses conseils et mis en lumière par Denys Godefroy, avocat au Parlement et historiographe du roy,* Paris 1649.

[5] Entrée à Paris, qui fut fort triumphante, autant ou plus que nulles autres de ses prédécesseurs; I, p. 32.

[6] I, p. 66; II, p. 78.

[7] Arcs triumphans à la mode d'Italye, avec force de dicts à la louange d'icelluy seigneur; I, p. 166.

[8] I, p. 32.

[9] Plusieurs triumphes..., combats..., faictz par des gentilzhommes habillez in la forme des chevaliers errans du temps du roy Arthur et de la Table Ronde; I, pp. 162-3.

www.dacoromanica.ro

zile[1]. Regele se luptă ca un copil la tradiționalul joc pentru a se alege „le roy de la febve" și e așa de greu rănit, în 1521, de un cărbune aprins, de era să moară[2].

Și în alte privinți întîlnim nota medievală. Ca și Henric cel vechiu al Angliei, Francisc atribuie victoriile lui Dumnezeu și îngenunche înaintea lui. Astfel după biruința de la Marignan, de fapt Mellegnano, „el se puse în genunchi și se închină adevăratei cruci, mulțămind lui Dumnezeu pentru frumoasa victorie ce binevoise a-i da". Și tot așa a spus predica: „Dumnezeu singur dase victoria, și nu puterea armatei, și să nu tragă mîndrie nimeni"[3]. În timpul bătăliei, regele a urmărit pe niște „aventurieri francesi" cari prădau și, cum ei fugiau, cade pe cal. Atunci „unul din aventurieri, văzînd pe Domnul său căzut, se apropie de dînsul și-l ajută să se suie înapoi, iar după aceia fugi împreună cu ceilalți". Francisc a regretat că nu l-au putut găsi pentru răsplată[4].

Autorul Jurnalului crede că regele a lecuit de scrofule pe un „episcop din Polonia"[5]. El presintă pe mareșalul Trivulzio, desaprobat de rege pentru că se făcuse „bourgeois de Suisse" în vederea așezării nepotului la Vigevano, care, „fiind om de inimă", moare de durere[6]. Se înfierează acei gentilomi „de puțină inimă", cari, la Marignano, văzînd că Sviții cearcă a doua zi un nou atac, se prefăcură răniți unii, ceilalți și fără aceasta fugiră de frică[7].

---

[1] Signes d'amour et de privaulté l'un à l'aultre, s'entrepellans frères; II, pp. 171-2. Și această „frăție" ca și cea, viitoare, cu Carol Quintul, e sentimentalitate medievală. Francesii sînt socotiți, de Galeazzo Visconti, ca „superbes, luxurieulx et avaricieulx".

[2] II, p. 179. Cf. *Voyage et conqueste du duché de Milan en 1515, par François I-er, rédigé en vers et en prose par Pasquier le Moyne, dict le Moyne sans froc, portier ordinaire du Roy*, Paris 1520.

[3] Il se mist à genoulx et adora la vraye Croix, remercyant Dieu de la belle victoire qu'il luy avoit plu luy donner; I, p. 125. Confesser que Dieu seul avoit donné la victoire et non la force de l'armée et qu'on ne s'enorgueillisse poinct; I, pp. 127-8.

[4] Lors l'un de ses advanturiers, voyant son prince à terre, vint à luy et ayda à le remonster, et après s'enfuyt avecques les aultres; I, p. 109.

[5] I, p. 174.

[6] Dont luy, qui estoit homme de coeur, peu après décedda en la cité de Chartres; I, p. 111.

[7] Plusieurs gentilzhommes, ayant pauvre courage, quant virent que les Suisses au matin recommanceoient la bataille, de paour et crainte fuirent vers Marignan, les aucuns faignans estre blessez, les aultres non; I, pp. 122-3.

www.dacoromanica.ro

Aşezămintele cele vechi sînt toate în fiinţă. Ca şi pe timpul Războiului de o sută de ani, se adună, la 1519, oraşele, aducînd plîngerile lor: „un mare caiet plin cu tînguiri şi plîngeri ale pagubelor ce ziceau că li s'au făcut în oraşele lor"; dar, e drept, unii n'au răspuns la chemare, „preferînd cîştigul lor particular binelui general al lucrului public". Sînt trimeşi acasă pentru a se mai gîndi, rămîind să se întrebe încă şi alţii. Deci s'au dus „destul de mulţămiţi" şi „pe urmă n'a mai fost vorbă[1]". Ca şi atunci Universitatea joacă un rol; ea protestă contra concordatului, apelează la viitorul Conciliu, în Parlament. „Au fost unii predicatori cari spuseră în cuvîntările lor vorbe rău-sunătoare cu privire la regele şi la dumnealui cancelariul"[2]. S'au ţinut conventicule cu advocaţi. Afişele apelului s'au lipit la răspîntii. Dar ele sînt smulse, tipografii opriţi de a le mai lucra. Adunările Facultăţilor chiar, pentru orice chestie politică, sînt oprite. Concordatul e publicat. Patru parlamentari, cari fugiseră, sînt prinşi, cercetaţi şi apoi liberaţi pe cauţie. Şi cancelariul vorbi Universităţii, astfel, amintind măsurile luate contra ei supt Carol al VI-lea şi restrîngerea de privilegii din 1498: „Starea şi chemarea voastră este să trăiţi în linişte", după „bunele şi lăudabilele obiceiuri ale celor vechi", fără „procese nici certe". De aceia „va trebui să nu vă îngrijiţi, nici amestecaţi de loc în afacerile publice, ci numai în ale voastre private şi care privesc studiile voastre". Să nu fie şcolarii „bigneuz et discolles", ca unii cari, „din causa tinereţei, uşurătăţii şi neputinţii de înţelegere, nu pot privi şi deosebi binele din rău şi cer numai lucruri nouă"[3].

Ideia cruciatei e încă foarte vie. Se urmăresc ştirile din Răsăritul musulman, reproducîndu-se scrisoarea Sultanului biruitor în

---

[1] Ung grand cayeu plein de doléance et plainctes des griefz qu'ilz disoient leur estre faicts en leurs villes... Préférant leur proffict particulier au bien universel de la chose publicque... Depuis n'en fut parlé; I, pp. 303-4.

[2] Y eut aucuns prescheurs qui disrent à leurs sermons des parolles mal sonnantes du roy et de Monsieur le chancellier; I, pp. 81-2.

[3] Vostre estat et voccation est de vivre en repoz... Bonnes et louables coustumes de voz anciens... Sera besoing que ne preniez soucy et ne vous entremectiez aulcunement des affaires publicques, ains seullement de voz affaires privez et qui concernent vostre estude... Pour leur jeunesse, legiéreté et incapacité d'entendement ne considèrent et discernent le bien du mal, et ne demandent que nouvelletez.

www.dacoromanica.ro

Siria [1]. Se pomenește de ajutorul pe care, după pierderea Belgradului către Turci, l-a cerut regele Ungariei [2]. Se impută, în același an, de Francesii lui Carol Quintul de ce-i atacă pe dînșii, și nu pe Mauri și pe Turci [3]. Cardinalul de S. Maria in Porticu vine în Franța pentru a îndemna la războiul sfînt, pe cînd alții, stăruind pentru o trevă de cinci ani, merg la regii Spaniei și Angliei [4]. Svițerii, se spune după Marignano, „au cerut pace și sînt gata a face un mare serviciu creștinătății contra Turcilor [5]". Cînd se pune candidatura lui Francisc la Imperiu, se spune Papei că el vrea pacea cu Turcii — și cancelariul, scriind episcopului de Brandenburg, arată că de aceia, date fiind progresele în Egipt ale Sultanului, e indispensabilă alegerea lui [6]. Aiurea, în această corespondență pentru alegerea imperială: „Dacă Împărații cari au stătut de optzeci de ani încoace ar fi fost cum trebuia, Grecia n'ar fi căzut în mînile Turcilor, prinții creștini n'ar fi în captivitate și multe suflete sărace pe cale de osîndă" [7].

Cu tot acest avînt catre expedițiile răscumpărătoare contra păgînilor, cu toată rivalitatea sîngeroasă dintre Casa de Francia și cea de Burgundia, așezată acum și în Spania, și în Italia și în Imperiu, dorința de pace, în numele săracilor, pe care am constatat-o la unii cronicari, de amîndouă partidele, din secolul al XV-lea, se păstrează, puternică. „Acei cari îndeamnă să se înceapă un războiu", spune Barrillon, „dacă nu este o causă dreaptă și cuminte de a o face, sînt foarte răi oameni, căci atîtea rele pleacă de acolo de nu-ți vine să crezi [8]". El critică intrigile mamei lui Francisc pe lîngă

[1] I, pp. 258, 273-4. Cf. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, I, pp. 12-3, 16-8.

[2] II, p. 265.

[3] II, p. 237.

[4] II, p. 86.

[5] Sy après demandereont avoir paix avec vous et seront pour faire un gros service à la chrestienté contre les Turcs; I, p. 135.

[6] II, p. 127. Cf. *ibid.*, p. 122.

[7] Si les empereurs qui ont esté depuis 80 ans en çà eussent esté telz que doivent estre, la Grèce ne fust tombée entre les mains des Turcs, les princes chrestiens en captivité et plusieurs pouvres âmes en voye de dampnation; p. XXXIII. Mai tărziu se ridică, în Francia, plîngerea că Sultanul a dat trimesului Spaniei „VI-m séraphes d'or valant XXX sous la pièce et une robe magnifique de drap d'or"; p. XXXIV.

[8] Ceulx qui sont instigateurs de commencer une guerre, s'il n'y a cause juste et raisonnable de ce faire, sont bien meschans, car tant de maux en procedent que c'est chose incredible; II, p. 178.

www.dacoromanica.ro

Electorul Palatin pentru alegerea la Imperiu. În aceasta stă „începutul a mari războaie și sfășieri pe care le-am avut de-atunci". Chiar și expediția din Italia pentru moștenirea în Milan a Valentinei Visconti e pentru dînsul subiect de critică, oricît ar fi ea de discretă. „Călătoria aceasta în Italia o avea regele grozav la inimă... Cu toate că mulți i-au dat sfatul să nu meargă în persoană, totuși el a rămas hotărît în părerea sa[1]", și, astfel, „cu moaștele de la S. Denis", ca un adevărat urmaș al Sfîntului Ludovic, a plecat acolo.

Totuși pe acești semi-medievali, ca și, de altfel, predecesori atît de depărtați ca biografa lui Carol al V-lea, lecturile-i arată și oameni ai vremii noi. Cancelariul, desfășurînd, în memoriul despre Concordat, o vastă erudiție bisericească, se îndreaptă și la cartea din secolul al XIV-lea *De republica* a lui Francisc patriciul din Siena[2]. O deosebită tragere de inimă o arată el — și aceasta e un fenomen nou — pentru istorie: nu pentru înșirarea anecdotică a faptelor, nu pentru scopuri morale, ca pănă atunci, ci în toată înlănțuirea lor pentru a servi unui proces politic, înăuntru și în afară. În memoriul citat al cancelariului către episcopul de Brandenburg se presintă toată istoria Imperiului, cu o bună explicare a politicei lui Carol-cel-Mare[3]. Cînd Universitatea vrea să laude pe Francisc, înfățișîndu-i legitimitatea, frumusețea, „de ești una din cele mai frumoase persoane și mai bine făcute, nu numai la Curte, ci în tot regatul Franciei"[4], folosul pentru liniștea țerii, „floarea" celor douăzeci de ani, nu se aduc înainte, în ceia ce numește rectorul un „maigre et inculte lanyage", casuri din antichitate, ci trece înaintea noastră istoria întreagă a Franciei. Iată-i deci, toți, mai ales cei cari, fiind primii cu numele lor, au fost no-

[1] Commencement des grandes guerres et divisions que on a depuis eues, et fut l'origine et racine d'icelles... Son voiage d'Ytalie, qu'il avoit merveilleusement à coeur... Combien que plusieurs le dissuadassent d'y aller en personne, toutefois demoura ferme en son oppinion; I, pp. 61, 62, 65.

[2] I, p. 63.

[3] II, p. 130 și urm.

[4] Grand beaulté corporelle, auquel nature n'a laissé aulcung deffault, tellement qu'estes ung des plus beaulx personnages et des mieulx formez qui soyent non seullement en vostre Court, mais en tout le royaume de France, qui sont toutes grâces de Dieu; I, p. 43.

www.dacoromanica.ro

rocoşi, cum trebuie să fie şi Francisc: Faramond, „care a făcut legea salică", Meroveu, gonitorul Hunilor, Clovis, Dagobert, care face S. Denis, Carol Martel, Pepin, Carol-cel-Mare, cel ce iea Împărăţia de la Greci, cari o avuseră până atunci — şi, ciudată admitere a legendei trecute prin cîntecele populare ale vechiului evmediu, „a mers peste Mare să cerceteze Sfîntul Mormînt şi a adus multe sfinte moaşte"[1]. Apoi Ludovic Piosul, Robert, care cîntă imnurile în biserică, Filip, supt care se iea Ierusalimul de Godefroy de Bouillon, „cu ajutorul zisului rege Filip", Ioan-cel-Bun. Şi, în faţa celui care a început, fericită prezicere!, la 1-iu Ianuar, prima lună din an, într'o Luni, în Paris, primul oraş al regatului, trecînd primul „podiul de la Notre Dame", „de care lucru fiica Voastră, Universitatea din Paris, cu dreptate s'a uimit[2]", şi era vrednic astfel să apere Guyenna şi să înfrunte Anglia, se înşiră regii fără noroc cari au început cu tulburări şi între ele au şi trăit: Eduard al II-lea din Anglia — Eduard din „Windsor" —, Henric al IV-lea — „Henry Lencastre"[3]. Se pomeneşte aiurea înfrîngerea lui Filip-cel-Frumos în Flandra şi chiar campania lui Ludovic al XI-lea contra Sviţerilor, isprăvile lui Carol cel Cutezător[4].

Aceşti oameni sînt însă înainte de toate, după noua modă, după îndreptarea cea mai recentă a spiritelor, nişte critici, nişte politici, cari cercetează orice pe basa dreptului şi ţin sama oricînd de folosul real, practic, care poate să iasă. Nu fără scop spune Barrillon, chiar la început, că Francisc, care venia la tron printr'o linie laterală a Casei de Valois[5], a urmat la tron *„împreună* cu doamna Claudia de Francia, soţia sa, fiica mai mare a zisului rege, răposatul Ludovic al doisprezecelea"[6]. Papa Leon al X-lea e judecat în

[1] L'empire, qui estoit aux Grecs, fut translaté à luy et fut faict empereur et alla oultre-mer visiter le Sainct Sépulchre, apporta plusieurs sainctes reliques; I, 44.

[2] Par quoy, non sans cause, vostre fille, l'Université de Paris, s'est estonnée; *ibid.*

[3] E lăudat dreptul, cumintele Francisc că n'a schimbat pecetea Cancelariei „aux armes de France et d'Angleterre"; *ibid.*, p. 48.

[4] *Ibid.*, p. 133.

[5] Ludovic de Orléans, Filip de Angoulême, Carol de Angoulême, tatăl regelui.

[6] Avecques dame Claude de France, sa compagne, fille aynée dudict feu roy Loys douziesme; *ibid.* p. 1. Fusese vorba de căsătoria ei cu Carol Quintul, dar Ludovic se opusese, prin act secret, la 1500.

www.dacoromanica.ro

legătură cu Pragmatica Sancțiune de la Bourges (1438), pe care el a condamnat-o în Sinodul de la Laterano, regele apărînd-o încă, și cu Concordatul, ale cărui urmări rele în numiri și „procese de beneficii elective", le constată și scriitorul [1]. Lăsînd în sama lui Dumnezeu judecata faptelor acestui Papă judecat în multe feluri după moarte, Barrillon nu poate uita că „s'a învoit la un război care pe urmă a adus mare pagubă creștinătății [2]".

Imperiul e considerat numai supt raportul candidaturii neizbutite a lui Francisc, care la 1518 ar fi împiedecat prin ambasadorul său abdicarea lui Maximilian în folosul lui Carol. După ce, prin Fuggeri [3], se află moartea bătrînului cavaler artistic și fără noroc, începe expunerea străduințelor, menite a rămînea zădarnice, pe lîngă Papă și Electori, pe lîngă regele Poloniei ca tutor al celui din Boemia, pe lîngă Venețieni, pe lîngă acel „mauvais François" care e arhiepiscopul de Colonia. Cînd Carol spune că Francisc ar trata și pe Germani ca și pe Francesi, cu „subjections" și dări după plac — *les tailler à son plaisir* — Francisc obiectează că, din contra, se va solidarisa, va face *bande commune* cu noii săi supuși, ajutat fiind de vechile moravuri comune de pe vremea Sicambrilor. Se simte iarăși critica atunci cînd povestitorul menționează mijloacele pentru a căpăta banii cu cari să se cumpere vechea Coroană venerabilă: noi *tailles*, nouă împrumuturi generale și particulare, și pe orașe, înstrăinări de domenii, luarea veselei de aur de la Chinon.

Regele Angliei e un pizmuitor al izbînzilor francese. Aflînd de victoria de la Marignano, el simulează bucurie, dar „atitudinea lui arăta că nu e așa, și-i erau ochii roșii ca și cum i-ar fi venit a plînge [4]"; de alminterea nu uită să observe că totuși avangarda francesă fusese bătută.

Svițerii, *les seigneurs des Ligues*, cari-și fac „bourgeois", nu numai pe Trivulzio, pedepsit pentru aceasta, dar și prinți, ca ducele

---

[1] I, pp. 34-5, 77. Cf. pentru Concordat, *ibid.*, pp. 173 și urm., 196-7, 246-7, 306 și urm.

[2] Après sa mort on parla de luy en diverses sortes. Dieu ait son âme! De son vivant il consentit à une guerre qui despuis a porté grand dommage à la chrestienté; II, p. 333.

[3] *Ibid.*, pp. 59, 88, 110-1, 116-8, 120-24, 125 și nota 1, 128. 142.

[4] Toutesfois sa contenance demonstroit le contraire et avoit les yeux comme s'il eust eu volunté de plourer; p. I, 126.

www.dacoromanica.ro

de Savoia[1], sînt presintați în unele cercuri francese, care au să se plîngă de mercantilismul lor militar, ca „o nație mică și rea, ridicată în atîta părere de sine încît socotia pe orice prinți ca un fel de supuși ai lor“[2].

E — și de aici vine și cariera acestui sărac Auvergnat, devenit urechea Cancelariului, care e sfătuitorul regelui — o vreme de advocați, cari se sprijină pe vechea dialectică romană. Francisc însuși a primit în Italia o pledoarie a „advocaților italieni, cari erau buni de ascultat“[3]. Cancelariul, vorbind Universității la 1515, se cufundă în lucrurile romane pentru a dovedi adevărul sentinței latine despre folosul concordiei[4] și că trebuie, în folosul „lucrului public“, să se părăsească orice cupiditate și „profit particular“: el vorbește deci de „blăstămata sediție care a fost între Mariu și Sulla, cetățenii romani devenind oameni de partid“ și ajungîndu-se la „infama tablă de proscripție“ și la „războaiele civile și lăuntrice[5]. Milanesilor li răspunde Cancelariul la 1516 pomenindu-li solemn, ca unor oameni înțelegători în această materie, despre „Romani cari au fost prețuiți mai presus de toate națiile lumii“, despre Marcus Attilius Regulus „și mulți alții“, despre „Cartaginesi, cari au dăinuit multă vreme cu prosperitate“[6]. Și, cînd e vorba de a se smulge Statelor normande 2.900.000 de franci, el le trimete la Ianus, pus lîngă Isus, la Pompeiu, la Salustiu, la Hanibal și la Scipione[7].

Temeiul noii politice nu mai stă în vitejie, care, prin obișnuință nu lipsește totuși, ci în negocieri de acestea, ca pe vremea lui „Marcus Attilius Regulus și mulți alții“. E mare lucru și vrednic de laudă a ajunge la „capitulele“ unei „bune confederații“, *capituler une bonne confédération*[8], la o „alianță și confederație“, la un

[1] *Ibid.*, pp. 35-6.

[2] Petite et mescante nation, qui estoit jà eslevée en sy grande présumption de vouloir tenir chascun prince en sa subjection; *ibid.*, p. 129.

[3] Plaider une matiere par les advocatz italiens, qu'il faisoit bon ouyr; *ibid.*, p 177, an. 1516.

[4] Par concorde les petites choses croissent et par discorde les grandes s'anéantissent.

[5] Damnée sedition qui fut entre Marius et Sylla; les cytoiens romains ont esté partiaulx... L'infame table de proscription.., guerres civiles et intestinnes.

[6] Les Romains qui ont esté estimez sur toutes nations du monde... Les Carthagyniens, qui ont régné longuement en prospérité; I, p. 181.

[7] *Ibid.*, p. 316 și urm., an. 1517.

[8] *Ibid.*, p. 33.

www.dacoromanica.ro

„tratat de alianță", la „vre-un tratat secret" — „quelque secret *traictié* ". De aceia se tot poartă ambasadorii, cari, adesea ca ai lui Maximilian cîndva, se fac a propune „alianță", dar e numai o „înșelare", fiind trimeși numai pentru a scotoci afacerile „adversarului", în care cas i se dau vorbe goale, ceia ce, după italienește, după „venețienește", se zice: *belles parolles*[2]. Francisc e lăudat totuși că, în ciuda unor asemenea riscuri, inevitabile, „și-a dat toată îngrijirea pentrn a prevedea afacerile regatului, ascultînd pe ambasadorii cari veniau spre el și trimețînd alții la prinții creștini pentru a li avea alianța"[3].

Din aceste încercări, minciuni, descoperiri se desface o morală nouă pe care greșit o punem de obiceiu într'o Italie de care va fi vorba îndată. Pe vremea lui Francisc I-iu bunul cavaler, se putea scrie ce urmează: „Dacă am avea a face cu oameni virtuoși, sau avînd o umbră de virtuți, mijlocul dumitale, dacă, iarăși, n'ar fi niciun pericol în practică, ar fi foarte bun, dar, pe vremea care este acum, cine vrea să aibă, fie Papalitate, fie Imperiu sau orice alt lucru, trebuie să ajungă la el prin mijloace de daruri și de silă, și cei cu cari ai de lucru nu-și fac gura mică la cerut[4]".

Planurile de căsătorie joacă un rol mare în aceste „tratate" necontenit călcate și în aceste „alianțe" și „confederații" necontenit desfăcute. N'a fost prinț și princesă, care, de atîtea ori, fără știrea lor, să nu fie făgăduiți, mergîndu-se pănă la încheiarea convențiilor celor mai amănunțite, care în cîteva luni erau socotite ca neavînd nicio valoare. Renée, sora Claudiei de Franța, a fost astfel promisă marchisului de Brandenburg, pe care nu l-a luat niciodată[5]. Cardinalul de York voind ca fiul ce s'ar naște lui Francisc

[1] *Ibid.*

[2] Ung ambassadeur... affin de faire quelque alliance avec le roy.. Faintise de la part dudict empereur... Il n'envoyoit icelluy ambassadeur que pour entendre les affaires du roy; *Ibid.*, p. 37. Cf. și pp. 37-8.

[3] Meist ledict seigneur toute sa cure à pourveoir aux affaires du royaume, à ouyr les ambassadeurs qui venoient devers luy et à en envoyer devers les princes chrestiens pour avoir alliance.

[4] Si nous avions à besongner à gens vertueux ou aians l'ombre de vertus, vostre expédient, si de la praticquer n'y avoit autre dangier, seroit très honneste. Mais, au temps que cort de présent, qui en veult avoir, soit papaulté ou Empire ou toute autre choses, il y fault venir par les moiens de don et force et ceulx ausquelz on a à besongner ne font la petite bouche de demander; II, p. XXXVI.

[5] I, p. 310, an. 1517.

www.dacoromanica.ro

să iea pe fiica lui Henric al VIII-lea, „zisa Maria de Anglia, care se chiamă doamna princesă[1]", se ajunge și la încheierea tratatului, „zisa căsătorie fiind potrivită din causa vrîstei"[2], și, cînd se naște doritul fiu, el e botezat Henric de regele Angliei[3]: se știe că biata Maria Tudor a luat pe fiul lui Carol Quintul. Dacă i se va naște lui Francisc o fată, ea trebuie să fie, după o învoială din 1526, a micului rege scoțian, în vrîstă de patru pănă la cinci ani[4], care va lua însă pe Maria de Lorena. Carol Quintul însuși a fost logodit astfel cu fiicele lui Francisc, Louisa și Charlotta[5], și el, care dase pe sora sa Maria lui Ludovic de Ungaria, în vederea votului acestuia la Imperiu, promisese pe Germaine de Foix marchisului de Brandenburg-Kulmbach[6].

Diplomații, pețitori sau ba, cari vin cu scrisori și instrucții, au la îndemînă totdeauna un stoc de acte doveditoare. Se caută în „archifs", la Camera Conturilor din provincie chiar, ca la Aix[7], se procură cîte un *abbrégé de droict,* ca al lui Maynier, președintele Parlamentului din Toulouse, care poartă marele nume al lui Accursius[8]. Se pregătesc discursuri, pe care de obiceiu le fac subalternii, și aceștia sînt acolo ca să le resume, dîndu-le, pe scurt ori pe larg, în stilul lor propriu, adecă, pentru a întrebuința însăși expresia lui Barrillon, „după fantasia lor"[9].

Peste toată această frămîntare, adesea indescifrabilă și de la o vreme pentru istoric obositoare, dacă nu caută subtilități de cugetare și curiosități de sentiment, se întrevede, tot mai limpede, tendința de reforme, tinzînd la crearea Statului modern care nu există încă nicăiri, măcar în liniile lui generale.

Am atins acea adunare din 1517, a Statelor Generale, care s'a mîntuit cu o simplă trimetere acasă. Regele a chemat cîte doi represintanți ai fiecărui oraș pentru că „vrea să-și îmbogățească

[1] Ladicte Marie d'Angleterre, appellée Madame la Princesse" ; II, p. 87.
[2] Ledict mariage seroit très sortable actendu l'aage.
[3] II, pp. 87, 90-2, 96-8, 113-5, 122.
[4] I, p. 206.
[5] II, p. 141.
[6] *Ibid.*, p. 143.
[7] Chambre des comptes de Provence, que l'on appelle Archifs d'Aiz.
[8] I, p. 195, an. 1516.
[9] Couché selon ma fantasye... Ces parolles que j'ay cy couchées par escript selon ma fantaisie; I, pp. 81, 117, 128.

www.dacoromanica.ro

regatul" — nouă concepție a puterii politice sprijinite pe prosperitatea economică[1]. Pentru aceasta se ieau o sumă de măsuri da înfrînare. Revăzîndu-se vechile ordonanțe, se casează o parte din „jandarmerie", din armată, se taie unele cheltuieli ale Casei regale, unele pensii ale prinților și altora, lefi de-ale ofițerilor, se îndreaptă moneda se unifică măsurile, se stabilesc prețuri fixe, se impun regule ospătăriilor, se oprește trimeterea de bani la Roma pentru bule. Se interzice luxul în haine și case, chiar aducerea prea multelor *specii, épices,* pe care le procura regele Portugaliei, de cînd avea „navigația la Calicut", în India. De ce nu s'ar căuta cu vremea ca și Francesii să meargă acolo, păstrîndu-se astfel profitul în țară[2]?

Căci teoria e aceasta: „să scoatem banii vecinilor noștri și ei să nu scoată nimic de la noi"[3]. Dar, în această operă, să folosească toți, Statul societatea, iar nu „particularii cari, pentru a se îmbogăți prin invențiile lor, sărăcesc pe alții"[4]. Deci se opresc „speciile" care vin altfel decît pe Mare, se propune a se interzice aducerea de lînă din Anglia și Spania, de postav din aceiași Anglie și din Spania, ca din Perpignan. Să nu între nici străinii „naturalisați". La orice se cumpără să se vîndă de aceiași valoare[5]. Idei mai reale se enunță însă din adunare, ca aceia că materia primă de aiurea e totuși utilă *pour occuper le pouvre populaire*[6].

Dar de aici iese o întreagă operă de cercetare locală pentru „a pedepsi și îndrepta pe cei răi, a răsplăti și înainta pe cei buni"[7], cu *enquesteurs cointrerolleurs.*

Parlamentul e și el supus unor schimbări adînci. Se înlocuiește

---

[1] Ledict seigneur vouloit enrichir son royaume; I, p. 275. V. „le cayer qu'il a faict faire pour enrichir son royaume"; *ibid.*, p. 283.

[2] Par expérienee et mesmement depuis que le roy de Portugal a fait le voyage de Calicut... L'espicerie tend plus à volupté que à nécessité, et, sy a plus, car les marchans se pourront adestrer, par succession de temps, de faire le voiage de Calicut, et demourera le proffict en ce royaume, que le roy de Portugal et ses facteurs y prennent moyennant la dicte espicerie; *ibid.*, p. 285

[3] Que nous tirions les deniers de noz voisins et qu'ilz ne tirent riens de nous.

[4] Particuliers qui, pour eulx enrichir par leurs inventions, appauvrissent les autres; *ibid.*, pp. 282-3.

[5] *Ibid.*, pp. 286, 287 nota, 288, 290.

[6] *Ibid.*, p. 287, nota. Portughesii cumpărau postavuri francese; *ibid.*

[7] „Pugnirez et corrigerez les mauvais, rémunerez et advancerez les bons", se spune în jurămîntul conetabilului de Bourbon; *ibid.*, p. 15.

www.dacoromanica.ro

vechiul échiquier engles din Normandia printr'un Parlament. Dar, observă Barrillon, prelații și baronii se opun, ei cari erau „deprinși pe vremea lui Carol al VIII-lea și în toată vremea mai înainte să fie ca niște prinți acolo"; ar voi doar un eșichier de șase săptămîni din cinci în cinci ani, și fără apel la criminal, afară de convocări extraordinare. A face altfel, Parlament statornic, ar fi „contra libertăților și privilegiilor țerii Normandiei". Dar regele refusă, și povestitorul critică și el pe oposanți. „Între oamenii cu știință și în situații mari au fost puțin stimați din interes aceia, ca unii cari nu tindeau decît la folosul lor particular, și nu la binele public[1]." Cînd se produce conflictul pentru Concordat, Francisc era decis ca, dacă Parlamentul din Paris se mai opune, să facă altul la Orléans[2].

Nu e nevoie să se spuie ce soartă avură, în vălmășagul războaielor pentru Italia, aceste bune intenții.

XI.

Macchiavelli și noua politică europeană

Judecata cea nouă asupra împrejurărilor cîrmuite numai de un interes bine cîntărit și necontenit supt cea mai atentă observație nu se întîlnește nicăiri cu aceiași francheță și curaj, cu o atît de adîncă străbatere în esența însăși a lucrurilor, ca în operele secretarului florentin Niccolò Macchiavelli, în *Principele* și *Decadele lui Tit-Liviu,* admirabil studiu de știință politică sprijinit însă pe o singură bază, și aceia nesigură, istoria republicei romane așa cum o înjghebase din materiale foarte diverse și de valoare cu totul neegală Patavinul.

Acum mai bine de un șfert de veac, arătînd cum el a definit tipul care se întîlnește pănă la 1600 și căruia-i aparține Basta, generalul albano-italian care a dușmănit și dus la moarte pe Mihai

[1] Accoustumé du temps du roy Charles huictiesme et de tout temps auparavant estre comme princes en Normandye; *ibid.*, p. 30. Contre les libertez et privileges du païs de Normandye; *ibid.*, p. 31. Entre gens scavans et grans personnages furent peu estimez comme ceulx qui ne tendoyent qu'à leur proffict particulier et non au bien publicq.; *ibid.*

[2] *Ibid.*, p. 80.

www.dacoromanica.ro

Viteazul, adunam din scrierile lui de politică o caracterisare a obiceiurilor de luptă, a normelor de succes din vremea lui.

Aici vreau să adun numai din Relațiunile lui ceia ce privește două din țerile care pe la 1500 își stăteau în față: Germania lui Maximilian și Franța lui Ludovic al XII-lea, puțin înainte de acea începătoare Domnie a lui Francisc I-iu care a fost studiată pe basa Jurnalului lui Barrillon în capitolul precedent.

Germania, luată ca un ansamblu, e țară bine locuită, bogată, plină de arme. Dar „oamenii trăiesc ca niște săraci: nu clădesc, nu se îmbracă, n'au mobile în casă. Li ajunge bielșugul de pîne, de carne și să aibă un cuptor unde să se adăpostească de frig... Pentru ce pun pe spinare cheltuiesc doar doi florini în zece ani [1]", de și exportă manufactură în Italia. E o „viață grosolană, și libertate" [2]. „Nu vreau să meargă la războiu fără plată excesivă [3]."

Împăratul e general bun, drept, rînduit, care sufere ostenelile; e uman la audiențe: nu se cere curtenit de ambasadori. Dar „e foarte ascuns; e veșnic în agitații sufletești și trupești, și adesea desface seara ce a încheiat dimineața" [4]. Se spune despre dînsul că „nu cere sfat nimănui și e sfătuit de toți; vrea să facă orice după capul lui și nu face nimic cum vrea în adevăr" [5].

Are un venit de 600.000 de florini de la Statele Imperiului, fără nicio îndatorire și 100.000 de la „oficiul imperial". Pentru atîția bani nu i se cere nicio cheltuială. În loc să plătească mercenari, toată nobilimea are datoria — adăugim: dacă ar îndeplini-o vre-odată în adevăr, — de a veni în arme la chemarea lui. Garnisone nu plătește, fiindcă „țara păzește cetățile", și n'are nicio administrație de întreținut, fiindcă burgmeisterii orașelor se îngrijesc de aceasta [6]. Ar putea face lucruri mari, unit și cu nepoții, cu regele

---

[1] Vivono comme poveri: non edificano, non vestono e non hanno masserizie in casa. Basta loro lo abbondare di pane, di carne, ed avere une stufa dove rifuggire il freddo... Spendonsi in dosso duoi fiorini in dieci anni.

[2] Rozza vita e libertà.

[3] Non vogliono ire alla guerra senon soprapagati.

[4] E segretissimo, sta sempre in continua agitazione d'animo e di corpo, ma spesso disfa la sera quello concluse la mattina.

[5] L'imperatore non chiede consiglio a persona, ed è consigliato da ciascuno; vuol fare ogni cosa da sè e nulla fà a suo modo.

[6] Dicono che gli stati suoi gli danno d'entrata seicento mila fiorini, senza portare dazio alcuno, e cento mila fiorini gli vale l'uffizio imperiale. Questa entrata è tutta sua e non l'hà di necessità obbligata ad alcuna spesa. Perchè in

www.dacoromanica.ro

Angliei. „Dar, cu toate veniturile scrise mai sus, n'are niciun bani și, ce e mai rău nu se vede unde se duc banii [1]".

Prinții își împart Statele, și Împăratul are contra lor „o mare ură", un *principal odio,* întreținînd Svițeri contra lor. Comunitățile sînt bogate: Strasburgul poate da mai multe milioane de florini și nu cheltuiește nimic. Oamenii din orașe sînt zdraveni și pe alocurea fac, serbătoarea, exerciții cu armele. Dar unii nu se înțeleg cu alții: e o veșnică gîlceavă între prinț și prinț, între oraș și alt oraș, între lumea prinților și lumea orașelor. „Ținînd samă de toate aceste discordii în general (cu Împăratul) și adăugind pe acelea ce sînt între un prinț și altul și o comună și alta, se face lucru greu acea unire a Imperiului de care un Împărat ar avea nevoie [2]". La chemarea imperială fiecare vine cînd vrea. Astfel la dieta din Constanța contra Venețienilor și a Francesilor se promit 16.000 de infanteriști și 3.000 de călăreți, dar se capătă abia 5.000 de oameni. „Reci în libertatea lor" [3], orașele nu se mișcă. Atunci cînd Maximilian e atacat de Svițeri, e silit a li da Basel. Promiseseră Împăratului 15.000 de florini și n'au dat nici jumătate din această sumă. Venețienii o știu bine și-și bat joc [4].

Ca oaste, caii sînt greoi. Infanteria, voinică, dar înarmată cu fier numai pănă la brîu, n'are decît suliță și sabie *(pica e daga).* Nu cred că trebuie mai mult, odată ce hotărăște artileria. Resistă în front și în luptele din Guyenna, de și se crede că nu pot sta în fața Italienilor și Francesilor. Spaniolii se temeau mai mult de cei 10.000 de Germani [5]. Landsknechții aceștia sînt însă slabi pentru luarea cetăților: au cîștigat Ravenna, dar n'au reușit la Padova.

---

tre cose dove gli altri principi sono necessitati spendere, lui non vi spende un soldo, perchè e' non tiene gente d'arme, non paga guardie di fortezze, ne ufficiali delle terre, perchè i gentiluomini del paese stanno armati a sua porta, le fortezze le guarda il paese, e le terre hanno i loro borgomastri, che fanno loro ragione.

[1] Ma lui, con tutte le soprascritte entrate, non hà mai un soldo, e, ch'è peggio, e' non si vede dove e' se ne vadino.

[2] Consid rate tutte queste disunioni in comune, ed aggiuntovi poi quelle che sono trà un principe e l'altro e l'una communità e l'altra, fanno difficile questa unione dello Impero di che uno imperatore avrebbe bisogno.

[3] Fredde nelle loro libertà.

[4] El li trimete de la dietă pe Frà Bianco, pe padre Luca și pe Despotul Moreii: „Mandò il dispoto della Morea e i suoi araldi più volte".

[5] *Ibid.,* p. 207.

www.dacoromanica.ro

În Italia însă, în genere, nu se poate face nimic stabil: „ar trebui doar ca frunzele arborilor să se prefacă în galbeni“ [1].

Pentru Francesi Macchiavelli, cari i-a cercetat acasă, n'are multe simpatii. Nu li pasă, e drept, de binele sau răul care-i așteaptă și nici de ce se spune ori se scrie de dînșii [2]. Sînt *vani e leggieri* și insolenți în fericire.

Franța este însă un pămînt unit supt coroana regilor, cari „sînt azi mai zdraveni, mai bogați și mai puternici decît oricînd“ [3], o țară „armată, experimentată și unită“. Ea nu are a se mai teme de Englesi, cari au pierdut spiritul războinic, de Spanioli, cari nu pot ataca, granița fiind alcătuită de locuri pustii, fără hrană, de Filamanzi, cari au nevoie de Franța, ca unii cari-și ieau hrana din Burgundia și Picardia și-și vînd fabricatele la bîlciurile din Paris și Lyon, de Svițeri, cari, inatacabili în văile lor, n'au cavalerie cu care să poată ataca Francia [4].

Ludovic al XI-lea a supus tot regatul, și cu arma, cu trimeterea la eșafod [5]. Acum Coroana are „toate pămînturile bune“, și nu particularii [6]. Au dispărut marii feudatari, cari se puteau înțelege cu dușmanul pentru a-i deschide regatul: ducii de Bretania, Burgundia, Bourbon, Guyenne. Orléans și Milanul după moartea lui Ludovic al XII-lea [7] vor întra în patrimoniul regalității. Mari seniori de azi sînt rude regale care-și așteaptă rîndul la tron. Feudele, pe de altă parte, nu se pot rupe în bucăți; cadeții sînt îndreptați spre aventuri, și de aici vitejia.

Regele are cîți bani vrea [8]. Ajunge o scrisoare a lui pentru ca să aibă, prin *receveurs,* cît dorește. De la gabela singură, pe pîne, vin, carne, etc., îi vin 1.700.000 de scuzi; se adaugă *tailles,* care sînt după plac. Din partea ei, nobilimea culege 6-8 scuzi la fiecare

[1] Se le frondi degli alberi d'Italia gli fossino diventati ducati; p. 216.

[2] Poca cura del bene o del male futuro... Non si curano molto di quello si dica di loro.

[3] La coronna e gli re di Francia sono oggi più potenti che mai fussino.

[4] Li se dădeau 50.000 de franci pe an.

[5] Il rè Luigi, Il quale con le armi ed ammazarne qualcuno gli ridusse a quella ubbidienza che ancora si vede.

[6] Tutte le buone terre della Francia sono della Corona, e non de' privati baroni loro.

[7] Ca rebel supt Carol al VIII-lea se credea că și-a pierdut dreptul la tron, dar contele de Angoulême era numai un copil.

[8] Entrata tanta quanta ne vuole il rè.., Quanto ne demanda.

www.dacoromanica.ro

trimestru, iar *tailles*, împrumut numai cu voia suveranului, care nu obișnuiește s'o dea.

Clerul, cu optsprezece arhiepiscopi, 1.700.000 de parohii, dintre care 740 de abații, are două cincimi din averea țerii și, cum venitul lor nu iese din țară, se ajunge la un „tesaur infinit". După Pragmatică, regele nu se amestecă însă în venituri, cum nici în alegeri, ori, dacă odată e înlăturat de guvern un ales, el revine după dispariția intrusului. Afară de locurile de generali, toate celelalte sînt deschise și clerului. Acesta dispune și de Universitățile din Paris, Orléans, Bourges, Poitiers, Tours și Angers.

Poporul de jos e deprins să asculte de un rege pe care-l venerează. Trăiesc modest, cu oarecare frică de nobili, pentru care umblă în haine nebătătoare la ochi, și femeile ferindu-se de mătasă. Dacă se întîmplă a veni curtesanii la ei, ei dau un sold de cameră, schimbată la opt zile, și li se plătește și pentru spălat și alte servicii.

Regele e ajutat de un Consiliu, dar hotărăsc de obiceiu două persoane, arhiepiscopul de Paris și Robertet. Regele numește guvernatori și locotenenți, cari-și cumpără lucrurile. Un *prévôt de l'hôtel* cu leafă de 6.000 de franci stă veșnic cu regele, care mai ține opt maeștri de casă și un mare maestru, șambelani, a 6-10.000 de franci, un mare scndier cu doisprezece scudieri și cavaleri ai Ordinului său, cu pensii de cîte 4.000 de franci anual, două sute de gentilomi cu 20 de scuzi lunar. Budgetul îl fixează generalii. Statele Generale ar fi să se adune anual.

Dreptatea o împarte Cancelariul, care ține pecetea cea mare. E plătit 10.000 de franci pe an; i se mai dau 11.000 pentru „masă". Camera de conturi revede socotelile funcționarilor, dar pensiile le fixează tot regele. Sînt doi judecători civili, primind 600 de franci pe an, și un locotenent criminal cu treizeci de arcași. Parlamente sînt la Paris, Roma, Toulouse, Bordeaux și Grenoble.

Supt raportul militar, spune Macchiavelli, „Francesii sînt din firea lor mai mîndri decît viteji și dibaci, și, la un prim asalt cine poate resista ferocității lor, devin cu atîta de umili și pierd așa de mult curajul încît devin fricoși ca niște femei"[1]. La început, spune Carol Quintul, sînt mai mult decît bărbați, la urmă mai puțin decît

[1] I Francesi sono per natura più fieri che gagliardi e destri e in un premiero impeto chi può resistere alla ferocità loro, diventano tanto umili e perdono in modo l'animo che diventano vili come femine.

www.dacoromanica.ro

femei. Dacă nu li se dau anume avantagii, ei pleacă, precum au făcut la Neapole. La Garigliano, de și mai mulți, au fost bătuți, nesuferind ploaia. Dacă ar fi avut răbdare, n'ar fi fost învinși nici condottierul d'Alviano, în serviciul Venețienilor, nici Spaniolii, în regatul de Neapole.

Infanteria e proastă, mai ales că n'a mai luptat de mult. Sînt oameni de rînd, umiliți. Mai buni Gasconii, ca vecini cu Spaniolii, dar numai pentru asediu, nu și pentru lupta în cîmp deschis. Se înrolează de aceia Sviței și landsknechți germani.

Dar mai sînt gardiștii pedeștri, și Germani, cu doisprezece franci pe lună (trei sute supt Carol al VIII-lea), în haine de mătasă, 32 de furieri cu patru mareșali, 400 de arcași, o sută din Scoția (cu trei sute de franci pe lună), 24 lîngă persoana regală. „În orice parohie a Franciei e un om plătit cu pensie bună de acea parohie și se chiamă *franc archer,* care e obligat să ție un cal bun și să stea prevăzut cu arma la orice cerere a regelui, cînd regele e afară din regat pentru războiu sau altceva. Sînt datori a merge călări în provincie unde e atacat regatul sau unde se bănuiește: după parohii sînt 1.700".

Nu e nevoie de cetăți. Garnisoane permanente se țin numai în provinciile Picardia, Burgundia, Guyenna și Provența. Plata soldaților o face tesaurariul; pensionarii și gentilomii își culeg drepturile prin *tailles* și *feux.* Comanda o are și marele general, peste mai mulți generali. Flota o pot ținea și particularii: este un amiral.

Astfel organisați, Francesii nu se tem de Italieni. În Milan „acești Sforzeschi se zice că au usurpat ilegal puterea" [1]. Și apoi, afară de o bună frontieră, „Italia nu mai este ca pe vremea Romanilor" [2].

IX.

Erasm.

Biografia lui Desideriu Erasm din Rotterdam, finul observator cu ochii mărunți de scotocire, supt căciula de doctor, cu supțirele nas de critică și cu trupul de cărturar sedentar, înfășurat în dulama medievală, a fost scrisă, pe basa acelor mărturisiri per-

[1] Fu poi usurpato quello stato da questi Sforzeschi illegitimamente, ut dicunt.
[2] Per non essere stata unita come era nel tempo dei Romani.

www.dacoromanica.ro

sonale care prin francheța lor samănă cu ale Sfîntului Augustin și anunță pe ale lui Rousseau, de atîtea ori. Nu voiu încerca s'o fac, și în lipsa, momentană, a rarisimei cărți care a fost pentru dînsul un act de creștină mărturisire mai mult decît bravada unei vieți înfățișate și în ce poate și trebuie să aibă mai ascuns.

Fiul unor părinți cari nu l-au vrut așa și nu l-au înțeles niciodată, eroul unui roman de iubire, urmărit împotriva piedecilor și terminat prin prosa unei căsătorii răpede isprăvite, călătorul după situații, de la un timp și după invitații, de la un capăt al Europei apusene la celalt, prin Elveția, Italia și Anglia, după ce Franța era familiară prin anii de școală, e bine cunoscut.

Aici e vorba numai de a culege din Dialogurile lui, *Colloquia*, făcute, nu pentru a schița tablouri din viața timpului, ci pentru a da o carte de latinească bună începătorilor, din opusculul lui de răsbunare contra acelor cari pretindeau a-i opune un stil de o mai perfectă autenticitate, *Ciceronianus sive de optime dicendi genere* (1528), din butada lui, *Encomium Moriae*, glorificarea proștilor și nebunilor, din tratatul despre războiul cu Turcii, în care s'a văzut un fel de manifest pacifist, idei care sînt de sigur ale lui, dar și ale atîtor altora în cea d'intăiu jnmătate din secolul al XVI-lea.

Își amintește cu adîncă neplăcere de suferințile îndurate la Paris, cînd era în Colegiul „cu nume mirosind a oțet", Montaigu. Paturi pe lut, lîngă latrine, păduchi de lemn pe pereți cu „gînd teologic", apă de puț, mîncare de ouă stricate, pești de cari se îngrețoșează pentru totdeauna, vin putred, sărăcie în hrană și în toate. Unii școlari se îmbolnăvesc pe viață, alții fug în lume. Un mediu exterior de soldați. Regim de casarmă; cu bătăi și pe nedrept. Oameni pretențioși, puțini *viri boni*. Mîngîie tovărășia cu femeile, „mai vorbărețe decît turturelele", de la care a învățat franțuzește. Dar latineasca de acolo e fără cantitate a silabelor, cu accent galic[1]. Acestui sistem, ca și Rabelais, contemporanul său, îi va opune al-

[1] Latinum more gallico... Periit tibi syllabarum quantitas... Omnium rerum illic inopia est praeterquam sceleratorum militum. Bonorum virorum illic est mira vilitas... Vixl salsamentarius. — Cu astfel de reminiscențe vorbește de tînăru care e deprins a minți de la opt ani, și-și presintă un critic „pannosus, pedicu-losus, luridus, vietus, uxuccus, facie cadaverosa, cranium vix habebat tres pilos: quoties loquebatur, claudebat oculos". Nemuritor tip al pedantului acru!

www.dacoromanica.ro

tul: trezire dimineața, joc de minge, mai ales iarna, și prin inelul de fier, sărituri, bună ținută la rugăciuni *puerilis pietas* — și la masă, poli ețâ în formulele de mulțămire, cultivarea rațională a memoriei, alegerea liberă a carierei, lecturile alese, cum a fost pentru el, din copilărie, Horațiu[1].

Totuși, în frumosul dialog de la ospătărie, care e un adevărat cadru de interior olandes, cum se vor găsi cu grămada în secolul următor, moravurile francese sînt presintate ca superioare în „umanitate galică" celor germane. Va fi fost și el în asemenea adăposturi, unde, în locul femeilor vesele, a fetițelor drăguțe care primesc în prag și până la ușa grajdului, rîzînd, curățind hainele, se întîmpină din guri severe răspunsul: „De nu-ți place, caută aiurea"; gesturi în loc de cuvinte. Un singur fel de odăi, calde, cu ferestile închise, cu cerșeafuri de șase luni[2], fără bani. Prînz prost, toți la un loc, cîte opt la aceiași masă, din toate clasele, cu brînză stricată, pe blide de lemn și cu pahare de sticlă proastă pentru vin rău, foarte rău; serviciul unui rîndaș. Culcarea cu hurta. Calul e prost îngrijit și fînul scump. El care știe cum e la Anvers, la Paris, la Roma, la Veneția... El care preferă o simplă ospătare la ciobani... El care e în stare să dea rețete culinare, în fin epicurian ce este...

La orice prilej își aduce aminte de prieteni, ca Reuchlin, care n'ar fi trebuit să moară niciodată, pe care-l vede după moarte trecînd în alb puntea, cu geniul cel bun după el, gonind cu crucea harpiile criticei și între cîntece sărutîndu-se cu Ieronim. Arată disprețul lui pentru studiile de drept[3].

Ici și colo, în afară de biografia citată, el face să se intrevadă viața, în altfel de condiții, din Anglia, unde stă pe lîngă prietenul Thomas Morus, căruia-i dedică „Lauda Nebuniei", bunul cărturar vesel care se joacă cu maimuțele, ori, pe lîngă celalt Toma, Linocerus, „distins în toată filosofia".

Va descrie biserica Sf. Toma Becket, cu statuile celor trei cari l-au omorît, cu comorile de pietre scumpe îngrămădite fără folos, peștera Sf. Patrick, Maica Domnului din Walsingham. Criticînd pelerinagiile și darurile la icoana făcătoare de minuni, el va descrie

[1] Dialogul I.

[2] Germanii și le spală, spune el, de două ori pe an.

[3] Ad leges discendas, quibus nihil illiteratius.

www.dacoromanica.ro

glumeț, nu numai pe pelerinul vulgar, acoperit de scoici, la pălărie cu icoane de cositor și plumb, cu lanțuri de paie și ouă de șerpi în mînă, ori cu zale de fier pe trup și cu traista goală, care a fost la S. Iacob de Compostella, la Maica Domnului a Mării din Anglia, unde se aduce și se fură uleiul, pe acela care caută laptele Maicii Domnului, pe cel de la Constantinopol, pe cel de pe piatră, pe lângă epitaful lui Beda, scris de îngeri, pe lîngă lemnul Crucii, și va ceti Epistolia. La el și evlaviosul, care merge la Sf. Cristofor din Paris și la Sf. Petru din Roma. Ni se va da și cîte o visiune italiană, ca a Certosei din Pavia, cu 3.000 de galbeni pe an pentru *fabrică*, plină de statui și de daruri.

A cunoscut cele mai diverse moravuri: sărutarea italiană, strîngerea de mînă germană, salutarea femeilor în biserică, oprită în Anglia, transmiterea acolo a aceluiași păhar care ar fi o necuviință în Francia, hrana și băutura bogată a Germanilor, cari, de n'o au, se fac soldați, sobrietatea italiană. Totul îl interesează, pănă la descoperirile geografice, al căror resultat, „țerile necunoscute", care nu sînt pe hărțile vechi, îl presintă, cu oamenii aproape goi, cari se hrănesc din rădăcini și se împodobesc cu pene de pasăre, dar au un regim drept, cu pedeapsa mai ales a adulteriului, cresc bine copiii și stau de vorbă un ceas pe zi, dimineața, despre afacerile publice cu regele lor.

Trăit și la Curți — pentru care laudă pe Carol Quintul, pe sora lui, Maria de Ungaria, „podoaba femeilor din epoca lui" [1], — dar străin de atmosfera lor de lingușire — „n'aș putea să nu favorisez asemenea talente, chiar dacă mi-ar voi răul" [2], — el își face glorie de a fi rămas simplu. Da, spune odată, eu sînt cel care „mînjesc multă hîrtie cu cerneală", care, „arunc în pripă toate", care „fac un volum într'un picior și nu-mi pot porunci să mai cetesc odată ce am scris", adăugînd însă că mult mai mulți îi cetesc *Colloquiile*, glumele acestea ale lui, decît savanta operă a cîte unui Longolius [3].

Erasm, cel trecut prin multe cărți ale antichității, e, totuși, în

[1] Foeminarum huius saeculi decus.

[2] Talibus euim ingeniis non queam non favere, etiamsi mihi male vellent.— Rîde de imitatorul care copie forma condeiului lui.

[3] Qui multum chartarum oblivit atramento... Abiicit ac praecipitat omnia... Interdum iustum volumen scribit *stans pede in uno*, nec unquam potest imperare animo suo ut vel semel relegat quod scripsit... Batavi oratoris naenias quae Colloquia vocantur quanto plures terunt manibus quam Longolii scripta!

www.dacoromanica.ro

parte, și un om al vremii care pe încetul se duce, lăsîndu-ni părerea de rău a unei mari originalități, capabilă încă de desvoltare. Îl vedem cetind pănă și cîntece latine medievale în cinstea lui Isus, *Corona virginum*, și contra „nelegiuitului Irod“:

Hostis, Herode impie,
Christum venire quid times,
Iesu, corona virginum,
Quem mater illa concepit,
Quae sola virgo parturit.

E iarăși o notă din epoca luptei contra absolutismului papal și desfrînării clerului cînd el opune luxului din biserici, imobilisării fără rost a bogățiilor, risipei cu anatele, „condonațiile“, „dispensațiile“, simpla și curata viață creștină pe care o predică Sf. Francisc, de care nu se atinge atunci cînd atacă pe pretinșii lui ucenici, cei mai mulți dintre Franciscani. Traducătorul Noului Testament, pe carê-l alege din cel vechiu, el care, pentru criticile sale usturătoare, se califică însuși de „arhi-eretic“ *(sesquihaereticus)*, va aduce înainte, cu un gest de sinceră emoție, pe femeia care, cu mîna goală, se roagă în tăcere, strîngîndu-și la sîn copilul, alături de acel care adoră o Madonă mîncată de șoareci, de călugării cărora Sf. Dionisie și Sf. Toma, Sf. Vincențiu, Sf. Petru, Sf. Caterina din Siena — pe care n'o înțelege Erasm — li sînt mai mult decît Mîntuitorul el însuși. Benedict și Francisc, *minime malitiosus homo*, nu sînt doar numai haina lor! — Viclefitul întreabă de ce Sfîntul Toma nu dă și după moarte săracilor averile ce i se închină? Pe Hristos să-l aibă oricînd, nu pe spate ca măgarul, ci în inimă. Nu după o viață de desfrîu se poate striga: „Trăiască Evanghelia, Hristos stăpînește“, *Vivat Evangelium, regnat Christus*. „Eu“, spune Erasm, „cred tare ce spune în Sfânta Scriptură și în Crez; fără a mai cerceta restul, îl las teologilor de discutat și definit. Iar ce e în obiceiul poporului creștin și nu puțin se potrivește cu Sf. Scriptură, îl păstrez ca să nu jignesc pe cineva [1]“. Să se imite exemplul aceluia care și-a lăsat averea pentru Colegiul *trium linguarum* de la Louvain! Ceia ce nu-l împiedecă de a

[1] Ego quod lego in sacris literis et Symbolo quod dicitur Apostolorum summa fiducia credo, nec ultra scrutor: Caetera permitto theologis disputanda ac definienda si velint. Si quid tamen receptum est usu populi christiani quod non plane pugnet cum sacris literis hactenus servo, ne cuiquam sit offendiculo. – Adausul: Sf. Biserică, lucru omenesc, nu-l primia nici Sf Ciprian.

www.dacoromanica.ro

recunoaște, citînd exemplul lui Ambrosiu, pedepsitor al Împăratului Teodosiu, că și ultimul episcop e superior oricărui monarh.

Ca și în acest ev mediu, critica lui se întinde și asupra veșmintelor și modelor exagerate de odinioară. Și avem un întreg pasagiu în care își rîde de „coarnele" de pe capul femeilor, de „piramidele" cu care se încunună, de nu știu ce adaus „prelungit" în creștet, de curățirea de păr a frunții și a tîmplelor, iar, în ce privește pe bărbați, pe cari nu-i cruță mai mult, de pălăriile cu coadă care atîrnă, de margenea despicată a hainei, de umerii scoși în afară, de raderea părului cu două degete de-asupra urechilor, de tunica abia pănă la genunchi, de lanțul de argint ce se lasă de la genunchi și de acea încălțăminte *à la poulaine,* de modă polonă, care, cum se știe, a dus la desastrul de la Nicopol [1].

Viața contemporană însăși e atacată cu spirit și cu violență cum n'a mai fost caricaturată o epocă întreagă de om trăind în ea. E aici furia predicatorului medieval, pe care ar părea că-l simți în glas și în gest. Ce sînt teologii cu haine pănă la călcîie, a căror față, crispată de gravitate, samănă cu a bufonilor? Ce e cultul idolatru pe care-l permite Biserica: incantațiile „pe viscerele Maicii Domnului, pe oasele fericitei Werenfrida", cultul stolei de care atîrnă Evanghelia Sfîntului Ioan, cumpărarea acelei „cerule consacrate anual de Papa care se zice vulgar *agnus Dei*", îngenunchiarea înaintea „pieptenului lui Isus care e la Trier"? Religia au redus-o la rituri stricte și la formule magice. „Dacă un bolnav gustă dintr'o găină, e în primejdie religia creștină" [2]. Mai bine beții și scandale. Bastarzii, șchiopii, chiorii nu sînt primiți în cler, dar sînt ignoranții, cei ce joacă la noroc, bețivii, ucigașii; se tolerează cei ce împiedecă alegerile canonice. Se asigură casa cu aghiasmă, cu „frunze sfințite", cu lumînări, nu cu virtuți. Se crede în Maica Domnului și în Sfîntul Cristofor mai mult ca în Isus: marinarii cîntă pe Mări *Salve Regina,* fără a-i ști sensul, soldații

[1] Quis enim nunc ferat in honestis matronis comma, pyramides metasque praelongas in vertice prominentes, frontes ac tempora pilis arte vulsis glabra ad medium prope cranium, in viris pileorum toros cum ingenti cauda pensili, oras vestium insectas, toros in humeris tumentes, caesariem duobus digitis supra aures derasam, vestem longe breviorem quam ut ad genua porrigatur, vix pudenda tegentem, calceos rostris in immensum porrectis, catenam argenteam a genu ad talum usque revinctam!

[2] Si valetudinarius gustet pullum gallinaceum, periclitatur christiana religio.

www.dacoromanica.ro

invocă pe Sf. Gheorghe și Sfînta Varvara; bolnavii se adresează la Sf. Dionisiu și la Sf. Roch; nu e loc în care să nu afli pe Sf. Anton cu porcul și clopoțelul lui.

Se descriu cardinalii, prea mulți, simoniaci, episcopii bogați cu „cetăți, bombarde, clientelă militară" (în Anglia bate monedă numai arhiepiscopul de Canterbury, din veneraţie faţă de Sf. Toma Becket), — „ce rău se potrivesc cuvintele acelea: cardinal general, episcop duce, abate conte, preot ofițer![1]" — canonicii, cu haine de in în afară, dar de lînă înăuntru, mănăstirile de călugări cu abatele beţiv și frații stupizi, în care se stă de vorbă cu fetele. În veșminte, cîte cruci „albe, roșii, verzi, tărcate, simple, duble, quadruple" și cîte forme, dar în inimi nu e crucea. Nu e lăcaș de cartusieni fără nebuni. Cutare abate nu vrea la el călugări cetitori fiindcă prea l-ar încurca în răspunsuri: „Nu-mi trebuie ca vre unul dintre ai miei să știe mai mult decît mine". Erasm presintă pe tipul său, cu șeizeci și doi de supuși, dar fără nici o carte, afară de ușoare povestiri francese. De ce s'ar învăța, dacă tot o să mori! Maica Domnului va fi cetit doar Ceaslovul: În genere femeile nu trebuie să învețe, căci și-ar pierde și puțina minte pe care o au; și latinească e o limbă impudică. Călugării cerșitori, Franciscanii, fac negoț în toate casele, pănă și în cîrciume. „La mîncat și la băut sînteți grozavi, dar la lucru n'aveți mîni, nici picioare[2]!" Mînecile li sînt încăpătoare ca o traistă. Carmeliții sînt luați în batjocură cu un joc de cuvinte: cămili! Atot puternici, mari, roșii, burduhoși, cu înfățișarea de atleți, beţivi, ambițioși, vînînd purpura și tiara, acești *fraticelli* de cari Papa Alexandru al VI-lea se temea mai rău decît de orice monarh îl zugrăviseră pe Erasm ca vinovat pentru sfășierea Bisericii, răpirea dijmelor clerului și chiar și răscoala țeranilor. Mănăstirile se umplu de fete smomite, de *couverse,* cu părinții înșelați, cu mintea plină de vedenii diabolice, care primesc „un nou fel de robie" de dragul unor ceremonii vane, și își părăsesc, odată cu numele, și o libertate de care ele, care nu pot vinde fără voia părinților, nu au dreptul să dispuie. Ele nu sînt miresele lui Hristos, căci cu toții

[1] Quam male cohaerent illa vocabula: cardinalis strategus, episcopus dux, abbas comes, sacerdos centurio!

[2] Ad edendum et bibendum plusquam viri estis, ad laborandum nec manus habetis, nec pedes.

www.dacoromanica.ro

el a serbat căsătoria lui mistică. „Pe Hristos și acasă-l poți avea [1].“

Pelerinagiile îi sînt, cum am văzut, odioase și ridicule, în același timp. Cutare se duce la Roma, goală de oameni de treabă, pentru a se întoarce mai rău, dar cu buzunarul plin de indulgențe, care s'ar da pe bani și cui ar fi despoiat și ucis pe Domnul. Alții, la beție, au făgăduit să meargă și la Compostella și adesea mor pe cale. Cutare care a fost la Ierusalim nu poate vedea măcar locul autentic, neștiut, al Patimei. Doar bătrînii cari nu pot muri aiurea să se ducă acolo, unde nu e nimic de văzut decît o „mare barbarie“. „Este oare acolo“, pune el să fie întrebat pelerinul, „ceva care să fie vrednic de privit? — Să-ți spun drept, aproape nimic. Se arată cîteva monumente vechi, dintre care nu e unul care să nu mi se fi părut fals și pregătit anume pentru a ispiti pe cei simpli și lesne crezători. — Și nu te întorci mai sfînt? — Ba în multe privinți mai rău [2].“

E și contra ceremoniilor morții, în mijlocul riturilor, cum între rituri: ungere, consacrare, rugăciuni, schimbare de haine, „din obișnuință mai mult decît din suflet“, și-au petrecut mulți toată viața. Nu că ar desaproba sacramentele și riturile în ele însele, dar nu trebuie să fie „alfa și omega a vieții întregi“ [3]. Ce poate fi mai repulsiv decît lupta în jurul unui pat de agonie între paroh și Ordinele cerșitoare, care-și împrumută haina murinzilor? Erasm merge pănă acolo încît afirmă că în Polonia doi tineri au fost îngropați, de către Franciscani, de vii noaptea într'o biserică.

Nici cu monarhia, așa cum este, mai ales pornită la războaie de pe urma sfaturilor acelor teologi cari ar merita puși în prima linie de luptă, nu e mulțămit asprul, dar clar-văzătorul critic. Aceștia încredințează pe regi „că sînt zei și că pentru dînșii c'a făcut lumea aceasta, pe cînd nu Statul e făcut pentru prinț, ci

[1] Inventum est sub praetextu religionis novum servitutis genus, ut nunc sane in plerisque monasteriis invenitur... Caeremoniae quaedam quae per se nichil faciunt ad pietatem, neque quenquam commendant oculis Christi qui spectat animi puritatem... Et domi Christum habes.

[2] Est illic quod tu putes spectatu dignum? — Ut ingenue fatear tibi, propemodum nihil. Ostenduntur quaedam monumenta vetustatis, quorum mihi nihil non videbatur commentitium et excogitatum ad alliciendos simplices et credulos... Nihilo sanctior redis? — Imo multis partibus deterior.

[3] Pene desperantes exhalant animam... Vehementer probare sacramenta et ritus ecclesiae... Prora et puppis vitae illis in ceremoniis est... Ex consuetudine quam ex animo.

www.dacoromanica.ro

prințul e așezat pentru Stat". „Odată prinții și Împărații se deosebiau prin învățătură nu mai puțin decît prin putere[1]." Acuma, ei nu-și dau sama că barbarii s'ar împăca mai răpede dacă ar vedea virtuți creștine și ar fi chemați la „libertatea evangelică". Păcat că nu se înțeleg stăpînii celor mai mari monarhii: Francisc, așa de „uman", Carol, căruia preceptorii i-au spus să fie pe atît de clement pe cît de mare! El, Erasm, dacă ar fi Papă, ar impune armistițiul și ar tăia pe cine s'ar atinge măcar de o găină, pentru a hotărî apoi granițele și a încheia căsătorii de fraternisare. În locul lui Carol, ar spune lui Francisc: „Frate, m'a servit soarta; aș fi putut să fiu eu în locul tău. Tu te-ai purtat bine. Să uităm! Du-te la ai tăi, fii bun vecin. Să ne întrecem în calități și în guvernare. De aici iese mai multă glorie decît dacă aș lua toată Franța și ție dacă m'ai scoate din toate țerile mele. Ca Papă aș arăta numai grijă de gloria lui Hristos și mîntuirea creștinilor".

E plină lumea de nobili cari și-au cumpărat titlul, *vulgo videtur emticia nobilitas*. Titlul de cavaler se poate lua în cancelaria imperială de oameni cari n'au văzut altă luptă decît cu gîștile și claponii țeranilor. Iunkerul se cere lăudat de vre-un tinerel, se apucă la ceartă cu clericii, organisează prădăciuni, vînează zestre, se face a fi chemat la Curte și adaugă contul autopsiei.

În burghesie, medici cari cer plata înainte de agonie, atîtea femei care apar în haine stropite cu pietre scumpe, purtînd ornamente de chihlimbar și coral, ghete aurite. Se văpsesc pe obraz cu cerusă, stibiu, *purpurissa*. Poartă cozi lungi, părul adus spre creștet ori pe frunte, coarne de pe care li atîrnă vălul, pălării cu piei de preț. Lachei le țin de subțiori, le urcă în care scumpe. E o îmbulzeală a li se săruta mîna. Astfel, adesea, iată ce se alege dintr'o familie: tatăl murind supt influența călugărilor, soția intră la beguine, fiul devine la Roma ca să-l facă Papa preot într'un an, altul devine Franciscan, fetele trec la Sf. Clara ori la Sf. Caterina de Siena.

În războaie el vede furii, „în haine albe, cu tunici cenușii, împodobite cu felurite pene", care chiamă pe prinți, asigurându-i că Dumnezeu e cu ei, la „războiul drept, sfânt, pios", și tinerețea, neex-

[1] Persuadent sibi se deos esse suaque causa mundum hunc esse conditum... Imo princeps reipublicae gratia constituitur, non respublica principis causa... Olim principes et caesares eruditione non minus quam imperio praeminebant.

www.dacoromanica.ro

perienţa, dorinţa de glorie a stăpânitorilor se lasă sedusă. Cu părul t'ns, barba semi-rasă, mustaţa lungă apare soldatul, care ucide fără măcar a-şi servi ţara şi iea pentru aceasta bani. Generali înşeală la plata soldaţilor şi adesea se fac plătiţi de ambele părţi. Penele de la pălărie, haina lor ca o plasă sînt ridicule. După atîtea isprăvi, bătrînul ofiţer se retrage, fără nas, şchiop şi, însurîndu-se cu vre-o fată tînără, se aşează într'un „turnuleţ" de castel bun de pradă, unde nu ţi-ai ţinea nici porcii.

Mai fericiţi atît de mulţii cerşetori, pe cari ar trebui să-i ţie oraşele. Cine se leagă de ei? Cine li cere un imposit?

În „Lauda nebuniei" arătînd că prin nebunie începe omul, că fără dînsa lumea n'are haz, că ea hrăneşte ospeţele, adunările, ea stîrneşte războaiele, ea aduce şi ţine guvernele, ea determină superstiţiile, îmbogăţeşte bisericile, că ea deosebeşte prin nuanţele ei popoarele — Parisul cu teologia, Italia cu grija formei latine, Veneţia cu venerarea nobleţei, Grecii cu cultul strămoşilor, Turcii cu puritatea Islamului, Evreii cu vedenia Mesiei, Spaniolii cu patima războiului, Germanii cu admiraţia pentru trupuri mari şi pentru magie, — se reieau toate aceste critici. Prinţii cu lanţuri de aur la gît, cu coroană pe cap, se ţin de creşterea cailor de vînătoare şi exploatează o ţară; clerici, cu veşminte pompoase şi crucea înainte, cari, cînd ajung sus, ţin o Curte ca un bîlciu, merg la oaste, ca în Germania, şi se hrănesc din datine absurde, ca icoanele rău făcute, lumînările Maicii Domnului aprinse 'n amiaza mare, pelerinagiile; negustorii cari mint, gramaticii, filosofii, matematicii, teologii urmărindu-şi închipuirile zădarnice.

În stil, Erasm are comparaţii ca pe acea vreme, scurte visiuni ieşite dintr'o minte pe care lectura continuă şi nevoia de imitaţie n'au sterilisat-o. Astfel cînd spune că mai uşor deosebeşti stelele cînd strălucesc una cîte una decît atunci cînd tot largul cercului e cuprins de splendoarea lor [1]. Are în stil şi imprecaţii biblice cu acele repetiţii care erau indicate pe vremuri. Aşa cînd spune că „rea bestie e mistreţul, mai rea lăcomia; rea bestie e ursul, mai rea luxuria; rea bestie leul, mai rea cruzimea; rea bestie vipera, invi-

[1] Quasi, si ortas stellas notare velis, facilius id facies si rarae luceant quam si tota caeli pars pariter insignibus obsita sit.

www.dacoromanica.ro

dia mai rea [1]", sau cînd imită Psalmii pentru a dovedi că „bolile sînt glasul lui Dumnezeu cerînd să ne căim", și, cînd viţelul cel gras și „fiul rinocerului" sînt aduși înainte pentru scopuri de moralitate religioasă [2], rinocerul sînt Evreii cari, încăpăţînaţi, își întorc cornul contra lui Hristos.

Pare că, la acest dușman al Franciscanilor, spiritul Sf. Francisc vorbește cînd el arată cum este a se închina la Dumnezeu: „Nu numai în templele făcute de mîna omului, deschise și celor pioși și celor impii, ci în vatra cea scumpă a lui, adecă în conștiinţa pură și sacră. Căci aceștia sînt închinătorii cari în spirit se închină lui Dumnezeu [3]".

Pesimismul „pedepsei lui Dumnezeu" care „bate" pe oamenii păcătoși îl urmărește înainte miseriilor de tot felul ale epocei sale. „În acest veac, nu știu prin ce impuls fatal, se amestecă haotic toate, ori de te uiţi la starea religiei creștine, ori de cîntărești condiţia monarhiilor și a Statelor, ori de privești cum se înfăţișează învăţătura și literele: toate sînt atît de tulburate încît nu e vreme în care să fi fost mai adevărat o formulă a Grecilor: ἱερὸν ἡ βουλή", deci: așa e voia lui Dumnezeu [4]. Toate plăgile sînt enumerate: boala rușinoasă, *scabies gallica,* de care sînt pline curţile, coreia, sudoarea aducătoare de moarte a Englesilor, distrugerea vieţii de familie, certele religioase, cu biserici profanate și preoţi goniţi, războaiele pregătite de monarhi fără a ști de ce [5], năvălirea Turci-

[1] Mala bestia est aper, sed peior est avaritia; mala bestia est ursus, sed peior est luxuria; mala bestia est leo, sed peior est crudelitas; mala bestia est vipera, sed peior invidia.

[2] Quid hoc est aliud quam vox Domini clamantis: agite poenitentiam, instat regnum coelorum? Vitulus ille saginatus qui se patri pro nobis immolavit, solus omnium sine exceptione candidus, et filius rhinocerotis, id est: iudaicae gentis quae, spiritu vacua, literam legis velut unicum cornu torserat in Christum.

[3] Non solum in templis manu factis, quae patent et piis et impiis, sed in atrio sancto ipsius, hoc est in pura sanctaque conscientia. Nam hi demum veri sunt adoratores qui in spiritu adorant dominum. Multi sunt ubique qui lignum crucis adorant osculo, qui ad eucharistiam, qui ad nomen Iesu flectunt genua; sed non ita multi sunt qui adorant illum in atrio ipsius, per spiritum sanctum aedificati.

[4] Hoc saeculo, quo nescio quo fatali tumultu, sursum deorsumque miscentur omnia, sive christianae religionis statum inspicias, sive monarchiarum ac rerum publicarum conditionem reputes, sive studiorum ac literarum rationem intueare, omnibus sic perturbatis, ut non alio tempore verius fuerit illud Graecis celebratum: ἱερὸν ἡ βουλή.

[5] Quod est totius negotii caput et ad universos ex aequo pertinent vix quemquam video cogitare.

www.dacoromanica.ro

lor, care, „dacă n'ajută Dumnezeu, în scurt pare a voi să cuprindă restul pămîntului“[1]. În atîtea locuri se mănîncă o pîne cu scumpătate cîntărită[2] și pănă și în fecunda Italie se moare de foame ori se recurge la carnea omenească. „Trăim toți sfășiindu-ne unii pe alții[3].“ „Cei mari despoaie, țeranul vinde cu preț împătrit ale sale, negustorii întind imens prețurile, meșterii cer cît vreau pe lucru. Fiecare cu șiretenii și meșteșuguri înșeală pe aproapele... Cînd mîna țeranilor a pustiit cu atîta desfrînare“ — e vorba de răscoalele țerănești germane —, Dumnezeu a trimes bestiile ogorului, devastînd toate[4]“.

II.

Dar avem a face cu unul din înoitorii literaturii prin însușirea formelor perfecte ale latinității clasice. Erasm e mîndru că a cunoscut pe Gheorghe din Trapezunt, Teodor Gaza, Gheorghe Merula, Musurus, Pomponius Laetus, Platina, Laonicerus și Laonicus, unul medic, altul filosof, Antoniu Sabellicus, Andrei Alciatus, Ieronim Alexandru, episcop de Brindisi, principele Albert de Carpi, cu care ține corespondență, Pontanus, Iacob Sadolet, episcop de Carpentras, Pietro Bembo și o întreagă listă de alții[5]. În Franța, „odată și azi cu studii foarte înfloritoare“, citează pe Robert Gaguin, pe Iodocus Badius, pe Budé, pe de Baïf, pe Scepper, pe Beroald, pe Longueil și cîțiva alții. În Germania el numără pe Melanchthon, pe un Kapnion, pe Ulric de Hutten, pe Ursinus Velius, care a scris istoria Ungariei, și pe alții, în Elveția pe Glarianus, în Anglia pe amicii arătați mai sus, pe William Latimer și Reginald Pole și pe vre-o doi-trei alții, fără a uita pe însuși regele Henric al VIII-lea, autorul a două cărți. Nu lipsește nici Danemarca, în care trăiește Saxo Grammaticus, Olanda părintească,

[1] Ni dextera Dei protegat nos, brevi quod reliquum est orbis christiani videatur occupatura.

[2] Quam multi sunt ubique qui comedunt panes ad pondus, nec saturantur.

[3] Mutuo laniatu vivimus omnes.

[4] Magnates expilant, rusticus quadruplo vendit sua, negotiatores in immensum intendunt precia, opifices quanti volunt locant opera. Unusquisque dolis et artibus circumvenit proximum suum... Nonne pridem immisit in nos bestias agri vastantes omnia, quum rusticorum manus tanta licentia grassarentur?

[5] In *Ciceronianus*. Și un Calderio, un Carteromachus, un Donado, un Paulus Aemilius și un Baptista Egnatius, profesorul de greceşte de la Bologna, Paul Bombasius, Rodigino, Calcagnino, Casselius, Battista Mantuanus, Accius Sincerus.

www.dacoromanica.ro

plină de nume cunoscute mai mult lui Erasm, unii din ei la Collegium Busleidianum, în trei limbi, Spania cu Antoniu Nebrissensis, Lopez, Sancho, Vives, Portugalia cu Hermicus și Genesius, Polonia cu poetul Andrei Critius, episcop de Plock.

Cînd ajunge a trata un subiect ca războiul cu Turcii, el recurge la Ptolomeu, la Pliniu, la Pomponiu Mela, ca și la Sf. Ciprian, „in libro de duplici martyrio", și face istorie, ca și juriștii de la Paris, vorbind de Trangolipix (Togrul-beg), de Mucaletus, Cucumetus, Asanus (Hasan), Alcimus si Othomanus, pentru a se ajunge la Mohammed I-iu, care atacă pe „Bulgari și Valahi", la Mohammed al II-lea, de teama căruia Papa Sixt era să fugă în Franța, la prada teritoriilor clasice, la asediul Vienei în 1529 și la lupta cu Sufiul Persiei și cu Sudanul Egiptului.

Dar, se plînge el, „parte din indolența unora, parte din ivirea unor curente fatale, buna literatură, care începuse a înflori într'un chip atît de fericit, acuma pretutindeni se apleacă spre peire[1]". E vorba de secta cea nouă, ciceroniană, datorită la vre-o patru tinerei din Roma, care nu admite decît „ce are liniile lui Cicerone", condamnă toate scrisele afară de ale lui Longolius, care și el e vinovat că a pus Franța lîngă Italia și a lăudat, *barbarus barbaros,* pe Erasm și Budé, și care seduce tineretul către acest manierism[2]. Sînt platonici și peripatetici, păgîni în suflet. „Visează de vechea Romă stăpîna lumii, și de poporul în togă", ca și Evreii de Moise și de Templul din Ierusalim. Recitează la Capitoliu, care nu e azi decît „o curte nu prea măreață unde se duc copiii" ca să joace piese de exercițiu, și judecă pe cine nu e vrednic, fiind străin, de onoarea cetățeniei romane. „Acuma însă ce înseamnă a fi cetățean roman? De sigur ceva mai puțin decît cetățean din Basel... Iar Senatul, dacă mai este vre unul la Roma, nu știe latinește[3]." Se prosternă

[1] Multorum enim partim ignavia, partim sinistris motibus fit ut bonae literae, quae sat feliciter coeperant efflorescere, iam passim vergant ad interitum.

[2] Extitere pridem qui nobis veluti novam sectam moliuntur invehere: Ciceronianos sese vocant, intolerabili supercilio reiicientes omnium scripta quae Ciceronis liniamenta non referunt et adolescentiam, a coeterorum scriptorum lectione deterritam, ad unius M. Tullii superstitiosam aemulationem adigunt... Et animadverto iuvenes aliquot, quos nobis remittit Italia, praecipue Roma, nonnihil afflatos hoc affectu... Quatuor inepti itali adolescentes.

[3] Qui veterem Romam, rerum dominam, gentemque togatam adhuc somniant, quemadmodum Iudei nondum desinunt suum Mosen ac Templum herosolymitanum somniare... Est, ut audio, nunc Romae sodalitas quaedam eorum

www.dacoromanica.ro

înaintea oricării „icoane a demonilor celor vechi" sau chiar înaintea unui simplu fragment și „abia de au ochi pentru icoanele lui Hristos și ale Sfinților". Despreţuiesc moaștele, legea divină, până și monedele cu crucea și sfinții, preferind pe Iupiter și Diana Bunei-Vestiri și pe Ganimed de-asupra vulturului Înălțării. „Admiră epigrama sau epitaful găsit pe vre-o piatră roasă[1]." Odată la Roma, înaintea Papei Iuliu al II-lea, — un Iupiter! —, doi dintre ciceronieni, Petrus Phaedrus și Camillus, au comemorat pe Isus vorbind de jertfele eroice ale antichității: Decii, Curțiu, Cecrops, Ifigenia, Evreii fiind doar nerecunoscători față de unul dintre ai lor. Ceva bun numai pentru copiii cari învață retorică. Nicio înțelegere, nicio simțire. Medievalii, ca un Thomas Scotus, credeau măcar în ce spuneau. Cel de la Roma „a vorbit așa de roman încît n'au auzit nimic despre moartea lui Hristos[2]". S'a mai adaus Reforma lui Luther, și acuma pentru Roma toți „cisalpinii" aceștia sînt cuprinși într'o singură condamnare...

Discuțiile din dietă, pamfletul lui Luther contra Turcilor fac pe Erasm să discute, nu numai problema, restrînsă, a luptei contra acestora, ci și vasta problemă a războiului însuși, posibilitatea altor relații între societăți, între State[3].

Ofensiva contra Turcilor, purtată *turcește (turcico)*, „Turci cu Turci", o desaprobă. Ce oaste creștină e aceasta care pradă și se poartă cu ai săi mai rău decît cu dușmanii, care ține femei stricate, bea, joacă la noroc, blasfemează, se ceartă și se bate[4]? Unii se tem de importul din Turcia, ca al zahărului, alții observă că e vorba de un ajutor de dat Ungariei, care ar trebui împărțită

---

qui plus habent literaturae quam pietatis... Nunc autem quid est esse civem romanum? Profecto minus aliquanto quam esse civem basiliensem.. Sic (Capitolium) enim vocant curiam qua dam non admodum magnificam, in qua solent agi per pueros exercitandi gratia fabulae... Senatus, siquis omnino Romae est, latine nescit.

[1] Quam inhiamus, quam stupescimus si quod veterum daemoniorum simulacrum aut etiam simulacri fragmentum nacti fuimus et Christi ac divorum imagines vix aequis oculis aspicimus. Ut admiramus epigramma seu epitaphium corroso quopiam saxo repertum!

[2] Tam romane dixit Romanus ille ut nihil audirem de morte Christi.

[3] *Consultatio de bello Turcis inferendo*, Leyda, 1643.

[4] Scorta circumferunt, in tentoriis temulenti ludunt aleam, pejerant, rixantur ac pugnant.

www.dacoromanica.ro

sau dată lui Zápolya. De altfel, i se spune că Turcii nu se închină la idoli, ci au un fel de creştinism îujumătăţit[1]. Adesea cînd se atinge „războiul sfînt", nici nu e vorba de Turci, ci de Francesi, adversarii lui Iuliu al II-lea. „Dar vulgul creştinilor crede fără rost că oricine are dreptul de a ucide un Turc ca pe un cîne turbat, nu de alta, dar pentru că e turc": atunci şi pe Evrei[2]? Dar nu i-au osîndit sinoadele! „Se înşeală crezînd că vor zbura de-a dreptul în cer, dacă li se va întîmpla să cadă într'o luptă cu Turcii. Nici măcar dacă pentru Hristos ţi-ai întinde grumazul tiranului care te-ar chema la închinarea idolilor, nu vei ajunge la cer fără o conştiinţă curată[3]." Doar Turcii „sînt întăiu oameni, apoi semicreştini", şi, de altfel, dacă Dumnezeu i-a trimes, este de ce, şi, dacă Turcii sînt cruzi, să nu fie aşa creştinii unii faţă de alţii. Poate fi însă ceva mai rău decît „prinţii cei răi, mai ales ai Bisericii?"

Dar Erasm nu admite, ca Luther, că, de oare ce e vorba de o pedeapsă a lui Dumnezeu, nu trebuie făcut nimic contra Turcilor, cum n'o admit nici teologii parisieni. Şi boala e o pedeapsă de la Dumnezeu, şi totuşi luptăm contra ei! Celor cari cred că „o duc mai bine creştinii supt Turci decît supt prinţii creştini şi supt Papa"[4], el li răspunde că e mai bine Evreilor supt creştini decît creştinilor supt Turcii de sigur cruzi, la cari nu e lege, nici religie. Turcii nu sînt invincibili, cum se crede; un război de uzură i-ar consuma, iar pentru paza locurilor cucerite sînt pe acolo creştini; anume Turci chiar ar ajuta o asemenea luptă. Carol Quintul, fratele său Ferdinand, Francisc, poate Henric al VIII-lea şi, se crede, şi Papa sînt gata de luptă.

Din toată această propagandă de cruciată cu gîndul recuperării Locurilor Sfinte la capăt, a ieşit numai cîştigul indulgenţelor, ţi-

---

[1] Ut audio, nulla colit idola, sed dimidiatum habet christianismum.

[2] El e contra arderii renegaţilor: ce ştiau ei la botez!

[3] At christianorum vulgus perperam existimat cuivis licere Turcam non aliter occidere quam canem rabidum, non ob aliud nisi quia Turca est... Proinde misere se fallunt qui se credunt recte subvolaturos in coelum, si contingat in praelio adversum Turcos cadere. Nisi pura sit conscientia, nec si pro Christo cervicem porrigas ad idololatriam vocanti tyranno in coelum pervenies.

[4] Sunt qui iactant esse tolerabilius agere christianos sub imperio Persarum quam sub christianis principibus ac sub pontifice romano.

www.dacoromanica.ro

dulelor cu „crucea roșie și coroana întreită". Lumea se îndepărtează de acest „bîlciu", care se redeschide și înaintea primejdiei turcești, și cînd Papa e amenințat în Italia și cînd se anunță jubileul, duplicat pentru a avea un îndoit cîștig, ba, supt Alexandru, și întreit [1]. Acuma se oferia putere mai mult de cît deplină și se punea purgatoriul în pericol de a nu mai avea niciun locuitor. Acuma se clădia biserica Sfîntului Petru în Vatican, acuma-i era foame lui Iacob din Composte la, acuma Sfîntul Duh, acel dăruitor al tuturora, cerșia ajutor; acuma erau în lipsă călugării de la Muntele Sinai [2]. Altă dată inundațiile din Flandra. Sînt certați și profanatorii de biserici dacă dau banii, pe cari-i ieau prinți, decani, comisari. Deci în zădar stăruie un Piu al II-lea, Ordinele de cavalerie, cardinalii iluștri trimeși de Leon al X-lea: orice încredere dispăruse înainte de polemica lui Luther contra indulgențelor [3].

Dar, cu sau fără expedițiile contra Turcilor, războiul e pretutindeni în nenorocita Europă. „Trei monarhi ai lumii", scrie Erasm, „se aruncă unul asupra altuia pentru a-l distruge, și nicio parte a lumii creștine nu e scutită de furiile războiului, căci acei trei trag pe ceilalți toți în tovărășia luptelor. Toți sînt în astfel de dispoziții, încât niciunul nu vrea să cedeze altuia: nici Danesul, nici Polonul, nici Scoțianul. Și, de altfel, nici Turcul nu stă liniștit și gătește lucruri grozave. Ciuma se înviersunează pretutindeni: în Spania, în Bretania, în Italia, în Franța. Pe lîngă aceasta e și o ciumă nouă, din deosebirea părerilor, care a stricat sufletul tuturora" — Reforma —, „de nu mai e nicăiri o prietenie sinceră, ci fratele nu se încrede în frate și nevasta nu se potrivește cu bărbatul." „Ce de lupte s'au dat pentru acea Elenă care e Milanul! Cîte rele n'a suferit Italia! Franța de cîte rele n'a fost chinuită [4]!"

---

[1] Toties audivimus cruciatam expeditionem, recuperationem Terrae Sanctae; toties vidimus rubram crucem, triplici corona insignitam, cum rubro scrinio... Eadem res in totum prope alienavit animos hominum ab indulgentiis. Sensimus, inquiunt, maras esse nundinas... Quod duplicatum est, ut esset quaestus geminus.

[2] Nunc offerebatur potestas plus quam plenaria et periclitabatur purgatorium, ne prorsus nullum haberet incolam. Nunc aedificabatur templum divi Petri in Vaticano, nunc esuriebat Iacobus Compostellanus, nunc Sanctus Spiritus, ille largitor omnium, implorabat opem, nunc egebant monachi in Monte Sinai.

[3] Quum Lutherus nondum scripserat adversus indulgentias pontificias.

[4] Pro Helena, Mediolano, quanto diutius conflictatum est! Quid malorum non est passa Italia! Quibus non malis afflicta est Gallia!

www.dacoromanica.ro

Şi el continuă: „Umblă în exil Cristian, regele Danemarcei, pios apărător al Evanghellei, Francisc, regele Franciei, e oaspete al Spaniei“ — ca prisonier după înfrîngerea de la Pavia —, „poate că nu după plac, el care de sigur e vrednic de o mai bună soartă; Carol se trudeşte a întinde hotarele monarhiei; Ferdinand îşi caută de lucru în Germania; pofta de bani chinuieşte toate Curţile; ţerani uneltesc mişcări periculoase şi prin atîtea măceluri nu se lasă înspăimîntaţi de la gîndul lor; poporul pregăteşte anarhia; Casa Bisericii se strică de facţiuni periculoase: în toate părţile se trage tunica necusută a lui Hristos. Via Domnului se pustieşte nu numai de un singur mistreţ, şi tot odată se primejduieşte autoritatea preoţilor şi a dijmelor, demnitatea teologilor, maiestatea călugărilor; se clatină mărturisirea, se zguduie voturile călugărilor, slăbesc legile Papei; se discută euharistia, se aşteaptă Anticrist: toată lumea naşte nu ştiu ce rău mare.“ La luptă sînt îndemnaţi suveranii şi de preziceri, de astre, ba chiar *ex ventriloquiis* [1].

Prinţii să bage de samă: „să-şi aducă aminte cît de mult a fost slăbit poporul, acum de mulţi ani, prin războaie, nunţi, inaugurări pelerinagii, stoarceri, precare şi neprecare, monopoluri, creşteri de monedă şi multe alte proteste [2]“.

El nu e, cum s'a spus, contra *oricărui* războiu. „După mine războiul nu trebuie pornit decît după ce s'au încercat toate celelalte mijloace şi nu se poate evita; aceasta pentru că războiul din firea sa e un lucru aşa de răufăcător încît, chiar şi dacă se porneşte de principele cel mai drept şi pentru cele mai drepte cause, dar, din causa răutăţii ostaşilor şi a şefilor, aduce aproape mai mult rău decît bine [3]“. După ce întreabă părerea Sf. Pavel şi a fericitului Augustin, el declară că l-ar primi numai scurt şi cît mai puţin sîngeros. Bine înţeles şi cu totul drept, fiindcă unul pornit din motive de simplă patimă e o «hoţie», un *latrocinium*.

Pentru a da pacea o formulă ar fi: un singur stăpîn, monarhic,

[1] Ex anulis.. Ex divinationibus.. per indusia et gladios fortunatos; c. 54.

[2] Meminerint principes quantopere multis iam annis bellis, sponsalibus, inaugurationibus, peregrinationibus, exactionibus, precariis et non precariis, monopoliis, monetae multauctae aestimationibus aliisque titulis compluribus sit attenuatus populus; p. 70 din tratatul despre războiul cu Turcii.

[3] Doceo bellum nunquam suspiciendum uisi quum, tentatis omnibus, vitari non potest, propterea quod bellum suapte natura res sit adeo pestilens ut, etiamsi a iustissimo principe iustissimis de causis suscipiatur, tamen, ob militum ac ducum improbitatem, fere mali plus adferat quam boni.

www.dacoromanica.ro

dar acel prinț ar trebui să fie «asemenea cu Dumnezeu». «Cum sînt însă moravurile oamenilor, mai sigure sînt stăpînirile moderate, legate între ele prin tratate creștinești [1].“ Interesantă ideia de federare a Statelor creștine, adecă a celor civilisate, ideie la care, după atîta vreme și așa de mari preferinți, era să se întoarcă, plină de noi și mai întinse ilusii, omenirea!

În ce privește ordinea internă, Erasm, cu toate amintirile sale antice, e pentru monarhia absolută, ale cării progrese în ultimii șaptezeci de ani le constată.

În ce privește orientarea literară, dar și în orice domeniu al cugetării și vieții, el este înainte de toate pentru porunca formelor organice, pentru imperioasa, indispensabila adaptare. Ciceronienilor li spune că așa ar fi făcut Cicerone față de orice model de pe vremea lui, căci imitația admirabilă nu „calcă natura, ci o ajută“ [2].

De altfel Cicerone n'a fost păstrat sigur, nici întreg — lipsia, și o spune, *De Republica* —, a tradus prost pe Greci, a avut adversari și rivali, la cari mai mult decît la dînsul se găsește *virtus oratoris*. În poesie nu se poate imita Homer și Virgil, pentru viața ui Isus. Zeuxis și Apeles, în pictură, n'au fost imitatori. Acuma însă unde mai sînt „religia, Imperiul, magistrații, republica, legile, moravurile, studiile, pănă și fața de atunci a oamenilor“ [3]? E o lume creștină, și acest fapt se impune. „Sînt creștin și vorbesc lumii creștine [4].“ „Nu oare toate acțiunile vieții noastre trebuie potrivite după învățăturile lui Hristos“ [5]? Ca să n'o înțeleagă cineva trebuie să-i fi fost botezul doar o stropire în apă [6]. Va merge

[1] Optima quidem est monarchia, si princeps detur Deo similis; verum, ut sunt hominum mores, tutissime sunt moderata imperia, christianis foederibus inter se connexa.

[2] Si viveret, nobiscum eadem loqueretur... Sic illum imitemur quemadmodum ipse est alios imitatus... Imposturae genus est te ipsum non exprimere, sed alienae formae prestigium oculis hominum obiicere... Amplector imitationem, sed quae adiuvet naturam, non violet.

[3] Videtur praesens saeculi status cum eorum temporum ratione congruere quibus vixit ac dixit Cicero, quum sint in diversum mutata religio, imperium, magistratus, respublica, leges, mores, studia, ipsa hominum facies, denique quid non?

[4] Christiano mihi dicendum est apud christianos de religione christiana.

[5] Annon omnes vitae nostrae actiones conferendae sunt ad Christi regulas?

[6] Titulo dumtaxat sumus christiani. Corpus aqua tinctum est sacra, sed illota mens est.

www.dacoromanica.ro

până acolo, încît va declara că preferă pe Solomon lui Socrate, Biblia lui Tit-Liviu, Psalmii lui Pindar, Cîntarea Cîntărilor lui Teocrit [1].

Față de cei vechi, spune el cîndva, fără sfială, „sîntem cu mult superiori prin maiestatea lucrurilor și prin credință“ [2]. „Dacă se socoate barbar tot ce nou și de curînd născut, nu e cuvînt care să nu fi fost cîndva barbar“ [3], și sîntem datori, creștinismul aducînd termini noi, și din grecește, să respectăm „cuvintele primite de simțul atîtor veacuri“ [4].

În general, întăiu ideile, apoi cuvintele: *primo sit sententiarum cura, deinde verborum.* Să se lase acele expresii teatrale, fără viață, care adorm pe cetitor [5]! Două lucruri se cer în literatură ca și în artă. Întăiu să spui *ce este:* „Culmea artei e să represinți lucrul cum e înnaintea ochilor“ [6]. Al doilea să dai sincer nota personalității tale. „Cuvîntarea ta să nu fie un centon oarecare sau un mosaic, ci să respire icoana pieptului tău sau să fie un rîu ce iese din izvorul inimii tale [7].“

Și aceste principii duc și la oarecare conclusii morale, cu care încheiem această carte, crezînd și noi tot într'însele. Din sufletul sigur al omului, sau al oamenilor, pleacă singura fericire, și nu din afară. „Vulgul cere de la lucrurile din afară viața plăcută, pe cînd n'o poate da decît mintea singură“ [8], caracterul. Și „cartea o învață, nu numai ca să vorbești mai îngrijit, ci și ca să trăiești mai drept“ [9].

N. Iorga.

---

[1] An prae Socrate nobis putet Salomon?

[2] Rerum maiestate fideque longe sumus illis superiores.

[3] Si barbarum habetur quicquid est novum et recens natum, nulla vox non fuit aliquando barbara.

[4] Verba tot seculorum sensu recepta.

[5] Ad haec, quoniam theatrica sunt et vita carent, dormitat lector stertitque.

[6] Caput artis est rem ut est oculis repraesentare.

[7] Nec oratio tua cento quisquam videatur aut opus musaicum, sed spirans imago tui pectoris aut amnis e fonte cordis tui promanans.

[8] Vulgus a rebus externis petit vitam iucundam, cum eam non praestet nisi mens secura.

[9] Il qui literas in hoc discunt, non solum ut politius dicant, verumetiam uti rectius vivant.

www.dacoromanica.ro

Încă o bucată a lui Ienăchiță Văcărescu.

Pe lîngă ce ştim că aparţine iniţiatorului noii poesii muntene Ienăchiţă Văcărescu, din cînd în cînd mai răsare ceva.

Obiceiul cerea să se adauge la cărţile tipărite supt egida Domnilor „stihuri politiceşti", cu silabe numărate şi rime. De obiceiu le face, proaste, fără niciun simţ de armonie „diorthositorul", corectorul. Rare ori e o notă mai ridicată, ca în *Penticostariul* din 1782:

Arma lui Moisi, ce corbul în gura lui poartă...

ori în *Octoihul* de la 1774 pretenţia versurilor către Ecaterina a II-a cu cuvinte greceşti neobişnuite ca *„runfea* armă".

Altfel e însă în „stihurile de cîte doaosprezeace slomnuri" care întovărăşesc stema în *Catavasierul* de la 1793:

Aceaste doao seamne ce'n peceat'am pus
Luminat Domnului nostru i s'au adus,
Ieşiţi, Muse, cîntînd, întimpinaţi-l,
Cu flori de crin frumos încununaţi-l.
Slăvească-se şi'n mulţi să se vestească
Alexandr'iros în Ţara-Rumănească,
Noroade mîini, ochi să rîdicaţi,
De la ceriu fericire să-i rugaţi.
Raze de aur anii să-i înmulţească,
Umeri protivnici să se zdrobească.

Nu greşesc, cred, atribuind această sigură încleştare de silabe, această aromă clasică Văcărescului.

N. I.

Notele lui Rålamb despre Muntenia (1657)

In „Revista Istorică" am publicat recepţia ambasadorului suedez Cloes Ralamb (se pronunţă Rolamb) la Curtea lui Constantin Şerban-Vodă. Pe atunci, neavînd la îndemînă exemplarul mieu al acestei călătorii, rugasem un prieten suedes să-mi copieze pasagiul ce ne interesează, la Biblioteca Regală din Stockholm. Răsfoind acum călătoria originală, observ că în copia cerută de mine nu se cuprind toate pasagiile relative nouă. Indrept acum această lacună, dînd la

www.dacoromanica.ro

iveală rîndurile care urmează, unde găsim, precum cred, prima menţiune a ţiţeiului nostru.

„Muntenia, este, prin situaţia ei şi prin dărnicia naturii, una din provinciile cele mai favorisate ale Europei. Pămîntul este atît de rodnic, încît locuitorii n'au nevoie de osteneală multă pentru a-l cultiva. Este de ajuns ca bobul de grâu să fie acoperit de pămînt, pentru a da un rod îmbielşugat. Partea cea mai bună a ţerii însă rămîne nearată şi pustie. Locuitorii nu sînt decît de-a lungul munţilor, unde-şi caută un adăpost cînd năvălesc Turcii şi Tatarii.

Centrul ţerii este o cîmpie întinsă, unde nu se găseşte nici cea mai mică ridicătură de pămînt. Această cîmpie nefiind cultivată, sînt aici multe păduri de stejar, ca insule într'un lac. De-a lungul Dunării se află păşuni grase; peşte există în de ajuns; vin, miere, ceară şi sare se găseşte în abundenţă. In ţară mai sînt şi filoane de aur şi argint; nimeni nu cutează însă a întreprinde vre-o exploatare, pentru a nu trezi pofta Turcilor. Din pămînt izvorăşte ţiţeiu şi ţara este bogată în vînat şi păsări.

Domnitorul Munteniei are 6-700.000 taleri suedesi venit normal anual. N'are dreptul de-a pune biruri extraordinare, fără învoirea supuşilor săi; în această privinţă, Muntenia este mai fericită decît Moldova, unde Domnitorul poate impune ţara cum vrea.

Călătorul nu află multe comodităţi aici de-a lungul drumurilor; zile întregi, nu afli niciun sat. La fiecare două mile însă, este cîte-o crîşmă mică, clădită din stuf, şi acoperită cu paie, unde sînt cîteva butoaie de vin şi unde drumeţul poate găsi ceva de mîncare.

Locuitorii, şi mai ales nobilii, sînt foarte chipeşi, politicoşi şi serviabili, nu prea fideli însă, schimbători şi adesea răzvrătiţi în contra principelui. Matei-Vodă, care domnise cu înţelepciune patruzeci de ani, apărîndu-şi ţara vitejeşte în contra năvălirilor Turcilor, Moldovenilor, Cazacilor şi Tatarilor, a trebuit, la bătrîneţe, să reprime o răscoală ce nu a putut-o potoli decît cu multă greutate. Domnul actual, Constantin Şerban, a reuşit să învingă pe toţi răzvrătiţii numai cu ajutorul principelui Ardealului. Drept înaintea sosirii mele a înăbuşit iarăşi o răscoală, dovadă fiind cei 300 de călăreţi ucişi la por-

www.dacoromanica.ro

ţile Tîrgovişţii şi ale căror capete le văzuiu puse în ţeapă. Domnitorul este silit să menţie veşnic trupe la graniţa în spre ţara Turcului, pentru a preîntîmpina orice năvălire, totdeauna de temut, cu tot tributul ce plăteşte, de trei sute de pungi sau 15.000 taleri suedesi pe an. Domnitorul are deci o garnisonă de 2.000 la „Pise" (Piua Pietrei?), 2.600 oameni la Brăila şi 4.000 oameni la Odivoaia pentru apărarea sa".

Constantin I. Karadja.

Un traducător şi lexicograf: Constantin G. Florescu

Nu s'a observat până acum traducerea *Martirilor* lui Chateaubriand de C. G. Florescu şi D. Pisone (Bucureşti, imprimeria jurnalului „Naţionalul", 1859). Note lexicografice, şi după Şincai, se adaugă des (adiective ca „grosicibilă"). Forma e slabă. De la p. 73 litere latine, cu ortografie etimologică. E citat şi C. A. Rosetti (p. 126, nota 1). O ultimă observaţie spune că Pisone n'a mai continuat, „înspăimîntîndu-se de felul traduptiunii sale". Florescu arată că a scos în patru volume „Christianismul şi puterea lui". „un volum din cîteva piese" şi „o broşură din scînteia fostului ziar Aripile Furtunoase" *(sic)*. „Are în notiţe aplicaţia Dipţionarului său romîno-romîn *(sic)*, la care s'au cerut o lucrare foarte gingaşă şi grea." E lipsit de bani şi cere oprirea din lucru (alt volum n'a mai ieşit) pe cinci luni. Apoi va da Dicţionariul, „voluminos, cu ilustraţii", „Dipţionarele purtătoare francioso-romîn şi romîno-francios" şi Zoologia cu figuri. Arată apoi foloasele religiei pentru un „popul desmădulat, neorganisat şi căzut în letargica-i moliciune". Cere subvenţii de Stat, care i-au fost des refusate, trebuind a tipări dintr'„un mic fond pecunial *(sic)* din moştenirea părintească". Doamnele din Bucureşti sînt în fruntea abonaţilor (Anica Gr. Florescu şi Alexandrina G. Florescu, Anica Suţu, Casia Rosetti, Verona Vlădoianu, Eftihia Costachi, Maria Ioanovici, Elisa Cantacuzino, Eufrosina Florescu, Alexandrina Haralambie, d-nele Orăşanu şi Mageru). Între bărbaţi, Goleştii (şi Alecu fiul Zincăi), D. Ghica, dr. Felix, pictorul P. Alexandrescu, Floreştii, C. A. Rosetti, Zalomit.

N. I.

---

www.dacoromanica.ro

Incă un scriitor romîn din secolul al XVII-lea.

S'a uitat menţiunea în *O călătorie în Orient* de dr. Athanasie Mironescu Craioveanu (Bucureşti 1896), p. 55, a „lexiconului slavo-romîn, scris de Mihail logofătul ot Tîrgovişţea, leat 7186“ (1677-8), formînd n-l 600 bis din Biblioteca Metohului Sf. Mormînt la Constantinopol (la urmă: пнс мѣс. генарiн днн θ, лѣт ҂ҳпг. Şi am scris eu Mihai Iosofat, sin Oprea diacon вьдни Io Şerban Voevod; arhimitropolit Teodosie“). Cuprinde şi Acatistul Maicii Domnului slavo-romîn şi Catavasii româneşti. Cartea e adusă de Hrisant Notara, care scrie: Χρυσάνθου καὶ τόδε, ἱεροδιακόνου τοῦ Ἱεροσολύμων[1].

N. I.

DĂRI DE SAMĂ

Aurel V. Sava, *Documente putnene,* Focşani, 1929.

Colecţia începe cu documentele din veacul al XV-lea, dintre care cel de la 1443, cu Vlaşin, e de sigur autentic. Asupra celui de al doilea, pentru Oană Ureaclie, d. Sava ridică obiecţii care sînt de sigur întemeiate. La 1555 e Simziana. O „săpătură“ la 1572. La 1584 un Tălîmbă (nu Tălabă?). Un Mihul *Faurul* la 1612. Prada haiducilor lui Racz György la 1617. La 1647 vînzare către Matei Basarab (pentru Soveja) a părţii „Giurgii Postelnicul“. Vînzări întărite de Vasile Lupu „prè-iubitului din inimă fratelui Domniei Mele Matei Basarab Voevod, cu mila lui Dumnezău Domn ţării Ungrovlahiei“, p. 12, no. 21. Nume de bătrâni: Straoa, Itul la 1647. Un Ion Bucate Direpte la 1648; el vinde „giupînului Irimia Dabija“, probabil tatăl Domnului. Mai sus (p. 15) „Irimia Cristiian, fratele Dabijei pîrcălab“. Foarte importantul act prin care din Constantinopol, Vasile Lupu cedează lui Gheorghe Ştefan drepturile sale asupra unor pămînturi date de acesta fundaţiei sale, mănăstirea Caşinului

[1] Tot acolo, la Zograf, pe lîngă descrierea steagurilor lui Ştefan-cel-Mare, poalele date de Nicolae Racoviţă („Cu ajutorul lui Dumnezeu să se ştie că au făcut aceste toate Niculae Racoviţă Hatman din ţara Moldovei, la mînăstire la Sfeatagora ce se chiamă Zogravul; 7175, Noiemvre“ (p. 110). Evanghelia cu chipul lui Matei Basarab, 1643, pp. 129-30. Ar trebui neapărat fotografiate chipurile de la Lavră ale lui Vladislav-Vodă şi Anei (v. şi p. 131, nota 1).

www.dacoromanica.ro

(pp. 18-9). „Prada Grecilor" din actul de la 1659 e aceia contra lui Alexandru Iliaş. O judecată de episcop din 1659. Rujeteanu de la Ruget, p. 22, no. 31; cf. p. 23, no. 33. Un vătaf de hînsari, p. 26, no. 38. Un Bourel la 1684. Un Leordă (v. Leorda moldovenească şi Leurdenii munteni), p. 28, n-le 45-6. Moţoc din Odobeşti (p. 29 şi urm., no 49) e rudă cu Mitropolitul Varlaam. Se vede înrudirea cu episcopul de Roman Ioan (p. 30). Un tîlhar care fuge în „Ţara Unguriască", pp. 31-2, no. 81. Un „Ionaşc meşter" la 1687, p. 32, no. 52. Un „Machidon călugărul", p. 32, no. 53. Fabrică de şindilă, la 1687, în acest ţinut de şindilari, p. 33, no. 54. O Gaftona, p. 33, no. 56. Iar „cîndu s'au rîdicat pi Greci", „jacul Grecilor", pentru care Ştefan Lojan, fiul „Chetrii Leurdă", „se plăteşte", p. 34, no. 57. *Hliza Oleşască* e de cel mai mare folos amintind *vremea cînd erau aici Unguri, pentru cari Romînii erau Olahi* (p. 35, no. 59). Din partea lor Slavii vorbiau de Voloşcani. *Oghenia*=Evghenia, p. 36, no. 60. Doi Vrînceni cari ieau de la pîrcălabul Dima „doî săneţă" şi „n'au mers la vînat, ce au mers la tîlhării şi au prăpădit săneţele", p. 36, no. 60. Foarte curios actul lui Constantin-Vodă Cantemir, care *expropriază pur şi simplu cu preţul pe care el îl vrea pe răzeşii lui de la mănăstirea Mira,* pp. 36-7, no. 62. Indată, oamenii vînd; pp. 37-8, no. 63. Intre ei un Birtoc, ca vechiul cuscru maramureşean al lui Ştefan-cel-Mare. Nume: Tobila, Ciubeş, Sperlea, Bosnea, Badea, Lîmbovici, „Turiştiian din Ţara Ungurească" (Tür István). Urmează mărturia din 1688 a *tuturor* boierilor, pp. 44-6, no. 65. Nume: Nazarie, p. 51, no. 72, Bolea, Furdan, Ţigani, p. 51, no. 74. Obritină şi Brichiş, Tanea, p. 52, no. 76. La 1692, cu prilejul unei cîpii, Iliaş şi Ştefan, fiii lui Alexandru-cel-Bun, sînt confundaţi cu anonimii fii ai lui Petru Rareş (p. 53, no. 78). La 1693 „Alecsandru Costin Postelnicul", fratele lui Miron, apare, prin femei, de sigur, rudă cu Drăguţul Vornicul, care-i e „moş"; cu acest prilej e vorba de „nişti blăni de sobol" rămase lui Chirco, „cînd au fost cămăraş la Ilieş Voevod" (Alexandru), p. 53, no. 79. Cu acest prilej o notă, bine informată, pomeneşte pe mama lui Miron, „Safta, fata lui Ionaşco Scoarţeş Comisul" şi lămureşte că Drăguţul e „Drăguţul Bogdan, fost Vornic şi staroste de Putna" (cu trei fii: Bîrlădeanul de la Cruci, Stanca şi un nenumit);

www.dacoromanica.ro

nu văd de ce s'ar gîndi cineva la altă mamă a lui Alexandru, cînd „moş" nu e numai bunic, ci şi un înaintaş. Cu dreptate se subliniază legătura cronicarului cu „unul din cei patru bătrîni pe cari umblă satul Cîmpurile" (p. 54). Menţiunea foametei de supt Dumitraşcu Cantacuzino, care face ca „tîlharii sa ţie drumul"; prinşi de „pîrcălabii de Focşani", Dima pîrcălabul li „plăteşte gloaba" şi li iea moşia; p. 56, no. 84. *Sărarii* din „Valea Sării", p. 56, no. 85. Un act interesant arată datoriile veneticului care-şi face bordeie în Vrancea, p. 57, no. 86. Vătaf de hînsari, 1704, p. 58, no. 87. „Pentru o moarte de om au aruncat cheltuiala pe trii hotară, Vidra, Călinianu şi Ireştii", p. 58, no. 89. „Gropile cu poiene" (v. Vrancea, din „vrană"; p. 59, no. 90). Datoria la un Turc, p. 60, no. 91. Nume: Voroavă, Mar Roş, Cofar, p. 61. La pagina 64, no. 96, se zice pentru *a lăzui*. „a destupa din codru". Locul curăţit prin ardere se zice Arşiţi şi Arşiţa Lungă, p. 76, no. 115; p. 82, no. 125. O „hîgă", p. 107, no. 159, Arşiţa Jichienilor, p. 119. La pagina 66, no. 99: „o blană pămînt". „A face raclă" la hotărnicii; p. 68, no. no. 107; v. şi p. 69, no. 108. Nume: Bahmet, Dabulea, Burtă, Pîcală, Beza, Codănoiu, p. 73, no. 113. Actul pentru hotărîrea cu Ungurii, publicat şi de mine, pp. 74-5, no. 114. Nume: Bogoe (cf. Gogoe, Neagoe), p. 78, no. 121; Hilomie, Taliban, Darban, Pîrpală, Săcăluş, Baraghină, p. 80, no. 123. Formă de limbă: „fra'sul", *ibid.*, Nume: Ghină, Danţăş, Hîrcan, Caba, Picior-Gros, p. 81, no. 123. Localitatea Argè (Argeaua Oilor), p. 81, no. 124. Actul din 1754 (!) al lui „biv vel Spătar Dabija" supt „Cantimir Voivodu" (!), care „hotărăşte Ţara cu Vrance" e fals; cf. şi p. 99, no. 193; pp. 82-3, no. 127. Deci fals e şi cel de pe pp. 105-6, no. 158. Dar a existat (v. p. 170) o hotarnică a Spătarului Dabija din 15 Iulie 154. Folărit (şi folari) şi sărărit în Vrancea, p. 83, no. 128. Un Bucureşti în Ţinutul Tecuciului, p. 84, no. 130. Nume: Tafşulea, sau Tafşulă, p. 87, no. 137, Roşchilă (din Roşca), Merlan, p. 101, no. 147; Roiş, p. 102, no. 148; Cioriciu, p. 102, no. 149; Simion Bogdaproste, pp. 102-3, no. 151; Ponia, Coruiu, p. 107, no. 159; Pătule, Ciotilă, Norocea, p. 109, no. 162; Zamfiroiu, Buture, p. 110, no. 165; Cîrnileagă, Huşcă, Bîtă, p. 113, no. 170; Tîlvul, p. 115; Mămăligă, p. 117; Toader Lădariu, p. 118; Hopce, p. 120, no. 174; Zgăvordoiu, Nezăcutul, no. 176; Dăsagă, p. 124, no. 179; Grebă-

www.dacoromanica.ro

nosul, p. 128; Boncaciu, p. 131, no. 191; Ghemuleț, p. 134, no. 195; Cîrmuzan, Ghilan, p. 137, no. 199; Pufle, p. 147, no. 209; Parincu, Drilea, p. 150; Coclează, p. 154; Burloiu, Doldoiu, p. 155; Răvină, Titilică, p. 157. Un „Muntior Murgu", p. 103, no. 152. Beizadea Constantin Duculeț, la 1784, p. 114. Localități: Muntele Tîrîtul, Gorunii Frumoși, Podul Lacului, p. 115. De cel mai mare interes *Limba Vecină* pentru „punctul unde se întîlnește hotarul Țerii-Românești cu hotarul Moldovei", p. 116. Un „Dobrea dascăl *brașovean*" la 1792, p. 119, nota 3. Un dascăl Ioan *Brașovan*, p. 130, no. 188 (an. 1795). Pomelnicul mănăstirii Vizantia, pp. 141-3, no. 204. Localitate: Răsturniș, p. 160.

* * *

Al. Bocăneț, *Istoria orașului Cernăuți pe timpul Moldovei* (din „Codrul Cosminului" VI), Cernăuți 1929.

Bună lucrare, după toate izvoarele, foarte bine scrisă și apărînd cu căldură drepturi românești incontestabile (interesante dragile vechi case de la pp. 145, 195). Firește se începe cu analisa, exactă și amănunțită, a tuturor actelor care privesc vechea cetate a Țetinei, pe care s'a clădit Cernăuțul. O despoiare atentă a cronicilor, pentru tot ce privește Cernăuțul, urmează. In ce privește partea, foarte prețioasă, despre felul de cîrmuire, se poate admite că, și dacă nu se pomenește, pînă la 1457, un staroste al acestei margeni, dregătoria, împrumutată de la Poloni, a existat chiar ca la început (p. 168). Grumaj de la 1499 trebuie să fie un Grumezea (v. p. 169). Lista staroștilor e dată pe pagina 170 și următoarele. Mănăstirea Horecea, de la 1730 înainte, p. 187 și urm. Șoltuzul și pîrgarii, p. 191 și urm. Se dau și note asupra împrejurimii. Bisericile, unele de lemn, de la pagina 205 înainte. Un întreg capitol e ocupat de tabloul proprietarilor (și cu data așezării), la 1787, p. 208 și urm. Un act de vînzare către un Evreu, la 1777, e dat la pagina 153, în facsimile: proprietarul vechiu e „Ion săn Ghiorghi Durduc".

* * *

Emmanuel Beau de Loménie, *La carrière politique de Chateaubriand de 1814 à 1830*, 2 vol., Paris 1929.

Foarte întinsă și frumoasă publicație, care dovedește că pe

www.dacoromanica.ro

nedrept activitatea politică a marelui prosator romantic e depreciată. Iubirea lui pentru istorie, I, pp. 1-2 (activitatea lui de istoric ar trebui cercetată). Se relevă că restaurarea Bourbonilor nu era de loc în intențiile Suveranilor biruitori, că e datorită unei curioase simpatii subite pentru vechea dinastie (p. 6 și urm.). Se subliniază cu dreptate valoarea pamfletului *De Buonaparte et des Bourbons* din 1814. Fusese vorba a-l face ambasador la Constantinopol, p. 20. Viața la Gand în cele o sută de zile; p. 39. Chateaubriand se gîndia, desgustat, la o retragere în Austria sau la Roma (p. 51). Dar rămîne lîngă Talleyrand (p. 54). Se indignează de Ministeriul acestuia cu regicidul Fouché: „viciul unit cu crima" (p. 58). Își pune candidatura la Orléans (p. 65): se bucură de „aproape trei sute" de ascultători. E numit însă pair. Fouché se retrage și pleacă din țară. Richelieu ia puterea. Autorul dă o întreagă expunere a activității Camerei *introuvable*. Chateaubriand pregătește altă broșură cu larg răsunet: *La Monarchie selon la Charte* (2.000 de exemplare). D-na de Staël profetisind anul 1830, p. 115. Decazes sechestrează broșura. Lupta cu scriitorul se înteține. Pregătind a treia broșură, el privește arborii grădinii pe care o va vinde (p. 181). Îndată e amestecat în complotul Canuel. Publică jurnalul *Le Conservateur*. Supt al doilea Ministeriu Richelieu e trimis la Berlin. Entusiastă primire acolo, pp. 301-2. Va trece la Londra și va juca rolul știut la Congresul din Verona (II, p. 1 și urm.). Întors, va lua un Ministeriu și va avea un rol în prepararea expediției din Spania. La 1824 încă Villèle, președintele Consiliului, îl silia să plece; el fu destituit. Supt noul Ministeriu Martignac, va merge la Roma. Va fi furios contra Ministeriului Polignac și, în momentul catastrofei de la 1830, va visa de salvarea vechii regalități, apoi chiar de ajutarea noului regim de către dînsul. Apoi pe optsprezece ani se va retrage din viața publică.

* * *

C. D. Constantinescu-Mircești și H. H. Stahl, *Documente vrîncene, cărți domnești, hotărnicii, răvașe și izvoare*, I, București 1929.

Tot mai mult se îmbogățește cunoștința interesantului Ținut al Vrancii. Doi tineri cercetători ni presintă azi nu mai puțin ca decît 126 de acte necunoscute.

Unele sînt de cel mai mare interes. Astfel scrisoarea din 20

www.dacoromanica.ro

Octombre 1657 în care Vasile Lupu întărește din exil daniile lui Gheorghe Ștefan la fundația acestuia Cașinul (no. 1): preambulul e mișcător. Al doilea act, din 1688, privește mănăstirea Mira (multe nume noi de persoane și locuri, mențiunea episcopului Serafim). Un act cu hatalm, p. 9. Unul pentru anulare de zapis, p. 10, no. 4. Interesante „raclele", „gămezii" de la n-l 5. La 1736 hotarul cu Ungaria, între Vornicul Miron Dima și baronul Weil (pp. 14-6, no. 7; l-am publicat și eu în *An. Ac. Rom.;* cf. și no. 10, 1756). La no. 9 oposiția între Vrînceni și Șindilari. 1793: plîngeri contra vornicului, pp. 77-8, no. 19.

* * *

Luciano Magrini, *La caduta e l'assassinio dello zar Nicola II,* Milan 1928.

Autorul, în parte martur al evenimentelor, începe cu cîteva rînduri despre dificultățile țarismului cu Duma, dar de fapt de la 1914. Frumoasă presintare a scenelor de entusiasm popular din August 1914 (descrierea și la Donici). O apariție socialistă cu steagul roșu într'un colț (pp. 15-6). Aprobarea în Dumă a lui Cherenschi (pp. 19-21). Mulți vorbesc tare, acolo, de lupta „democrației" contra „militarismului", de „desarmarea" spre care se va tinde, p. 21 și urm. (Miliucov). Maclacov, Casso, reacționarii, continuă însă vechea politică. Atunci se ivește *planul de a face după războiu, cu soldații, revoluția democratică* (pp. 29-30). Arestări, p. 30 și urm. Cinci deputați sînt trimeși în Siberia. La a doua Adunare a Dumei se protestă și se amintește revoluția care va veni (pp. 33 și urm.: iar soldații, în cuvintarea lui Cherenschi; Ceidzè vorbește și de naționalitățile apăsate). În Galiția se încearcă unificarea cu sila a Polonilor (p. 36 și urm.); deportarea arhiepiscopului de Liov. Antisemitism oficial, pp. 38 și urm. (expulsarea a unei jumătăți de milion de Evrei), p. 57 și urm. Conrupție generală, p. 44 și urm. (soția lui Suhomlinov, un Mare Duce între speculatori). Retragerea miniștrilor reacționari, pp. 48-9.

După înfringere, oamenii de stînga, urmărind planul revoluției prin soldați, nu vor pacea (p. 51 și urm.). „1812" răsare înainte, periculoasă ilusie. Duma se adună în August 1915. Se cere socoteală întregului regim pentru desastru, „înoirea complectă a Statului" (p. 56). Nu ajunge căderea lui Suhomlinov: se reclamă ancheta generală (pp. 56-7).

www.dacoromanica.ro

Se formează „blocul progresist“ cu trei pătrimi din adunare (p. 65 și urm. Și autonomia Poloniei). Goremîchin începe a discuta cu nemulțămiții (p. 77 și urm.). Țarul însă, de la cartierul general, disolvă Duma (pp. 77–8). Mulți miniștri declară că nu pot lucra cu Goremîchin; Țarul îi dojănește la armată (pp. 80–1). Totuși congresul orașelor și al zemstvelor cere „noul curs“, contra „reacționarului imbecil“: Țarul n'ascultă (pp. 81–2). Noul ministru de Interne, Cvostov, continuă tradiția (pp. 83–4). Apoi foametea (pp. 84–6). Polivanov, noul ministru de Război, e silit să plece.

În Februar 1916 Stürmer urmează lui Gorenmîchin (coborîtor al unui temnicer al lui Napoleon la Sf. Elena; fost guvernator la Iaroslav; pp. 93–4). Sasonov e silit să plece (pp. 95–6): în loc, Stürmer. În Novembre iar Duma; se strigă contra lui Rasputin. În locul lui Stürmer vine, în Novembre, Trepov (cu Pocrovschi la Externe) (p. 96). Internele se dau lui Protopopov, pe care-l voise Rasputin (p. 97). Congresul nobilimii e contra noului regim, atacat violent în Dumă *(ibid.)*. În zădar intervin Marii-Duci (p. 100). Rasputin e ucis în Decembre.

Anul 1917 începe cu un Ministeriu Galițin (p. 103). Se vorbește, în cercuri de Curte, de uciderea Țarului și Țarinei (pp. 103–4). Intervenția desperată a regelui Angliei (pp. 104–5).

Sfîrșitul lui Februar. Duma reîncepe ședințele. Lipsă, greve, turburări de stradă. Se ajunge la scenele din Mart. 20.000 de soldați trădează (p. 112). Marele Duce Chiril ar fi ridicat pe palatul său steagul roșu (pp. 115–6).

Articole de ziar din 1926 presintă viu ceia ce urmează. Marii Duci Pavel, Mihai și Chiril promit în scris Constituția (p. 129). Generalul Friedrichs și declarația de război (p. 165 și urm.). Povestirile făcute de dînsul, de Voiecov, de Stackelberg publicistului italian sînt documente de cea mai înaltă valoare.

* * *

Andrei Veress, *Vechi istorici unguri și ruși despre istoria Romînilor (1760-1787)* (în „Analele Academiei Romîne“), București 1929.

Această corespondență erudită[1] a cîtorva istorici germani și

[1] Greșeli de lectură: Cereographie pentru Chorographie, p. II, no. III, etc.

www.dacoromanica.ro

unguri din secolul al XVIII-lea, cari ajung a se ocupa de probleme privitoare la Romîni nu oferă de cele mai multe ori, firește, decît un interes de pură curiositate. Sași corespund franțuzește.

Relevăm: un act din 1598 pentru Galați, *lîngă Făgăraș*, pp. 20-1, no. IX.

Și cîte o scrisoare de Romîn, ca a lui Grigore Maior (nu „Maer") către Cornides, pe care-l intitulează: „Daniel suavissime" (Blaj, 10 Septembre 1761), de o foarte subtilă latinitate (p. 10). Cornides spune că Maior a învățat mult la Roma și că „parle parfaitement bien l'italien" (p. 20, no. VIII). Dr. Saul din București e considerat în 1762 ca amic și ca arheolog distins de Martin Felmer (pp. 10-1, no. III). I se cere și o istorie a Domnilor noștri (p. 14, no. IV). Scrisoarea chiar a lui Saul, care spune că-i scrie lui Domnul muntean, p. 14, no. V. Felmer îl presintă așa: „Mr. le dr. Saul est un sçavant homme; il parle, outre son grec moderne, l'ancien grec *l'italien, le françois, l'anglois. Il a fait ses études en Italie, à Padoue et à Bologne. Il a fait aussi des voyages en Allemagne, Païs-Bas et Angleterre.* A présent il est médecin du prince de Valachie, et en même temps gouverneur des jeunes princes, ses fils". Era retras, de ciumă, la Cimpulung (pp. 20-1, no. X). Altă scrisoare a lui, în care spune că făcuse „adnotații istorice". Presintă pe Mavrocordați, operele lui Alexandru fiind predate la școlile din Constantinopol și București „au lieu de Thucydide, Plutarque et autres semblables". Constantin, foarte lăudat, e stăpînul lui (p. 22, no. X). Cornides dă bibliografia lui Alexandru: *Pneumaticum instrumentum* și traducerea Atlasului olandes în 12 volume, după cererea Sultanului în 1675, o Istorie Romană în trei volume (p. 23, no. XI). Și mai important, în scrisoarea lui Felmer din 20 Octombre 1766 (p. 34, no. XXVII): „Mr. le docteur Giorgio Saul, médecin du Voyvode de Valachie Charles Gyika, est revenu de son voyage qu'il a fait l'été passé pour Leipsic, Halle, etc. Il m'a assuré qu'il a composé une oeuvre historique des woyvodes dudit païs en langue françoise et qu'il en veut regaler le public mal informé des affaires valachiennes". V. și p. 40, no. XXXIII, p. 42, no. XXVII.

Extrem de interesantă reproducerea de Cornides a *diplomei lui Nicolae Basarab*, „rechtmässiger Erbe des Landes Transal-

www.dacoromanica.ro

pinae", *în nemțește, la Madrid, pentru Ioan Heher din Palatinat, locuind în Sevilla, căruia-i dăruiește marchisatul de Ialomița cu aceste arme:* cerbul cu crucea și un leu negru jos. Marturi: Ioan de Mayrworm, senior de Snelt, în Artois, căpitan regal, Bonaventure Bucquoy, paj, Ioan Tetzel din Nürnberg, „Bürger in der Stadt Cuba in Indien" (pp. 54-5, no. LI, 19 Nov. 1569). De Nicolae vorbisem și eu, pe larg, în *Pretendenți domnești,* după articolul lui Seivert.

Acte de-ale Isabelei cu privire la pribegii munteni, 1553, p. 56, no. LIII. Seivert vorbește de Vanderbech, dușmanul lui Nicolae Mavrocordat. Era nepotul lui Ioan Abrami predicatorul. Trece de la Munteni la Petersburg. Dimitrie Cantemir, ca președinte al Academiei din Petersburg, îl chemase acolo (pp. 58-9, no. LV). La Veneția ar fi umblat mascat în carnaval ca să nu-l cunoască vre-un agent al lui Nicolae-Vodă (!) *(ibid.).* Poftit să meargă cu o ambasadă în China, refusă *(ibid.).*— Gramatica lui Clain, p. 61, no. LVII. Un Windisch scrie la 1782, Iulie, că Sulzer a terminat a treia parte din opera sa. El adauge: „Wenn doch der gute Mann nicht so viel deklamirte und hauptsächlich, das Kritisiren und Witzeln unterliesse" (p. 63, no. LXI). Un răspunsal lui e semnalat în *Ungrisches Magazin,* III (1783), pp. 94-6, precum și „[Pray,] Herrn Gedeon Szolga Anmerkungen über Herrn F. J. S. Literarische Reise in so weit Ungerland betrifft", 1793. Ar trebui cercetate, ca și „Literarische Reise" însăși. De cercetat și în Schlözer, *Gesch. von Litauen* (1783), acea „Scazanie ot cratem o moldavschoih gosundarich ot cole naciasam moldavscaia zemlia" (cf. p. 64). — În niște note ale lui Gheorghe Aranka (1717) mențiuni după un vechiu protocol de la Sibiiu, între care aceasta despre năvălirea lui Alexandru-Vodă Aldea: „In anno Domini 1432 totus districtus brasoviensis et certa portio Siculorum sedium et pars sedis Kesd per saevissimos Turcos, Crucis Dei inimicos, et malignum Aldam, Vaivodam transalpinum, qui se a fidelitate domini serenissimi regis Sigismundi detraxit, heu dolor!, memorata terra brassoviensis periit et est annullata per ignis ardorem et consumta; populum, qui confugit de partibus brassoviensibus versus Sedem Kezd Turci abduxerumt et multos homines de Siculis et quosdam de sede Kesd, et factum iste fuit circa festum Nativitatis Iohannis Baptistae" (p. 68). În Anexe se reproduce din *Amplisisima Collectio* a lui Martène și

www.dacoromanica.ro

Durand, II, p. 1430. Brevul lui Sixt al IV-lea către Ştefan-cel-Mare (31 Mart 1475), şi alte două, tot de acolo (20 Mart şi 3 Apríl 1476).

* * *

Claudio Isopescu, *Documenti inediti della fine del Cinquecento* (în „Analele Secţiei Istorice"), Bucureşti 1929.

Sînt aici 124 de acte din Archivele romane, unele din ele importante.

Un denunţ al nunciului din Polonia contra legăturilor lui Aron-Vodă cu ambasadorul engles Barton, în 1592, p. 5, no. V (şi p. 7, no. VII); Domnii noştri ar fi spus, supt influenţa lui, că, dacă mai calcă pe la ei Iesuiţi, îi trag în ţeapă. Un raport din Camenița, în Mart 1593, vorbeşte de solii neobişnuite ale Turcilor la Domnii romîni, p. 6, no. VI. Despre sosirea miresei lui Aron în Moldova, p. 12, no. XII. Nunţiul de la Praga, în April 1594, contra şederii în Statele austriace a pribeagului Petru Schiopul, p. 16, no. XVIII (şi nl. următor). Iulie 1594: Cazacii la Cetatea-Albă şi la Orheiu, p. 17, no. XXI. In Moldova, p. 18, no. XXIII. La 8 Maiu 1595, cardinalul Cinzio Aldobrandini vorbeşte despre familia lui Petru-Vodă, mort în Tirol, arătînd că se vorbeşte de plîngerile lui la sfîrşit că a fost oprit acolo, „cerînd dreptate de la Dumnezeu". „Hora nel medesimo termine si trova la signora Maria, sua figliuola, con tre figliuoli suoi et fà sentire sin quà li puanti et le lagrime per non morir anch'ella innanzi'l tempo, come hà fatto il principe; il quale se meritava di essere esaudito, molto più lo merita questa, ch'è donna et tanto lontana da tutti li suffragii de' parenti et di amici". Nu înţeleg cine poate fi în acest raport rău copiat „il signore Sebastiano Selenico, *(sic)*", trimes de ea la Impărat (no. XXVI, pp. 20-1). Pentru luptele cu Turcii în 1595, p. 24 şi urm. Scrisoarea lui Sigismund Báthory din Tîrgovişte, 19 Octombre, arătînd că în douăzeci şi patru de ceasuri a luat cetatea, tăind pe Turci şi prinzînd „un Paşă cu doi begi (şi despre atacul polon în Moldova), pp. 25-6, no. XXXIII. La 13 Novembre, din Braşov, Simon Genga arată că „Voevodului care fusese întăiu" — aşa îi se zice lui Mihai Viteazul — i s'au lăsat, de Sigismund, ceva trupe, şi *pentru a lua Brăila*, cetatea. Lui Răzvan i s'au dat altele pen-

www.dacoromanica.ro

tru a se reaşeza, cum se speră fără vărsare de sînge" (pp. 28-9, no. XXXVI). Un raport din Constantinopol arată că Sinan pierduse „haznaua şi cămilele Impăratului", precum şi un „segnalato stendardo". La 26 Octombre solii lui Ieremia Movilă, care, scriind lui Sinan, arată că „s'au găsit într'o livadă" Hanul, beii de Bender şi Acherman şi Zamoyski şi, Aron fiind fost rebel, l-au ales pe dînsul, „chemat de popor", că se vor relua legăturile de comerţ (negustorii turci stătuseră până acum pe loc cu marfa). Sultanul trimete cinsprezece caftane pentru el şi boieri, un cal bogat împodobit pentru Domn şi steagul şi cuca, iar lui Zamoyski un cal, o spadă cu juvaiere, două caftane; Hanului, caftane, sabie, cal şi 15.000 de galbeni; aceasta va ierna la Bender şi Acherman (p. 35, no. XXXIX). Sigismund dă lui Răzvan 1.500 de călăreţi (p. 35, no. XLI). Pentru tragerea lui în ţeapă, p. 35, no. XLII şi p. 37, no. XLIV. Zamoyski sfătuieşte pe Ieremia să nu dea Turcilor ajutorul cerut, arătînd reaua stare a ţerii, p. 42, no. XLIX. In Polonia, la 23 Februar 1596 se asigura că Ieremia are numai un steag de la Han, p. 43, no. LII. Pe această vreme solul lui Mihai Vitèazul în Polonia, pentru ajutor, e zăbovit, p. 46, no. LX. Plîngerea regelui Poloniei pentru încercarea lui Răzvan, p. 49, no. LXIV. In Ianuar 1597 Ragusanul Marino, trimes din Praga, în Ardeal şi în Ţara-Românească, p. 55, no. LXXIX. In Polonia pe acest timp se discută steagul dat de Turci lui Mihai; un Turc de frunte zicea: „Cînd un cal s'a desfăcut şi a ieşit din grajd, nu i se arată ovăs ca să se întoarcă, iar după ce se întoarce, îl legi?" (p. 56). La 28 Ianuar fugarii din partidul lui Răzvan, scriu, din „Barina" (Brăila?), boierilor de acasă (iscălesc Ştefan Logofătul şi Dragoş): vor veni, în primăvară, de la „Craiu", cu alt Domn şi „oaste mare", „Domnul acesta e om bun şi vă e foarte devotat vouă şi acestei ţeri." Zamoyski vrea să facă din Moldoveni slugi ale Polonilor, ca Rutenii. Sigismund nu li va atinge vechile datine de libertate: „quemadmodum antiquitus liberi fuimus", necerînd nici tribut, ci numai ajutor, cum a şi jurat solemn. Să iasă toţi la venirea lor pentru a supune Moldova „Ţerii Ungureşti". Cine nu o va face, va pierde capul. Foarte importantă scrisoare (p. 57, no. LXXX; cf. p. 66, no. XCII). Se gătia steagul lui Ieremia, spune, din Suceava,

www.dacoromanica.ro

la 2 Februar, solul polon Andrei Rembowski, care află aici un ceauş, Evreu polon renegat (pp. 57-8, no. LXXXIII). In Mart trece prin Polonia un sol moldovean la Moscova „pentru a cere ajutor de la Muscal în vederea refacerii bisericilor distruse de Turci şi Tatari" (se judeca atunci călugărul grec Nichifor, aşteptându-se procesul lui din Moldova) (p. 63, no. LXXXVII). In Maiu ciudata ştire din Varşovia că s'ar fi dăruit de Turci fiului lui Ieremia „cîteva sate ocupate de Turci cînd a fost aşezat Răzvan ca Domn al acestei ţeri", (p. 69, no. XCVII). In Iunie 2.000 de Poloni trec în Moldova ca să sprijine pe Ieremia, p. 71, no. CII. Sigismund nu dă drumul în Ardeal Ragusanului, în Iunie-Iulie; p. 76. Dar îl lasă apoi spre Ţara-Românească şi Bulgaria; p. 81, no. CIX, Soli romîni la Han în Septembre, p. 78. In Decembre Mihai cere în Ardeal restituirea sumelor plătite de el soldaţilor ardeleni, 4.000 la număr, un loc de adăpost, unde va fi scutit de creditorii predecesorilor (p. 92, no. CXIX). Din Alba-Iulia, Paolo Giorgi, Ragusanul, întors din Bulgaria, vorbeşte despre scrisoarea lui Sigismund către arhiepiscopul de Tîrnovo Rali, „nepot al Cantacuzinilor", care adună pe Ieremia de Rusciuc, pe Spiridon de Şumla, pe Nichifor („Icofon") de Lovcea, pe Meletie („Meotide") de Romania şi pe fruntaşi Se decide ca mai bine să moară pentru libertate. Rali cercetase Silistra şi Nicopolul. Şi episcopii de Adrianopol şi Sofia erau în complot. „Un ceas li pare o mie de ani." Mihai a trimes Sultanului 10.000 de taleri din tribut. „In anul 1595, cînd Mihai Voevod a ars Rusciucul, toţi Albanesii aceia cari locuiau la Cernavoda, loc foarte frumos aşezat, cu femei şi copii, au trecut în Ţara-Românească" : sînt 5.000 de oameni gata a servi fără leafă (pp. 94-7, no. CXXII). De la el şi n-le următoare. La 30 Novembre el povesteşte solia lui la Suceava, sosirea Hanului lîngă Bender, supraveghind pe cei 7.000 de Cazaci cari vreau să vie la Mihai; Simion Movilă comandă acolo; Cazacii pradă deci în Dobrogea. Mihai nu lucrează fiindcă nu-l ajută Papa ca pe Impărat. Foarte înţelept pasagiul că el ar putea sărăci Constantinopolul şi a-l arde chiar. „Et, se la Santità Vostra a questo gloriosissimo principe fortunatissimo porger[ebbe] aiuto di denari, l'assicuro con l'aiuto divino e delle sue sante orationi che non

www.dacoromanica.ro

solo privar[ebbe] at nemico dal regnio di Bulgaria..., m'anco haverà occasione senza temenza di penetrir sino al contorno di Constantinopoli et di abrusciarlo" (p. 100). *Turcul se teme de Ardeal şi Ţara-Românească mai mult ca de Împărat:* „E cosa certissima che al Turco le forze di Transilvania e Valachia più terror e maggiore danno li aportano che quelle del Imperatore, giach' a quelle resiste e prevale, et a queste non". Acum Turcii vreau să atace pe Mihai, cu ajutorul lui Ieremia (pp. 100-1).

* * *

N. Bănescu, *Acte veneţiene privitoare la urmaşii lui Petru-Vodă Şchiopul* (în „Analele Academiei Romîne"), Bucureşti 1929.

D. N. Bănescu dă acte inedite cu privire la interesele lui Petru Şchiopul şi ale familiei lui în Veneţia, întovărăşindu-le de o întinsă introducere. Se vede de acolo că lui Zotu Ţigară nu i s'a făcut sarcofag în biserică, precum lăsase prin testament (marinarii greci se ridică odată contra acestor sarcofage care cuprind biserica). Dar, la pagina 5, piatra cu inscripţie din curtea bisericii e mutată din biserică, precum mi s'a spus. Călătoriile în Egipt ale lui Gheorghe Cămăraşul şi fiului Aslan, pentru banii depuşi de Petru-Vodă la Sf. Sava din Ierusalim, sînt de cel mai mare interes (10.000 de ughi). Şi o scrisoare a tînărului Ştefan-Vodă, fiul lui Petru, către stareţul de la Muntele Sinai: forma simplă arată că el a scris (25 Maiu 1601), pp. 40-1, no. XXXIX.

Denunţaţi de un călugăr că duc bani lui Mihai Viteazul şi Imperialilor, în războiu cu Turcii, cei doi Moldoveni sînt duşi cu lanţul de gît la Paşa din Cairo (p. 49). Cîteva acte privitoare la fiicele lui Zotu Ţigară cu Domniţa Maria (p. 57 şi urm.). La urmă vederi a bisericii S. Giorgio dei Greci din Veneţia şi a pietrei lui Zotu.

N. Iorga.

CRONICĂ

In „Revista aromănească" a d-lor Tache Papahagi şi Victor Caracostea, I[1] (1929), d. G. Murnu presintă un text privitor la Vlahii din Epir în secolul al XIII-lea. D. P. P. Panaitescu găseşte timp să discute ideile d-lui Mutafciev: d-sa vorbeşte la

www.dacoromanica.ro

urmă şi despre „l'historiographie moderne bulgare dont la haute valeur scientifique et la probité méticuleuse ne peut être niée par personne". — Nota despre arhimandritul Averchie, acela care supt Cuza-Vodă a adus în Bucureşti ştiri din Macedonia (întîlnirea la Athos cu Cristian Tell, care, pribeag, venia din Chios; p. 46. Sofronie Vîrnav şi Macedonenii; p. 49, nota 2. Averchie a murit otrăvit; p. 55, nota 1). D. V. Papahagi se ocupă de „originea geograficcă a Aromînilor". De d. V. Papacostea vădirea unui conflict romîno-bulgar la Veles (Chiuprulî) în 1874. D. I. Băcilă vorbeşte despre naţiile balcanice care cuprind elementul românesc. Cîteva acte din vremea lui Averchie.

•

Focşanii se ştie că sînt vechii Stoeşti. Dar un act de la 1686 publicat în colecţia d-lui Sava, „Documente putnene" (p. 30), zice: „tîrgul din Focşani şi din Petreşti ce să chiamă la uric Stoeştii".

•

Un *bănişor* la 1686 în Sava, *o. c.*, p. 31, no. 49.

•

In *Ţara Bîrsei*, I, d. A. A. Mureşianu tipăreşte nişte scrisori ale episcopului de Arad Nestor Ioanovici, din Braşov, după mamă, pe lîngă un Macedonean Velea; din Făgăraş, de spre tată. După o încercare, ca negustor, tînărul Nicolae merge la şcoala luterană din Pojon, la 1787. Fusese, cum spune singur, ca să înveţe latineşte, nemţeşte şi franţuzeşte, în aşteptarea teologiei la Carlovăţ. D. Muşlea presintă icoane pe sticlă.

•

Oi vîndute pentru „un arc cu săgeţi şi o tolbă" pe la 1600, în *Şezătoarea*, XXXVII, n-le 8-10. Intr'un act de la 1625, un „Bormotă". O variantă a baladei Oprişanului devenit „d'Oprişan", Dobrijan. Incă o formă, basarabeană, a rătăcirilor Maicii Domnului. O listă de nume. Note despre originalul lui *Tilu Buhoglindă*. Se anunţă cartea d-nei Else Krhon, *Die Eheschliessung bei den Rumänen*, apărută la Leipzig.

•

In cartea d-lui N. Sjöberg, *Axel Syllenkrooks Relationer fran Karl XII*[3] *Krig* (Stockholm, 1913) se arată că Axel Gyl-

www.dacoromanica.ro

lenkrook, ofiţer al lui Carol al XII-lea, a trecut, în 1709, prin Iaşi şi Suceava (şi Cazaci la Iaşi, pp. VII-VIII). Soldaţi „valahi" la pagina 25. Se vede că în 1708 regele avea nu mai puţin decît „şase escadroane de Valahi" (p. 51). Cartea mi-a fost semnalată şi dăruită de d. C. Karadja.

*

In *Grai şi suflet,* un studiu al d-lui Al. Rosetti despre Romînii din Albania (largă bibliografie). D. Ov. Densusianu discută derivaţia lui Băsărabă, pp. 147-9 (şi în Balcani).

*

Un sat Scorţari în Putna, deci fabricanţi de scoarţe; Iorga, *Studii şi documente,* VII, p. 60, no. 10; p. 368, no. 15.

*

In *Codrul Cosminului,* VI, 1929, d. N. Grămadă tratează despre alfabet şi felul de a scrie.

*

In *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, secţia pentru Transilvania, 1926-1928* (Cluj, 1929), d. Em. Panaitescu se ocupă de „probleme şi metode arheologice în Dacia superioară". O descriere a Ardealului de la începutul sec. al XVIII-lea. Cercetări preistorice de d. Roska. D. Daicovici îşi presintă descoperirea de la Sarmisagetuza. O notă despre Cîrţa de păr. Roth. Se presintă de d. Valer Literat bisericile de la Oprea Cîrţişoara, zugrăvită la 1809 (meşter probabil ca la Becleanu şi Voivodeni Mari): la Cîrţişoara, după probele date, pictura, de caracter occidental, e foarte fină; ar trebui copiată în colori. Alta la Streza Cîrţişoara, cam din acelaşi timp, e ţerănească.

Cu mirare se ceteşte în darea de samă permisia dărîmării de biserici (p. 251).

Dar mai ales Anuariul cuprinde marele şi adîncitul studiu al păr. Şt. Meteş despre *Zugravii bisericilor româneşti,* sprijinit pe cea mai minuţioasă adunare a tuturor notiţelor împrăştiate într'o bibliografie aşa de întinsă şi de variată (e notată pe pp. 1-4). Se presintă întăiu ştirile despre şcoli (în secolul al XVIII-lea; la Mitropolie, Mincu dascăl de zugrăvie în 1800, la Ureche, *Ist. Rom.,* VIII, p. 34; şcoala de la Cîmpulung, în

www.dacoromanica.ro

182, cea2 mai veche, din Căldăruşani, cu Ivan Rusul şi polcovnicul Matei, şcoala din Buzău cu Nicolae Teodorescu, unchiul lui Tătărescu — p. 11[1]—, galeria de tablouri şcolare a lui Vodă-Ştirbei, p. 14). Apoi breslele (cea din 1500 de la Suceava, p. 15), manualele (şi al lui Teodorescu, din 1805, pp. 2-32). Vine apoi lista cronologică a meşterilor. La p. 27, d. Filov a dovedit că fundatorii bisericii din Cremicovschi nu sînt Romîni, cum am crezut eu; pictura lui Neagoe la Dealu e visibilă încă supt grosul strat de tencuială al grosolanilor restauratori vienesi, p. 30: pictura de la Stăneşti— mormîntul lui Stroe Buzescu — ar trebui cercetată; zugravul nu se putea numi „Eratudi"; p. 31, se relevă pictorul Mina al lui Mihai Viteazul şi rolul de pictor al lui Petru Grigorovici Armeanul. Se arată că Mina e pictorul de la Căluiu; se dau cumpărăturile lui la Veneţia: o întreagă biografie de artist care se revelează astfel. La pagina 32, contemporanul Matei, care lucrează la Strîmba; la 1625 zugravul Stoica de la Tîrgovişte, lucrînd la Brădet icoane care sînt reproduse la planşe: e un ucenic, aproape servil, dar de mare talent, al Ruşilor. Meşterii ruşi din Moldova lui Vasile Lupu trec la Mărgineni; p. 33 Contemporan popa Gheorghe lucrînd, în 1648, la Negoieşti; *ibid.*, nota 6. La pag. 34 se relevă; după d. Drăghiceanu, pictura lui Pîrvu Mutul la Bordeşti, în judeţul Rîmnicul-Sărat. Se revine la listă, pentru Moldova (la pagina 38, după *Revista* lui Tocilescu, VI, p. 142, nota 1, o dată, cred falsă, pentru moartea lui Gheorghe din Tricala. La pag. 44 se culege numele zugravului Toma din Suceava la 1541. Alături Marcu şi Dragoşin. Icoanele lui Petru Şchiopul din nenorocire, ca şi admirabilul portret al lui Ştefan, fiul acestui Domn, au dispărut din castelul Ambras. Nu lipseşte miniatura, studiată acum în urmă şi de d-ra Der. Nersesian, V, pp. 138-9. Zugravii epocei lui Vasile Lupu, pp. 60-1. Ai epocei următoare, pp. 61-2. (Duca-Vodă —v. p. 61 — era din Rumelia). Pictura brîncovenească pe care a'n găsit-o la Popeştii-Vlaşca e extraordinară. Ambele liste continuă pentru secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea. Cu dreptate se vede în Damaschin Gherbest viitorul episcop; p. 64, nota 1. La pagina 70, nota 1, ar trebui căutată în Biblioteca din Graz icoana lui Fărcăşanu, pomenită de Tocilescu, în *Columna lui Traian*, VIII, pp. 26, 28-32. Iordachi „Vechier" de la pagina

www.dacoromanica.ro

73, care îndreaptă, după ordinul lui Mavrogheni, portretele sfinților cu ochii scoși, e Venier. La pagina 88: Mănăstirea din Văleni are în partea de sus o pictură din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Pentru secolul al XIX-lea se relevează Hristachi Mladenovici din Craiova (1822) (la mine, în *An. Ac. Rom.*, lit., 1096, p. 55), Gheorghe Ioanid; p. 90. Icoanele din acest timp sînt cercetate deosebi (la pagina 95; și la schitul Ghighiu, lîngă Ploești, două icoane în felul celor ale lui Frujinescu. La pagina 98: Liotard e Geneves, nu Genoves). Un întreg capitol, scris cu iubire, privește Ardealul, Banatul și Maramurășul (asupra picturii de la Oradea se trimete la monografia păr. Radu și la cercetările lui Romer Floris, *Régi falképek Magyarországon*, din 1874, și la *Magyarorszag müemlekei*, I, din 1905: cele șaizeci de còpii ale lui Storm, care ar trebui fotografiate măcar, pentru Comisia arheologică ungară a Monumentelor Istorice; pp. 108-9. Trebuie cercetată și lăudata pictură de la Rîul-de-Mori. La pagina 110, Nicolae Cherepovici, de la Bârsău, care ține pe Mara, fiica lui Petru Ovarovici— Ováry—, e de sigur socrul lui Petru-Vodă Mircea: și aici trebuie să cerem còpii după frescele copiate pentru Comisia ungară de Szinte și N. Horváth. La pp. 110-111, la Dersuș n'a mai rămas decît fresca, nefotografiată, de deasupra ușii de întrare: și aici rîvna ungurească a precedat indiferența noastră de azi. Cum păr. Radu a văzut mai multă pictură, ar trebui cercetări. Zugravul e din secolul al XVI-lea, adus de Domnița Zamfira. Pentru biserica din Robița, trebuie culese ilustrațiile din *Fazánk és külföld* din 1868, pomenite de păr. Meteș, la pagina 111, nota 3. La Crișcior, creația a Voevodului Bolea din *1411*, s'ar pomeni — Réthy, *Az oláh nyelv és nemzet megalakulasa*, p. 146 — ctitorele Zora și Vilca, și păr. Meteș — p. 112, nota 1 — arată că *s'au găsit fresce și inscripții necercetate*. La pagina 112: la Cetatea-de-Baltă n'am mai găsit nimic: totuși și Szádeczky a văzut fresca. La p. 113; Wolfgang Bethlen arată că un Nicolae din Creta a zugrăvit capul tăiat al lui Andrei Báthory:— păr. Meteș îl află la Cluj, însărcinat și cu misiuni politice la 1606; pp. 113-4. Intocmai, adaug, ca și pe la 1540 Filip *Pictor*, cel cu catehismul. După d. Dragomir, în *Anuarul* de la Cluj, II, p. 69, *Mitropolitul Iorest a zugrăvit și castelul din Iernut, cînd era închis acolo*, v. p.

www.dacoromanica.ro

114. La pagina 115 la Sălişte ar fi lucrat la 1674, în biserica unită, Nicolae Poloni: am văzut şi eu inscripţia, nu tocmai clară.

In Conclusii, picturile lui Despot şi Ştefan-cel-Mare (?) de la Curtea lui Alexandru-Vodă Mircea, p. 136.

Unde să fie azi Liturghierul romîn-slavon din 1648-68, de vorbeşte Odobescu? V. p. 139.

La planşe (no. 38) şi icoana de la Vad, păstrată în Muzeul de la Alba Iulia; ar trebui redată în colori, iconostasul de la Inidoara (no. 39), parte din pictura de la Făgăraş (no. 40), de la Sîmbăta-de-sus (no. 41), de la Ocişor (ţerănească, absolut originală, no. 42), de la Răşinari (no. 44), de la Lipova (no. 45), ceva din Liturghieriul lui Crînca, presintînd portretul acestuia (no. 48).

*

Din rămăşiţele literare ale lui C. Rădulescu-Codin, se publică de Academia Romînă volumul *Literatură, tradiţii şi obiceiuri din Corbii Muscelului*, (1929). Introducere şi ipotese fantastice, de la alţii. „Harabo-Vodă" al poporului (p. 3) e însuşi *Basarab*-Vodă, cu care începe şi pomelnicul. „Sintilia", p. 8.

Din multele versuri, de obiceiu slabe, în legătură mai ales cu ultimul războiu, aceste două:

Te doresc în totdeauna,
Cum doresc serile luna (p. 39).

Legenda „Doamnei Cîrjoaia", cîntată de Barozzi, la pagina 55. Săritoarea lui Negru-Vodă, Brazda Moldovei, p. 59. „Cearţă" la „vad în Brăilă" a lui Ion cu Turcii, dar şi cu „Frîngii".

Turcii să-şi dea vadurile,
Şi Frîncii corăbile (p. 65).

Splendide modèle de ouă, p. 70 şi urm (şi numele; şi „cocoane'n foişor", no. 125).

Planşe, (ciudata biserică Şghiab, făcută ca peşteră în mal; *nu va fi fost, cum e şi la Nistru cu o mănăstire, o categorie de foarte vechi biserici rupestre?).*

www.dacoromanica.ro

Vechea mea propunere de a începe învățămîntul limbii latine prin texte medievale e pusă în aplicare de d. G. Popa-Lisseanu în cartea sa de școală *Cultura romană în lectură ilustrată* (București 1929). Dar textele sînt *create după românește* de autor. Ceia ce nu e bine, în afară de faptul că se introduce în mintea copilului o limbă barbară, care cu greu se va putea îndrepta pe urmă.

Își poate închipui cineva ce curioasă carte iese din aplicarea acestui sistem.

*

In *Unirea* de la Blaj, n-le 35-6, d. A. Lupeanu Melin vorbește de „xilografii de la Blaj": Ioanichie de pe la 1760, Sandul fiul lui Ieremia, Petru Popovici și Ioan din Rîmnic (1765; tipograful Sandul era din Iași), Sandu lucrează la Evanghelia din 1765, Apostolul din 1767 și Polustavul din 1773. Un German Petru Takeld conducea la 1760 tipografia. Numele altora, mai mici, urmează pănă la numărul 18 (un Almășan, un Iclozan la 1797). D. Lupeanu-Melin dorește să se tipărească plachetele lor în număr de o sută.

*

Și foarte bune pagini de sintesă istorică în marea lucrare a d-lui Ioan Mircea Nonu, *Le règlement des dettes interalliées et le plan Dawes*, I, Paris, 1929

*

In „Analele Academiei Romîne ‚secția științifică", d. N. N. Moroșan presintă *Noi contribuțiuni preistorice asupra Basarabiei-de-Nord*. Obiecte din epoca de piatră, mai ales pe valea Ciuhurului. Curgane cu schelete și „inele și cercei de fier".

*

Descrieri de toată frumusețea a peisagiului basarabean în broșura *Satul meu* de d. Const. Enescu-Bughea (Bălți, 1926). Descrierea vieții unui boier moldovean de acolo ar trebui să treacă în antologie.

*

Asupra originalității literaturii noastre d. Sextil Pușcariu în *Țara Bîrsei*, I, 1. De d. A. A. Mureșianu, două scrisori ale episcopului Ioanovici („Iohanovici"), care studiază la Presburg, unde învață, la luterani, nemțește și latinește la 1794-7.

După ce va fi deprins și franțuzește, vroia să treacă, pentru

www.dacoromanica.ro

teologie, la Carlovăţ. D. Muşlea se ocupă de pictura pe sticlă în Şchei. De d. Bogdan-Duică menţiunea unui popă Petre din Şchei care la 1737 descopere din nou tipografia pentru a face calendare. Il arată ca deosebit de *dascălul* Petcu Şoanul din 1733, ceia ce nu e de loc sigur. D. Banciu comunică scrisori de ale lui Vicenţiu Babeş.

In no. 3 un articol al d-lui G. Bogdan-Duică despre Braşoveni în 1848-9. Il întregeşte d. A. A. Mureşianu. D. C. Lacea arată că Saşii din Braşov întrebuinţau literele cirilice, ca scrisoare secretă. O foDarte importantă scrisoare, publicată de păr. I. Prişcu, a lui Constantin Stolnicul Cantacuzino şi a frate-său Mihai despre tulburările din Ardeal şi despre Curuţi (pp. 21-2222). De d. Octavian Giurgiu un studiu despre Titu Maiorescu şi gimnasiul din Braşov. D. Caius Bardoşi despre Aurel C. Popovici.

In *Ţara Bîrsei*, I, 2, d. Sextil Puşcariu tratează despre „Ce e românesc în literatura noastră". D. G. Bogdan-Duică reproduce cuprinsul afişurilor, păstrate de Trausch, ale represintaţiilor româneşti din vechiul Braşov de la 1847 înainte. Multe traduceri stupide din ungureşte, făcute de localnici. O „comedie magică" de Schikaneder, destul de cunoscut în Viena pentru ca o stradă să-i poarte încă numele. Cîte un „joc voios" din nemţeşte. Incă de la 1847 „Fiica regimentului". Dar urmează Kotzebue pentru a se ajunge la „Iorgu de la Sadagura" (şi actori ardeleni). Un „Manuil" presintă tot atunci „tragedia originală" „Arderea Amorului". „Regul" al lui Văcărescu (după Collin) e dat în folosul „arşilor" focului celui mare din Bucureşti. La 1852 „Musa de la Burdujeni" a lui Negruzzi şi „O soarè la mahalà" a lui Costachi Caragiale (actori locali). De aici înainte repertoriul bucureştean, cu diletanţi de acasă.

Tot acolo, de d. A. A. Mureşianu, ştiri despre Ţara Bîrsei în 1848 (C. G. Ioan, Ioan Bran şi Costachi Secăreanu îi conduc); se presintă scrisori inedite ale lui Secărianu. — D. C. Lacia arată că în Ardeal „ţara", înseamnă, nu Ţara-Românească, ci „şesul". — Note biografice despre Aurel Mureşanu (la 1866, din Roma, Vasile Lucaciu merge prin Ancona la Constantinopol şi de aici, prin Galaţi, în principate). — Resumatul conferinţei d-lui I. Moşoiu despre trecutul Ţerii Bîrsei (ipotesă dacică a numelui; castelele Teutonilor).

*

www.dacoromanica.ro

D. P. Nemoianu reproduce după ziarul clujean „Biruința", notele sale de drum prin Serbia *(Prin Iugoslavia,* Lugoj, 1929). De relevat descrierea Novi-Sadului și a Carlovățului. Și aici lozinca e: *un copil sau niciunul* (p. 21). *„După constatările în ultimii treizeci de ani, la 10.000 de suflete, Sîrbii din Banat gurii, cu 14%, Șvabii cu 14%, iar Romînii au scăzut cu 0,40%. După toate calculele, în jumătate de veac, în ciuda convențiilor ce se vor încheia, nu va mai fi niciun picior de Romîn în Banatul iugoslav"* (pp. 21-2).

*

Teodor Bălan, *Refugiații moldoveni în Bucovina, 1821 și 1848* („Așezămîntul cultural Ion. C. Brătianu", VIII), București 1929.

O introducere bine făcută precedă acte din Arhivele bucovinene care aruncă o lumină nouă asupra celor două pribegii moldovenești din 1821 și 1848. Se vorbește de întrarea supt Coroana Austriei a familiilor Musteață și Petrinò (p. 7: Panaite, nu Panaioti, Casimir). Sadagura (odată Rohozan), e traducerea numelui baronului Hardenberg, chemat a face moneda austriacă pentru Moldova ocupată, pp. 8-9. Urmează note despre fugarii Eteriei, apoi despre exilații mișcării naționale din 1848. Multe, din izvoare cunoscute, despre C. Hurmuzachi și despre ziarul „Bucovina".

Actele (de ce notele în nemțește?) privesc pe Teodor Musteață și pe frații Petrinò (la p. 41, no. I, nu se poate Constantin Grecu nici cu semn de întrebare, nici, la p. 42, no. III, *Pintelie* Canta, Sărdar"). „Maroros Sollas", corespondentul lui Capo-d'Istria, trebuie să fie un „Mavros" (p. 49 și urm.), fostul șef al „corpului elenic" (se vorbește de trecerea lui Capo d'Istria la 1821, în Muntenia, p. 49, no. VII), No. IX, nu e de un necunoscut, ci de cunoscutul, șef eterist Caravia, cum și scrie la început. Tot așa no. X, No. XI, privește pe Pendedeca, batjocurit de Beldiman în *Jalnica tragodie.* Alexandru Ipsilanti îi dă misiunea de a strînge pe toți cei din eteriștii lui ce se află „în sate sau pe străzi" (Tîrgoviște, 5 Aprilie), și Pendedeca, transmite ordinul unui subordonat al său (p. 55, no. XII). La 19 Maiu 1821 Gheorghe Cantacuzino anunță Moldovenilor că s'a întors, „ca un patriot", la Iași, și-i va apăra și de Turci și de

www.dacoromanica.ro

„unii din ostaşii noştri, cari, răsleţindu-să de trupul cel mare şi răspîndindu-să pe la feluri de locuri, s'au abătut la cele rele". Iscăleşte „prinţ Gheorghe Cantacuzino Deleanul". *O interesantă încercare de a naţionalisa mişcarea, căci nu se spune de acela care reia vechiul nume al ramurii sale nimic despre Greci.* In n-l următor el se adresează către „ocărmuirea cè de acum a Moldovei" cu aceleaşi asigurări, cerînd numoi ca zapciii să strîngă provisii pentru oamenii lui. Lista boierilor şi altor fugari, pp. 58, 66, no. XX, 78 şi urm. (şi Scarlat Miclescu, Arghelachi Clement,, Safta Danu, negustorul Polihronie Moisie (= Moisiu), familia Manole, din Botoşani, farmacistul Lochmann, profesorul de musică sas Johann Kraus, profesorul de franceză *(sic)*. Vasile Racoviţă, Alexandru Doze, profesor de aceiaşi limbă, zugravul Anastase, Alexandru Calimah, care, cu toată vrîsta lui, vrea să meargă la studii în Viena—p. 87—, Alecu Hurmuzachi, Un Gheorghe Negruţ din Darabani.

In lista eteriştilor fugari după lupta de la Sculeni destui Sîrbi, cîte un Bulgar, un Rus, oameni din Ianina, din Tesalia, Muntenii Ioan Popescu, Matei Cesman, *Simion Pan (rudă cu Anton?)*, Păun Crăciun.

Se vede că eteriştii vindeau la graniţă prada lor; „zăce lei boul, cinci lei vaca, un leu oaia" (p. 65). Boierii refugiaţi cată să ştie cine e călugărul care, chemînd la Secu pe eterişti, a adus prădarea de Turci a lucrurilor lor depuse acolo (pp. 67-8, no. XXI). Egumenul Benedict era şi el între fugari şi fu făcut respunzător (pp. 68-9, no. XX).

Rapoarte extrem de importante asupra luptelor, p. 69 şi urm., (cel de la no. XXIV, nu trebuia cintit); amănunte rarisime asupra luptei de la Secu: *egumenul îi chemase pentru paza mănăstirii;* ei se aflau la Dorna, în fugă spre Bucovina. *Se vede că Iordachi arse în ziua întâiu încă a asediului de unsprezece zile din causa aprinderii scărilor de lemn. Farmachi se predă starostelui austriac, care-i garantează viaţa* (p. 72). Paşa-l pune în lanţuri pe dînsul, un aghiotant şi pe delî-başa Goga; ceilalţi sînt desarmaţi şi măcelăriţi (piere şi un negustor din Neamţ, cinci călugări şi două călugăriţe); se pradă şi un schit lîngă Piatra; povestitorul scăpase, fiind călugărul acestora. Mitropolitul Veniamin voia să fie găzduit la episcopia din Cernăuţi în Septembre (raport al arhimandritului

www.dacoromanica.ro

Isaia Bălăşescu, pp. 75-6, no. XXVI; era să şi sfinţească nişte clerici bucovineni). De fapt el cercetează mănăstirile şi se opreşte la Bosancea (pp. 76-7, no. XXVII-VIII), rămîind aici şi în Decembre şi Ianuar; guvernatorul îl roagă în Februar să plece mai departe în Austria sau să se întoarcă în Moldova; pp. 88-9, no. XXX. Dar încă în Ianuar 1829 el cerea, fiind şi răcit, să mai fie păsuit (p. 100, no. XXXV). La Cernauca sta arhimandritul Daniil (pp. 103-4, no. XXXVIII). In acest moment vechiul adversar al lui Asachi, „filosoful" şi matematicul Dimitrie *de* Govdela (Gobdelas), care iscăleşte încă „director al Şcolii Centrale din Iaşi" (v. a mea *Istorie a Invăţămîntului*), se plînge, franţuzeşte, din Cernăuţi (6 Maiu 1823) că i-a fugit nevasta, Rosalia *de* Ebert (pp. 89-92, no. XXXI): hazliu strigăt de desperare al soţului înşelat şi părăsit! Proprietăţile în Botoşani ale lui Teodor Musteaţă în testamentul, din 1825, al acestuia, p. 94. Se „aruncă în braţăle" fiului pentru a-l îngriji la bătrîneţă, Ştefan Rosetti cere la 1825 cetăţenia austriacă (pp. 98-100, no. XXXV); vrea să fie *Fürst* şi să aibă o situaţie mare! In schimb, Ioan Sandu Sturza face Vel Agă, la 1827, pe bătrînul Doxachi Hurmuzachi (pp. 102-3, no. XXXVII).

La 1848 Iustin de Edesa caută refugiu în Bucovina (pp. 105-6, no. XL). Gheorghe Balş, Teodor (?) şi Gheorghe Sion se cer în Franţa (pp. 106-7, no. XLI). Pentru oprirea de Ruşi în Muntenia a lui Bariţ, pp. 107-8, no. XLII (socotit de Ruşi ca „foarte periculos", e pus în lanţuri şi în Bucovina). Din Viena, Şaguna recomandă pe credincioşii lui noului comisar ardelean Bach (20 Iulie 1849), p. 108, no. XLIII. Eudoxiu Hurmuzachi numit traducător al legilor austriece, pp. 109-10, no. XLIV, Fratele Constantin e, în 1850, adus în Moldova. Comisia învăţăturilor publice" cu Nicolae Suţu, Lascar Rosetti, V. Alecsandri şi „Cuţuresco" (?: Un Cuciureanu?), pp. 110-1, no. XLV. La Comisia Legislativă, în 1852, pp. 112-3, no. XLVII; cf. pp. 117-8, no. LI (cu Kogălniceanu şi Ruset pentru juraţi), Diploma de avocat, pp. 113-4, no. XLVIII (interesantul jurămînt avocăţesc, şi pe Maica Domnului). Numirea ca Vornic, pp. 115-6, n-le XLIX-L. Cetăţean al Moldovei, p. 118 şi urm., Ministru de Justiţie, de Finanţe, şi alte demnităţi, p. 121 şi urm. Control oficial al ziarului „Bucovina", pp. 111-2, no. XLVI (să nu se amestece în alegerea episcopului de Blaj). Comitetul

www.dacoromanica.ro

provisoriu pentru „reuniunea romînă de lepturae", 1861, pp. 124-5, no. LVII. Şi p. 126 şi urm. (se preface în „Sotietatea bucovineanae pe'ntru literatura şi cultura poporului român", în Iunie 1863; membrii onorari: Alecsandri, Bolintineanu, C. Hurmuzachi, Laurian, Papiu Ilarian (la pagina 130, no. LXXVII: „augure", nu „assure"; la pagina 132, no. LXX: Balotă, Lerescu, multe nume rău cetite).

*

Insemnări despre învăţămîntul în vechea Ungarie în paralel cu cel din Principate, în lucrarea d-lui Teodor Neş, *Liceul de băieţi din Oradea (1873-1929)*, Oradea, 1929. Frumoase consideraţii pedagogice şi morale, o întovărăşesc. La urmă o foarte folositoare listă a liceelor din Romănia după data înfiinţării. Dar pentru secolul al XVIII-lea lipseşte şcoala din Iaşi, de o atît de mare importanţă pentru desvoltarea învăţămîntului.

*

In fascicula III din *Documentele Basarabene* a d-lui L. T. Boga („Testamente şi danii, 1658-1672, Chişinău 1929), un testament al Vel Armaşului Iancu Costin (1672): e un frate al lui Miron, al lui Velişco, al lui Vasilachi, al lui Potumir, al Tudoscăi, măritată după marele Spătar Gavriliţă, al Sărbăcăi, după Neniul, pîrcălab de Hotin, al Marghitei, încă acasă, Se pomenesc şi „dulama mè cea verde de tabin ca apa", „contăşul cel albu", „şăoa mè cè lată" şi „rafturili meli celi ci umblu la Curte cu dînseli, cele verzi" (pp. 5-6). Partea din moştenire a lui Miron trece la fiul său Nicolae. Iancu avea satele Zărojeni, Mihalcăuţi, Stimna, Bosnaciuc, Boemcic, toate în părţile Hotinului. Şi testamentul, din 1679, al lui Toader Jora. Un act din 1706 privitor la Orheiu (no. IV), apoi altul din 1710 (no. V); un protopop de Orheiu, Gaşpar, la 1740 (no. VII). O danie de pod „cu sednice de prinsu peşti şi moron" (1751), no. VIII. Un act privitor la Căpriana (no. IX). Testamentul lui Gheorghe Hăjdău, fiul lui Vasile, nepotul lui Gheorghe, pentru soţia sa Teresa Dziwanski (1774) (pp. 13-4, no. XI). Un act privitor la „zestruri", p. 15. Un document al Cuzeştilor (Ion, fiul lui Velişcu, Arghire fiul lui Ion Spătarul, Constantin şi Vasile), în 1783, p. 19, no. XIII. La pagina 20 „giunie" (tinereţă). La nume: Vitoriana, p. 21, Simona, p. 35,

www.dacoromanica.ro

no. XXVI, Stratona, pp. 49, 72. Schitul Vărzăreştii, p. 25, no. XVII Mănăstirea Curechi (1816), p. 31, no. XXIII, Tadeu Hîjdău şi moşia Cîrstineştii la 1817, p. 32, no. XXIV. Foarte bogat testament, permiţînd înţelegerea complectă a unei gospodării moldoveneşti în 1820, p. 38 şi urm. (şi multe nume rare). „Săsăiacul casii", p. 51. „Schipasuri" în 1828, p. 67. „Proţănt", p. 68. Familia Done, înrudită cu Văcăreştii, la 1850, pp. 75-7, no. XLVI. Admirabil ca formă şi scris testamentul Logofătului Vasile Razu, p. 82 şi urm.

*

In fasciculul V, *Hrisoave şi cărţi domneşti* (Chişinău, 1929), d. Boga dă acte de la Bogdan Orbul (la 1507 diac: Vasilco Sîrbul), p. 4, no. II, de la Ştefan-cel-Tînăr (pentru Drăgan Armaşul, de la Petru Rareş (pentru Mihăilă Oţel grămăticul, nepot de fiu al lui Mihăilă grămăticul; *ereditatea de intelectuali*, p. 7, no. VI, Nume: Varna, Panca, la 1528, p. 8, no. V), de la Iliaş Rareş, (pentru fetele unui „posadnic", p. 11, no. VII. Altul pomeneşte „cînd au venit Impăratul turcesc, cu toată puterea lui şi cu Tătarii şi au prădat ţara păr dincolo de Suceava"; p. 14, no. IX. Nume: Drule, p. 15, no. X), de la Ştefan Rareş (pentru Sas, pîrcălab de Soroca; p. 15, no. XI), de la Alexandru Lăpuşneanu (satul Zîmbroaia;' p. 17, no. XIII) şi fiul lui, Bogdan (Ion nepotul Tăutului biv Vel Logofăt; p. 18, no. XV. Diaci Toma fiul lui Berbeciu, p. 20), de la Ioan-Vodă cel Cumplit (nume multe şi rari, pp. 21-2, no. XVII: şi Litovca, Mărunta, Mărina, Ciagrăm, Şofran, Bilan, Bilţa, Năradca, Haibul, Ţiga, Vurdea, urmaşi ai Păharnicului Băloş de supt Ilie' şi Ştefan Alexandrovici), de la Petru Schiopul (pentru Grozav Caraclie diacul, nepotul lui Galeş, care face un sat, şi al lui Caraclie diacul Lăpuşneanului.

*

In volumul jubilar despre Dobrogea, studii de statistică (de Toma Ionescu), de drept (I. N. Roman).

D. Bănescu reia chestia ducatului de Paristrion. Şapte duci pe pp. 300-1, dintre cari un om de valoarea lui Katakalon Kekaumenos şi viitorul Impărat Roman Digene.

D C. Moisil presintă pe Mircea-cel-Bătrîn în legătură cu Dobrotici şi moştenirea lui. Era de adăugit articolul d-lui Mutafaciev şi răspunsul mieu în *Revue historique du Sud-Est européen.*

www.dacoromanica.ro

De d. G. D. Petrescu un capitol despre anexarea din 1878, de d. I. Conea, unul despre luptele din Dobrogea în 1916-17, de d. comandor Negulescu, marina dobrogeană.

O parte întreagă e consacrată bogăţiilor Dobrogii.

Răposatul profesor polon Sawicki vorbeşte despre Dobrogea ca poartă de ieşire la Mare a Poloniei. Despre organisaţia bisericească a Dobrogii, d. Ilioniu. Multe ştiri nouă despre învăţămînt sînt a se lua din capitolul scris de d. I. Georgescu (dascălii înainte de 1878). Capitole despre justiţie şi administraţie. Nu lipseşte utilul capitol despre presă.

In partea istorică n'aş iscăli, dacă nu Oltina-Altina, măcar Băroiu-Beroe, Peceneaga şi Brăila=Pudilos (p. 211). Interesantă e Calistria, lîngă satul Greci. La pagina 215 nu se vede că Romînii din munţi ar fi cei din Balcani, şi nu cei din Pind. *Romenie* a lui Henri de Valenciennes e Rumelia şi n'are a face cu Romînii. „Haemus" din glosa de la pagina 218 e numire generică pentru toţi munţii din peninsulă. Ingenioasă încercarea de a fixa resturi istorice în cîntecele populare, p. 219; e adevărat că numai ale noastre au toate notele de trecut la ele. Vlahernele constantinopolitane (v. p. 219, nota 1) sînt în legătură cu pastorii ce străbăteau Balcanii, *ceia ce sînt Păcurarii lîngă Iaşi*. Găgăuţii nu sînt Cumani, ci, ca şi Caramanţîii, urmaşi ai Grecilor politici cf. p .220). Abulfeda pune Isaccea „în ţara Valahilor" *(ibid.)*. La pagina 221: Bogdan, nu Dragoş Observaţii asupra toponimiei actuale la pagina 225. Numele păstoreşti pot fi în legătură cu altele date încă de pe atunci de ciobanii noştri („Fîntîna Oilor", „Valea Ţapului", „Poiana"). (62% nume turceşti, 33,34% româneşti la 1873; *ibid.* Cultul Sf. Foca se obişnueşte şi în Moldova-de-sus (v. p. 228).

*

In *Calendarul bisericesc* de la Chişinău, pp. 69-70, un act de la Petru Şchiopul (5 Decembre 1577), pentru Grigore Gheangnea Vornicul, fiul pîrcălabului Cozma Gheorghe de supt Ştefan Rareş, care reclamă „locul pustiu" Rujinţi pe Ciuhur. Ion-Vodă cel Cumplit îl vînduse însă lui Ioan Golea Marele-Logofăt. Acesta dă lui Gheorghe 500 de galbeni tătăreşti pentru a curma procesul.

www.dacoromanica.ro

Tot acolo un document al lui Vasile Lupu pentru moşiile basarabene ale lui Dumitraşcu Fulger.

Acte despre familiile Paleologu, Hrisoverghi, Harea şi Greceanu.

•

Vederi de biserici de lemn şi zid, în judeţul Odorheiu, în Anuarul gimnasiului din acest judeţ.

•

D. Gh. Tătărescu publică în *Generaţia Unirii*, no. 7, raportul din 1892 al contelui Szapary către Francisc-Iosif pentru ca delegaţia românească aducînd Memorandul să nu fie primită; el îi deneagă calitatea de represintantă a Romînilor.

•

In *Revista de filosofie* pe 1929, p. 258 şi urm., d. Tudor Vianu presintă influenţa lui Schopenhauer asupra lui Eminescu.

•

In *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* din Cluj, IV, d. Ioachim Crăciun dă „o încercare de bibliografie a bibliografiilor româneşti". De acelaşi tot acolo, buletinul bibliografic al istoriografiei noastre pe 1925-6 (cu o introducere critică) şi cîteva inscripţii moderne de la Neamţ (se constată lipsa vechii inscripţii de clopot din secolul al XV-lea).

•

In revista *Raze de lumină*, I, 4, păr. I. Răuţescu-Dragoslave dă note despre biserica sa din Dragoslavele (Muscel). Şi ştiri despre „schilerii" de acolo. Inscripţiile fuseseră date, cu îngrijire, de mine. Listă de preoţi.

•

In *Le Colombe patrie, libro primo*, 1915-1918, de Raffaele della Colomba (Salò, 1929), versuri închinate, în timpul războiului, regelui Ferdinand şi Romîniei.

•

In volumul nonagenarului profesor C. D. Severeanu, *Din Amintirile mele* (1853-1928), I (Bucureşti, 1929), ştiri despre dr. Davila, scene de vînătoare, Turci, adevăraţi şi falşi, ve-

www.dacoromanica.ro

niţi după cîştig (pp. 19-21), ba chiar cîte ceva nou despre Tudor, pe care l-a servit tatăl autorului (pp. 21-2; nu din 1828) şi folklore (p. 29), amintiri de şcoală (p. 30 şi urm.), despre Petrachi Poienaru (p. 43), despre Al. Pop, Circă, Nestor, Limburg, Alexe Marin (p. 139 şi urm.), despre Tavernierfiul d-rului de la Brăila (p. 48), drumul la Paris (p. 60 şi urm.), cu fiii lui Reşid-Paşa, studenţii de acolo (şi Culianu, Poni, P. Grădişteanu, generalii Dabija şi Pilat, curiosul dr. ieşean Agapi, fost preot), note despre vechiul Bucureşti, o altă serie de amintiri, călătorii prin ţară şi străinătate, note despre Kogălniceanu (p. 167 şi urm.), Hazlii scenele electorale.

•

In *Anuarul Institutului de Istorie naţională* din Cluj, V, d. Virgil Şotropa aduce, după izvoare bistriţene, ştiri nouă, de cruzime şi spaimă, despre răscoala lui Horea. Se pomeneşte şi acel Mihai Popescu („Popersky"), care, „purtînd cîte-odată uniformă rusească şi medalii, ademeneşte pe ţeranii romîni să între în serviciu militar străin" (p. 161). Se dau şi nume româneşti din Inidoara (p. 160) şi Bistriţa chiar (p. 168). Cîte un ordin în româneşte se reproduce pentru întăia oară, pp. 162-3, 167-8, 169-70. Şi povestea cu „regele Daciei", p. 172.

•

In noul fascicul, I, partea II, IV, din *Dicţionariul Academiei* Romîne (Ce-Cheglă) se arată că, de origine totuşi ungurească, Ceahlău înseamnă o speţă de vultur pleşuv, de zăgan. La *ceată* trebuia pomenit sensul de partid. Pentru *ceata* militară era de văzut lexicul la Herodot şi *Istoria Armatei* a mea. Lipseşte *celnic*, şef la Romînii din Balcani. In vechiul Regat nu zicem cenaclu, ci cenacul. Frumos cuvîntul *cerime*, plafond.

•

D. C. N. Tomescu publică în vol. XIX din Anuariul Societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău, şi a parte, „Catagrafia Basarabiei la 1820: 99 sate din Ţinutul Orheiului" (1928). Extrem de preţioase note statistice, cu, pretutindeni, o preponderanţă a „ţeranilor moldoveni" peste „malorusăeni". Se dau şi preţurile. Se descriu bisericile. Schitul Hîncu la pagina 12; schitul Conduţa la pagina 45. Pe alocurea, explicîndu-se numele satului, după al moşului, se arată vechimea acestuia. Lu-

www.dacoromanica.ro

crare admirabilă, putînd inspira şi susţinea multe studii, de tot felul.

•

In *Giornale di politica e di letteratura*, V, 6-7, d-na Letizia Falzone vorbeşte despre politica englesă în Italia anilor 1847-8, d. Cl. Isopescu despre Asachi la Roma (multe ştiri, unele şi despre inedite, ca ms. 3776 al Ac. Rom.). Curioasă pretenţia lui Asachi de a se coborî din sătenii de la Teaca, Oltului, nemeşi, străbunul plecînd la Brăila pentru ca prin Polonia să vie în Moldova. Aşa spune preotul Alexandru, fiul acelui Nicolae Olteanu, († 1812), unchiul preotului. Dar (p. 658) i se zicea tatălui lui Gheorghe şi Isachievici şi numele e apropiat de Sahagiewicz. Tatăl mamei s'ar fi chemat şi Ardeleanu (p. 658). O mare parte din biografie e luată după un articol în *Albina Românească*, 1857, no. 5 (călătoria în Italia, cu note de artă, ar trebui reprodus).

•

O descriere geografică a Ţerii-Româneşti la 1856 în „Buletinul Tinerimii", o carte de cetire pentru şcoalele populare de Gh. P. Kelmsen, tradus din limba germană de I. C. P., şi tipărită de „Asoţiaţia literară" la tipografia lui Ferdinand Ohm (p. 285 şi urm.).

•

Observaţii asupra văii Almăjului în P. Nămoianu, „Banatu-i fruncea" (Lugoj, 1929). Un alt capitol priveşte Ţinutul de lîngă Dunăre.

•

In *Archeion* din Roma, dd. Valeriu L. Bologa şi Iosif Ursan vorbesc despre istoria variolisării şi vaccinaţiei la noi (vol. XI, 1929). Ceva despre lucrările de istoria medicinei la noi în vol. IX, (1928).

In *Ţara Bîrsei*, 1, d. Valeriu L. Bologa tratează despre „Musicescu, Dima şi musica populară".

*

D. Alex. Badajanschi publică o tesă, „Doctoru lCostache Vîrnav, Povăţuitoriul Sănătăţii" şi primele începuturi de popularisare sistematică a medicinei la Romîni", Cluj, [1929].

D. Alex. Badajanschi publică o tesă, „Doctorul Costache

www.dacoromanica.ro

vista Istorică, merită un studiu întins. Avem în această lucrare de student o scurtă biografie şi o analisă a societăţii şi a operelor lui.

*

L. P. Boga, *Documente basarabene IV, Hrisoave şi cărţi domneşti* (1420-1500), Chişinău 1929.

Se dă un act de la Alexandru-cel-Bun (1420) (veche traducere), un resumat al altuia de la 1492 pentru Dan „Ucleta" (menţiune de vătăman al satului), al unui al treilea care, dacă e din 1432, nu poate fi al lui Alexandru. De la el un al cincilea act, fără an (menţiune de juzi de sat; fiii domneşti; Ilie, Ştefan, Petru). Curios „feciorul lui Hotinschi". In traducere, iarăşi, acte din 1469, 1474, 1489, 1494, 1500. In original unul din 11 August 1479 (fetele lui „Camarin").

*

In broşura d-lui Vladimir Şardin, *Din trecutul Botoşanilor, Figuri dispărute*, Botoşani, 1929, scrisori de Caragiale şi Miron Pompiliu.

*

In *Giornale di politica e di letteratura*, V, 8, o notă despre cîntecele din Aprilie pentru amăgirea şi împăcarea copiilor, aşa-numitele *filastroche*.

*

In *Şezătoarea*, XXV, 1929, d. D. Balaur publică poesii populare basarabene. E vorba şi de „cărăivane" (caravane) la „Ţarigrad".

*

In *Graiul Românesc*, III, 3, d. C. Caracostea anunţă un studiu asupra vechimii baladei noastre, pe care ar trimete-o dincolo de începuturile vieţii de Stat care ni se pare a o condiţiona, şi d-ra Elena Eftimiu descrie visita sa la „Valaşii", Romînii din Moravia. Din numele de unelte româneşti au păstrat doar al securii şi scrinului. Intre terminii păstoreşti: brînză, putină, găleată, chiag, urdă.

*

In *Revista filologică*, II, 3, se semnaleează, de d. Norbert Joki, elementele româneşti în limba albanesă *(prea puţine pentru o convieţuire a celor două popoare)*. Se pune în legătură

www.dacoromanica.ro

mirişte cu macedoneanul *mire* (islaz, imaş) (de d. Capidan); D. Lacea arată că diaconul Coresi, potrivit cu descoperirea d-lui Filimon a Triodului-Penticostariu din 1557, a venit la Braşov după această dată, cînd lucra la Tîrgovişte cu zece ucenici, supt Mircea Ciobanul. Se discută, fixînd-o la 1559, şi data tipăririi „Intrebării creştineşti" găsite de Andrei Bîrseanu.

*

In noua traducere a Călătoriilor lui Macarie de Antiohia, de părintele Vasile Radu (*Voyage du patriarche Macaire d'Antioche,* în *Patrologia orientalis,* XXII, 1, Paris 1930), menţiunea mormîntului la Has-chioiu al capuchehaielei lui Vasile Lupu, Pavlachi (p. 102). Se pomeneşte la slujba patriarhală întăiu Ţarul, apoi Vasile şi Matei-Vodă (pp. 124-5). Atanasie Patelarie aşezat cîndva la Galaţi, cu drepturi asupra Brăilei şi Ismailului (p. 135). Caramanlîi în Dobrogea, p. 145. Constanţa, Igliţa, Măcin, pp. 145-6. De la pagina 147 călătoria în Moldova. Textul, corectat, e întovărăşit cu notele necesare.

*

In *Historisk Tidskrift,* XXVIII, 5, d. Oscar Albert Johnsen publică în limba norvegiană comunicaţia sa de la congresul din Oslo cu privire la „organisaţia cercetărilor asupra istoriei comerţului şi navigaţiei Norvegienilor în timpurile moderne pănă în secolul al XVIII-lea".

*

Note, de d. Gh. Ghibănescu, despre familia Başotă, în *Vremea Şcolii,* II, 7-8, Ştiri, de Traian Ichim, despre Academia Mihăileană. O curioasă protestare, din 1861, a unui boier din Bacău, contra „literelor străine" (latine).

*

In *Societatea de mîine,* VI, 12-3, un studiu al d-lui Al. Kidel asupra caracterului etnic al populaţiei basarabene. Continuă studiul d-lui I. Chinezu despre literatura maghiară în Ardeal.

*

D Ioan Mircea Nonu publică la Paris două lucrări de o lungă şi folositoare muncă: *Essai critique sur la thèse du président Hoover concernant les dettes interalliées* şi *la Ba-*

www.dacoromanica.ro

lance des comptes des États-Unis. Informaţie foarte bogată şi argumentaţie strînsă. La cea d'intăiu e adaus un mare număr de acte doveditoare, bine alese.

*

Generalul R. Rosetti publică în „Anuarul Institutului de istorie naţională" de la Cluj, V (1929), „documente inedite relative la corpul de observaţie de la Gruia (1876)". Amănunte, adesea de mare folos, cu privire la războiul sîrbo-turcesc. Rapoartele colonelului Cerchez sînt vrednice de reputaţia lui.

*

In *Arhiva Someşană*, no. 10, d. I. Marţian vorbeşte despre „Ţara Năsăudului" (note din cel mai depărtat trecut). Se dau scrisori de prin 1860. Tot d. I. Marţian publică Jurnalul unui locotenent din 1848-9.

*

Asupra ultimelor imigrări provocate de Austria în Ardealul de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea o notiţă în *Korrespondenzblatt* de la Sibiiu, LII, 7-8. Se semnalează *Erdélyi Lexikon* de Osvát Kálmán, apărut la Oradea-Mare, cu preţul de 600 de lei pentru 318 pagini (se cere la autor, Bulevardul Ferdinand, no. 41).

*

D. Dinu V. Rosetti dă, în *Cronica numismatică şi arheologică* pe 1929, n-le 89-94, ştiri nouă despre aşezările preistorice în cuprinsul Bucureştilor (şi la Leordeni).

*

D dr. Nicolae I. Angelescu dă *(Negustorii de odinioară, Stancu R. Becheanu, 1826-1907,* Bucureşti [1929]), o scurtă biografie a negustorului Stancu R. Becheanu, dar mai ales notele lui cu privire la viaţa-i de la 1826 înainte. (La 1877 ban-

www.dacoromanica.ro

cherii străini îşi trimet averea şi familia peste graniţă. Foarte interesantă vederea zidurilor şi bisericii de la Stoieştii Mavrocordaţilor, în judeţul Botoşani, cumpăraţi de Beheanu.

*

Cine vrea să se lămurească asupra felului cum legi nouă în alte ţeri pun condiţii comerţului de bancă poate ceti cartea foarte limpede a d-lui Gheron Netta, *Regimul bancar în Europa,* care a ieşit acuma de supt tipar.

*

In *Cronica numismatică şi arheologică,* VIII, 77-82, d-na Nadejda Gr. Romalo presintă o cupă de argint dată de Logofătul Corcsi, din anii 1567-1568, mânăstirii Mislea. Asupra ei revine, în n-le 83-8, d. C. Bănaru (a se ceti, pagina 35: „Mihnea" în loc de „Alexandru" cel Rău. Darurile de cupe făcute de Ţaşi la noi se puteau culege şi de-a dreptul în Socotelile Braşovului şi Sibiiului, publicate de mine în Hurmuzaki, XI). Tot acolo d. Emil Vîrtosu dă lista celor cari pe la 1860 au trecut pe la Cornet (şi Odobescu, Tătărescu). D. Moisil semnalează cîteva monede dacice (pp. 44-5).

*

De sigur că revoluţionarul Bolivar merită o cercetare amănunţită a vieţii şi ideilor sale. Pentru acestea din urmă lucrarea recentă (Paris 1928) cu acest titlu a d-lui C. Parra-Perez merită toată atenţia. Se caută a se arăta cum au evoluat ideile filosofului literar către înţelegerea nevoilor practice ale politicei. Elevul lui Miranda a ieşit din cercul vrăjit al ideilor revoluţionare. Şi el, ca şi Governor Morris, ajunge a crede că, în materie de Constituţie, cea mai bună e cea care se potriveşte mai bine. „Los solidos fundamentos que nos llegó el regimen espanol", p. 12. Manifestul din Cartagena e „denunţarea pericolului sistemelor turbulente născute din idealismul demagogic al Revoluţiei" (p. 16). Se arată „unde duce un popor patima imitaţiei şi literatura pitorească a ideologilor" (p. 17). Statul trebuie organisat „după obiceiurile naţionale, mediul de viaţă, condiţiile sociale ale noilor grupări" *(ibid.).* Republica ideologilor căzuse pentru că-şi închipuise că, avînd cetăţeni, nu-i trebuie soldaţi *(ibid.).* „Republicele aeriene"-l desgustă (p. 18). După alegeri, „ţeranii sînt aşa de ignoranţi încît votează maşinal şi intri-

www.dacoromanica.ro

ganții de la orașe așa de ambițioși încît prefac totul în facțiune" (p. 20). „Popoarele se pierd mai răpede prin încercări nepotrivite de progres decît prin absența de reforme", zice autorul. De-ar avea, suspină Bolivar, ai lui virtuțile Americanilor din Nord! La 1813 el relua puterea, ca dictator. O va păstra până în 1819. In Februar din acest an el scria: „Sistemul cel mai perfect de guvern este acela care produce o mai mare sumă de fericire posibilă, cea mai mare sumă de siguranță socială și cea mai mare sumă de stabilitate politică" (pp. 52-3). In senatorii Romei și lorzii Angliei vede „coloanele cele mai sigure pe care s'a clădit edificiul libertății politice și sociale" (p. 79). „Totul nu trebuie lăsat la hasardul și norocul alegerilor *(ibid.)*. Se ține samă de a patra, și cea mai mare, putere: cea morală. „Mai bine ar fi pentru America (spaniolă) a primi Coranul decît guvernul Statelor-Unite, de și e cel mai bun din lume" (p. 85).

In fond visul Americei unite, liberă, dar organisată, cu Panama ca un Corint.

Nu doria decît atîta ca „prima zi a păcii să fie ultimul al vieții sale politice" (pp. 126-7).

*

In *Revue archéologique*, pe 1929, d. L. Bréhier arată, analisînd o carte a d-lui Charles Oursel *(L'art romain de Bourgogne,* 1928, care creiază o „nouă teorie" a subiectului, originile artei romane în Burgundia, cea mai importantă școală regională din Franța, aceia care a dat mânăstirea, azi dispărută, de la Cluny. Primele două construcții sînt din secolul al XI-lea (Sf. Benign din Dijon, imitație a Sf. Mormînt, o biserică din Tournus). E încă arta „preromană" a d-lui Puigi Cadafalch, Caracterul burgund se afirmă, după încercări ca la Berzé-la-Ville (cu fresce), numai la Cluny (începută în 1088). In veacul al XII-lea, de aici iea Autun modelul catedralei sale. Se arată tipurile divergente (ca la Sf. Martin din Autun). Este însă oare „reacțiunea contra tradiției estetice a Orientului" și „învierea culturii latine" (p. 310?). Dar și d. Bréhier face reserve asupra influenței „clasice". Și nu se merge prea mult în urmă căutînd originile în renașterea carolingiană care și-ar fi produs efectul peste trei secole?

*

www.dacoromanica.ro

In „Analele Academiei Romîne" pe 1929, d. Carlo Tagliavini, descrie Lexiconul latinesc-românesc-unguresc (trebuia să fie şi german), aflat de d-sa în colecţiile Marsili de la Bologna. Semnalează şi al lui Teodor (nu „Tudor") Corbea, cunoscutul scriitor de la începutul secolului al XVIII-lea (v. a mea *Istoria literaturii*, II), aflător la Blaj.

*

In *Creşterea Colecţiilor Academiei*, reluată pe anii 1916-19, călătoria din 1845 a lui Alecsandri (no. 4497), corespondenţa de la 1846 a lui D. Ghica (no. 4847). O scrisoare a Catincăi Glogoveanu din Viena (24 Decembre 1820), *o scrisoare a lui Tudor Vladimirescu* (25 August 1815; v. p. 115). Un *Charles XII* tradus de arhimandritul Gherasim la 1790 (no. 4619). Corespondenţa grecească de la d. Tombazis-Mavrocordat (p. 232), un ordin al Doamnei lui Dabija (p. 244), darea pe Ţigani a lui Nicolae Mavrocordat (p. 251), ordinul lui Alexandru-Vodă Suţu pentru ca locuitorii să ajute oştile turceşti (p. 268), bogata corespondenţă a lui C. A. Rosetti.

*

In *Cîteva săbii ale lui Constantin Brîncoveanu* (din „Analele Academiei Romîne" pe 1929), generalul R. Rosetti adauge la săbiile brîncoveneşti cunoscute, cele, în număr de trei, păstrate în colecţia contelui Şeremetev, de la Petrograd. Sabia din „1445" dată lui Miloradovici e pomenită, cred, în Memoriile lui Langeron. Data „în cifre arabe" de 1445 e poate rău cetită. Sau se poate ca o sabie mai veche să fi fost prefăcută pentru Domnul muntean. Generalul Rosetti a asămănat desemnul cu îngerii de pe aceste săbii cu cel de pe Evanghelia greco-românească a lui Antim şi cu cel de pe harta lui Constantin Stolnicul.

*

In *Principiul Naţionalităţilor şi dreptul internaţional public* (din „Analele Academiei Romîne" pe 1929), d. Gheorghe Sofronie întrebuinţează o bogată bibliografie pentru a lumina una din chestiunile cele mai controversate în drept şi în istorie. Punctul de vedere pe care-l apără e acela că prin noile legături internaţionale plecînd de la naţionalitatea satisfăcută

www.dacoromanica.ro

în marginea posibilului se dă o nouă şi mai sigură bază păcii. O lucrare plină de idei şi însufleţită de bun simţ. Lucrarea ar merita să fie presintată într'o limbă de întrebuinţare generală.

NOTIŢE

In „Analele Academiei Romîne", secţia literară, d. dr. G. Z. Petrescu presintă un studiu mai întins asupra d-rului Davila.

*

Nu se poate recomanda în de ajuns broşura d-lui George D. Florescu, *Divane domneşti din Muntenia în secolul al XV-lea, dregători şi boieri, 1389-1496* (Bucureşti 1927; din «Revista Arhivelor»).

*

La Cernăuţi se retipăreşte *Liturgia Bisericii ortodoxe* de Mitrofanovici Tamanschi.

*

Almanahul cooperatorului dă chipurile şi biografiile tuturor iniţiatorilor mişcării. Şi o bună bibliografie.

*

O reeditare a «Praviliceştii condici» din 1780 de Ştefan Gr. Berechet, Chişinău 1930. Scurtă prefaţă.

*

În *Transilvania*, LX, 6, păr. Şt. Meteş îşi urmează studiile asupra localităţilor din Ţara Oltului.

*

La Sibiiu a apărut o întinsă lucrare a d-lui H. Brauner, *Comerţul şi industria lemnului din Romănia* (1929).

*

Într'un supliment la *Ilustraţia* d. G. D. Florescu vorbeşte despre autorul muzicei *Steluţei*, Dumitru G. Florescu (1827-1875). Se arată cîtă cîntare a inspirat sincera şi duioasa bucată. Se adaugă şi alte opere ale lui.

www.dacoromanica.ro

ABONAMENTUL: 120 de lei pe an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 8.

www.dacoromanica.ro